

συμπτώματα των καιρών μας

ΠΑΝΔΗΜΙΑ, ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΧΩΡΟΣ

Συμπτώματα των καιρών μας

Πανδημία, Βιοπολιτική και Δημόσιος Χώρος

Σπουδάστρια / Παγούνη Χαρά
Επιβλέπων Καθηγητής / Σταυρίδης Σταύρος

ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Φλεβάρης 2021

Αυτή η εργασία δε θα γινόταν χωρίς συλλογική προσπάθεια. Χωρίς τις φίλες μου και τη μαμά μου που με ανέχτηκαν, χωρίς την Έλλη που την έκανε ευπαρουσίαστη, χωρίς τον Γιαννάκη που με βοήθησε όσο κανένας. Ευχαριστώ, τέλος, τον Κυριάκο Μητσοτάκη και την ΕΛ.ΑΣ., οι οποίοι συνέβαλαν τα μέγιστα στο ερευνητικό υλικό και την τεκμηρίωση της εργασίας μου.

περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	8
■ α. Κράτος και Μορφές Διακυβέρνησης.....	14
α.1 _Μορφές και Διαγράμματα Εξουσίας.....	16
α.2_Ανοσολογικά Μοντέλα Εξουσίας.....	23
Endnotes.....	27
■ β. Κράτος και Μορφές Διακυβέρνησης.....	30
β.1 _Το Στρατόπεδο ως Βιοπολιτικός Χώρος.....	33
β.2_Οι Πολιτικές του Χώρου στη Σύγχρονη Μητρόπολη.....	36
Endnotes.....	41
■ γ. Η Πανδημία.....	44
γ.1 _Αντιμετώπιση της Πανδημίας σαν Εξέγερση.....	48
γ.1.1_Οι Τρεις Φάσεις της Εξέγερσης - Πανδημίας.....	50
γ.1.2_Polizeiwissenschaft.....	52
γ.2_Μηχανισμοί της Βιοπολιτικής στην Πανδημία.....	56
γ.2.1_ "Τεχνολογίες Εαυτού".....	57
γ.2.1.1_Ατομική Ευθύνη.....	60
γ.2.1.2_Ατομικό Δικαίωμα.....	61
γ.2.2_Επιτήρηση.....	65
γ.2.3_Ασφάλεια.....	68
γ.3_Επιστροφή στο Ανοσολογικό Μοντέλο.....	72
Endnotes.....	76
■ δ. Ο Χώρος και οι Πόλεις στον καιρο της Πανδημίας.....	84
δ.1 _Χωρική Αποκρυστάλλωση Βιοπολιτικών Μηχανισμών.....	91
δ.2_Sneek Peek στις Πόλεις του Μέλλοντος.....	99
δ.3_Η Μάχη των Πλατειών.....	104
δ.4_Η Πλατεία ως Ετεροτοπία.....	112
δ.4.1_Η Πλατεία ως Στρατόπεδο.....	114
δ.4.2_Η Πλατεία ως Κοινός Χώρος.....	117
Endnotes.....	120
Συμπεράσματα.....	124
Πηγές.....	130

Εισαγωγή

Μία από τις δημοφιλέστερες σειρές στο Netflix, το Black Mirror, μία σειρά που φημίζεται για τις ρεαλιστικές και ταυτόχρονα δυστοπικές ιστορίες που δείχνει, άρχισε να εξελίσσεται στην καθημερινή ζωή. Στο επεισόδιο Arkangel της τέταρτης σεζόν τα παιδιά παρακολουθούνται μέσω μικροτοσίπ, απόφαση που παίρνεται από τους ίδιους τους γονείς για την προστασία των παιδιών: προστασία από τραυματικές εμπειρίες που μπορεί να τους προκαλούσαν φόβο, άγχος, στενοχώρια. Η προστασία εδώ παρουσιάζεται σαν μια λύση στο συνεχές άγχος των γονιών αλλά και στους πραγματικούς κινδύνους που ενδεχομένως να αντιμετωπίσουν τα μικρά παιδιά. Στο επεισόδιο, λοιπόν, ολοκληρή η ζωή της μικρής Σάρα παρακολουθείται ανά πάσα στιγμή από την μητέρα της για το δικό της καλό. Καθ' όλη τη διάρκεια του επεισοδίου ο θεατής αναμετράται με το κατά πόσο η επιλογή της μητέρας είναι προς όφελος της μικρής ή κατά πόσο η παραβίαση της ζωής της τελικά της κάνει περισσότερο κακό παρά καλό. Φέρνοντας την αναλογία στην καθημερινή ζωή της πανδημίας, η προστασία από μία γενική έννοια κινδύνου για τα παιδιά γίνεται συγκεκριμένη: προστασία του κοινωνικού σώματος από τον COVID-19, προστασία της ζωής από την ασθένεια και τον θάνατο. Η τεχνολογία χρησιμοποιείται τώρα, εξασφαλίζοντας την παροχή των δεδομένων και των στοιχείων για αυτήν την προστασία, τροφοδοτώντας με άπειρο όγκο προσωπικών data τις αρμόδιες υπηρεσίες. Ποιος αποφασίζει όμως τι συνιστά προστασία σε αντίθεση με την κατάρηση;

«κι είναι θολοί καιροί,
μα ακόμα πιο θολή στα μάτια μας η ομήγυρη
κι είναι η σιωπή πυκνή
κοίτα μας, μοιάζουμε στη πόλη αυτοί ακίνητοι
κι οι λεπτοδείκτες είναι πάντοτε αμείλικτοι»

Η θολούρα της καθημερινότητας είναι η νέα πραγματικότητα: το κλείσιμο της ζωής σε τέσσερις τοίχους για 5 μήνες εγκλεισμού και καραντίνας. Είμαστε ακίνητοι στην Πόλη.

Η πανδημία ανατάραξε τις ζωές μας. Έκανε ολόκληρο τον παγκόσμιο πληθυσμό να κλειστεί στο σπίτι του, με τη θέληση του, να αποτραβηχτεί από την πόλη. Δεν είναι μόνο ο κίνδυνος ενός ιού, ο οποίος είναι αγνώστου προέλευσης και συνιστά έναν άορατο κίνδυνο. Ούτε μόνο η ολοένα αυξανόμενη εξάρτηση από την τεχνολογία για δραστηριότητες που μέχρι πρότινος ήταν αδιαμεσολάβητες. Όταν όλες/οι ασφυκτιούν στην –κατά γενική ομολογία– ασφυκτική ζωή που μας έχει επιβληθεί, ένα ερώτημα –και οι σκέψεις που αυτό συνεπάγεται– δανεισμένο από τον Giorgio Agamben, αποτέλεσε αφορμή για αυτή την ερευνητική: *«το ζήτημα είναι να σκεφτούμε την ευκολία με την οποία μία ολόκληρη κοινωνία έχει συναινέσει να νιώθει χτυπημένη από την επιδημία, να αυτό-απομονώνεται στο σπίτι και να αναστέλλει τις κανονικότητες της ζωής της, τις σχέσεις της που αφορούν την εργασία, την φιλία, τον έρωτα ακόμα και τις θρησκευτικές και πολιτικές πεποιθήσεις.»*¹

Η σημερινή πραγματικότητα μπορεί να φαίνεται σε πολλούς/ες μια παύση, μια ευκαιρία να κάνουμε όλα όσα θέλαμε και δεν προλαβαίναμε. Να αποκτήσουμε fitness routine και skin care routine, να μαγειρεύουμε υγιεινά, να διαβάσουμε (επιτέλους) όλα εκείνα τα must_read βιβλία, να εξασκηθούμε στο αγαπημένο μας χόμπι ,που προ πολλού έχουμε παρατήσει κλπ... Αυτό και μόνο, αναδεικνύει μία πτυχή της παραπάνω ερώτησης του Agamben: η δυσφορία για την «κανονική κανονικότητα», κατέστησε –σχεδόν πολύ– εύκολο να απαρνηθούμε πλήρως τη ζωή μας όπως ήταν πριν. Η σημερινή πραγματικότητα, όμως, ήταν παύση ή επιτάχυνση προς άλλη κατεύθυνση; Ο χρόνος που στην καραντίνα βιώνεται τόσο αλλόκοτα για εμάς, ήταν χωρίς αμφιβολία, πυκνός για μια σειρά επιθετικών κινήσεων του κυρίαρχου στρατοπέδου. Η υπο-

χώρηση όλης της κοινωνίας και η μεταφορά όλης της ζωής μέσα στο σπίτι (για όσους/ες είχαν), άφησε αρκετό «ελεύθερο χώρο», που αποτέλεσε εύφορο και ελεύθερο πεδίο για μεταρρυθμίσεις, παραβίαση δικαιωμάτων και αύξηση της εμβέλειας της κρατικής κυριαρχίας.

Το γεγονός του αιώνα, κατέστησε αποδεκτό να παραχωρούμε το δικαίωμα σε Κράτος και Αστυνομία να ελέγχουν τις μετακινήσεις μας, να μας απαγορεύουν να κυκλοφορούμε τις νυχτερινές ώρες, ακόμα να μην μπορούμε να διαμαρτυρηθούμε για όσα συμβαίνουν γύρω μας και προκαλούν κυριολεκτικά θάνατο. Είναι όμως απλά η απογύμνωση της μορφής εξουσίας αυτό που έκανε-κάνει την περίοδο της καραντίνας τόσο πρωτοφανή; Ή στα πλαίσια της πανδημίας, άλλοι μηχανισμοί εξουσίας τελειοποιήθηκαν, άλλοι υπερδιπλασίασαν την εμβέλεια και την ισχύ τους κι άλλοι ανασύρθηκαν και μετατράπηκαν σε πλέον αποτελεσματικούς; Το να αναλογιστούμε τα παραπάνω για την τωρινή πραγματικότητα που βιώνουμε, θα μας βοηθήσει να εκτιμήσουμε-προβλέψουμε το αύριο και άρα να επηρεάσουμε την τροπή των γεγονότων. Γεγονότων που θα αφορούν με έναν ολοκληρωτικό τρόπο το πώς θα ζούμε.

Στην προσπάθεια να βρεθούν απαντήσεις στα ερωτήματα που παρατέθηκαν παραπάνω, αλλά και να στοιχειοθετηθεί η πραγματικότητα που βιώνουμε και οι συνέπειες τις, τόσο σε κοινωνικό-πολιτικό επίπεδο αλλά και σε χωρικό, στην εν λόγω διάλεξη ακολουθήθηκε η παρακάτω πορεία, κατασκευής του επιχειρήματος. Από τη σύγχρονη μορφή του κράτους, στις μορφές διακυβέρνησης, εντάσσοντας την πανδημία του COVID-19 στο ανοσολογικό μοντέλο διακυβέρνησης και τελικά μελετώντας τις χωρικές ποιότητες του δημόσιου χώρου στην περίοδο της πανδημίας ως case study. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιείται η ανάλυση του Φουκώ για την εξουσία, με έμφαση στον τρόπο με τον οποίο αυτή ασκείται, τόσο ιστορικά όσο και στη σύγχρονη εποχή. Η θεωρητική δουλειά του Φουκώ σε ό,τι αφορά την αντιστοίχιση μοντέλων διακυβέρνησης με παγκόσμιες πανδημίες, θα αποτελέσει βασικό εργαλείο, στην προσπάθεια να τοποθετηθεί η πανδημία του COVID στην σύγχρονη πραγματικότητα αλλά και να αναδειχθεί ο ρόλος, η σημασία και τα παρεπόμενα της. Σε αυτό το πλαίσιο, η

ανάλυση του Agamben, που αφορά την μετατροπή μιας έκτακτης συνθήκης σαν κανονικοποιημένο μοντέλο διακυβέρνησης και άρα την μετατροπή μιας συνθήκης εξαίρεσης σε κανόνα, θα χρησιμοποιηθεί για να διευκρινιστεί ο τρόπος με τον οποίο ο υγειονομικός κίνδυνος της πανδημίας γίνεται πεδίο εκμετάλλευσης και ευκαιρία για να μονιμοποιηθεί ο έλεγχος, η πειθαρχία και η ασφάλεια.

Σε συνέχεια, αναγνωρίζεται ότι η πόλη αποτελεί πεδίο χωρικής έκφρασης των παραπάνω πολιτικών, με την έννοια της αποτύπωσης κοινωνικών σχέσεων, στρατηγικών κατευθύνσεων για την αστική πολιτική αλλά και αντανάκλαση του τρόπου ζωής. Ο δημόσιος χώρος γίνεται, λοιπόν, πεδίο εγκατάστασης συνθηκών εξαίρεσης, για να αντιμετωπιστεί η κοινωνική δυσαρέσκεια/ σύγκρουση. Το πεδίο της έρευνας, με βάση το οποίο θα τεκμηριωθεί, πώς ο ίδιος χώρος σε ειδικές κοινωνικές συνθήκες μετατρέπεται σε πεδίο εξαίρεσης² είναι η «μάχη των πλατειών» στην περίοδο της πανδημίας. Στο εν λόγω παράδειγμα θα αναλυθεί η προσπάθεια να περιοριστεί η εξάπλωση και η εδραίωση κάποιων κινήσεων αντίστασης ή σύγκρουσης, εφαρμόζοντας ειδικούς όρους στη διαχείριση του δημόσιου χώρου. Ερμηνευτικό εργαλείο σε όλη την παραπάνω διαδικασία θα αποτελέσει η ανάλυση σημαινόμενων του Κυρίαρχου Λόγου, μέσα από ευθείες μεταφορές αποσπασμάτων.

Η πανδημία αναλαμβάνοντας το ρόλο της πύκνωσης και επιτάχυνσης του ιστορικού χρόνου αποκαλύπτει μία σειρά από μηχανισμούς και τεχνολογίες διακυβέρνησης. Ερώτημα προς διερεύνηση σε αυτή την εργασία θα αποτελέσει το αν η πανδημία θα αποτελέσει ιστορικό σημείο, το οποίο θα διαχωρίσει την προηγούμενη κατάσταση από την επόμενη. Η «επιστροφή στην κανονικότητα» δε θα είναι ούτε ομαλή ούτε θα είναι δεδομένο ότι η πορεία αυτής της επιστροφής θα είναι κυκλική. Θα γυρίσουμε εκεί από όπου ξεκινήσαμε; Η συλλογική κοινωνική αντίληψη για τον τρόπο ζωής, με καθοριστικότερο ρόλο να παίζει η αντίληψη του χώρου και της πόλης και η αίσθηση του ενσώματου σχετιζομαι, θα επηρεάσει άρδην το μετά, κάτι που μένει μόνο να το ζήσουμε.

Εικ.1: Πλακάτ διαδηλωτών κατά τη διάρκεια των κινητοποιήσεων του Black Lives Matter. (πηγή: @mmrobertmcgrath)

Endnotes

1. Agamben G. «Σκέψεις πάνω στην επιδημία», μτφρ. Ιρ. Γραμμένου, σφίγγα και άλλες χίμαιρες σε δύσκολους καιρούς, 28 Μαρτίου 2020. Διαθέσιμο: <https://sfiggandotherchimeras.com/2020/03/26/σκέψεις-πάνω-στην-επιδημία-του-giorgio-agamben/> (13/5/2020).

2. «Η εξαίρεση, όχι απλά απαγόρευση ή αποκλεισμός αλλά αναστολή της έννομης τάξης». Agamben G. , Homo sacer Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, μτφρ Παναγιώτης Τσιαμούρας, Έρμα, Αθήνα 2018.

“ α. κράτος
& μορφές
διακυβέρνησης

“Πολλοί νέοι απαιτούν, παραδόξως, να τους παρέχονται «κίνητρα», αξιώνουν περιόδους μαθητείας και διαρκή εκπαίδευση’ σ’ αυτούς έγκειται να ανακαλύψουν αυτό που πρόκειται να υπηρετήσουν, όπως οι πρόγονοί τους ανακάλυψαν, όχι χωρίς δυσκολία, τις πειθαρχίες. Οι σπείρες ενός ερπετού είναι ακόμα πιο πολύηλοκες από τις τρύπες ενός τυφλοπόντικα»³

Σε ποια συγκυρία τοποθετούμαστε; Με ποιον τρόπο ασκείται σήμερα η σύγχρονη μορφή διακυβέρνησης και τι μορφή παίρνει;

Η σημερινή συνθήκη, αυτή μιας παγκόσμιας πανδημίας, έφερε στο προσκήνιο με όρους επιβεβαίωσης μια σειρά από θεωρητικές προσεγγίσεις και θεωρητικά σχήματα που άλλοτε φάνταζαν μακριά μας. Έφτασε λοιπόν η στιγμή που οι φουκωικές παρατηρήσεις, οι αντιστοιχίσεις μοντέλων διακυβέρνησης και «πρότυπων ασθενειών» και οι χωρικές τους αποτυπώσεις ταξίδεψαν από την μακρινή ιστορία και βρίσκονται πλέον στο εδώ και στο τώρα. Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε τη σημερινή πραγματικότητα στο πλήρες της, θα πρέπει να την τοποθετήσουμε στο ιστορικό συνεχές.

Το πλήθος αναλύσεων και θεωρητικών επεξεργασιών που έχει κάνει ο Φουκώ θα γίνει πεδίο άντλησης εργαλείων ανάλυσης, κατανόησης και ερμηνείας. Σε αυτό το πλαίσιο παρακάτω θα παρουσιαστεί μια ανάλυση του Γ. Ευσταθίου για τα μοντέλα διακυβέρνησης, όπως ερμηνεύονται μέσα από το έργο του Φουκώ, ώστε να κατανοηθεί πληρέστερα η αντιστοιχίση αυτών των μοντέλων με εκείνα της διαχείρισης πανδημιών, που αναλύει ο ίδιος ο Φουκώ. Με αυτόν τον τρόπο, το ανοσολογικό μοντέλο διακυβέρνησης, κατά το οποίο τρεις μορφές διακυβέρνησης: Κυριαρχία, Πειθαρχία, Ασφάλεια αντιστοιχίζονται με τρεις πανδημίες: λέπρα, πανούκλα, ευλογιά, θα αναπαραχθεί τοποθετούμενο στη σημερινή συνθήκη της παγκόσμιας πανδημίας του COVID.

Με στόχο αυτήν την ελαφρώς διαφορετική ανακατασκευή του Φουκώ, που παίρνει τη μορφή, εκσυγχρόνισης και προσαρμογής στην τρέχουσα συγκυρία, που θα αναλυθεί στο κεφάλαιο _δ, παρουσιάζεται η παρακάτω ανάλυση.

α.1_μορφές

& διαγράμματα εξουσίας

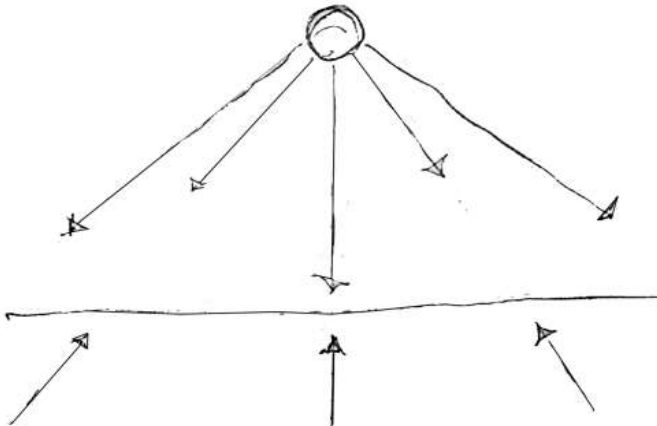
Πριν την περιοδολόγηση των διάφορων μορφών διακυβέρνησης, είναι αναγκαίο να απαντήσουμε στο ερώτημα: τι είναι η εξουσία; Ο Φουκώ ορίζει την εξουσία ως ένα «πλήθος σχέσεων δύναμης» που «ενυπάρχουν στο χώρο όπου ασκούνται και είναι συστατικές της οργάνωσής του». Αυτές οι δυνάμεις αλληλοδιαπλέκονται, συγκρούονται, συναντιούνται και βελτιώνονται, σχηματίζουν αλυσίδες ή συστήματα δυνάμεων, και γίνονται ενεργές μέσα σε στρατηγικές, που αποτυπώνονται στους κρατικούς μηχανισμούς, τους νόμους και τις κοινωνικές ηγεμονίες.⁴ Αυτό για το Φουκώ δε σημαίνει ότι η εξουσία είναι μια απλή ανταλλαγή δυνάμεων, αλλά ασκείται από κάποιον (ατομικό ή συλλογικό Υποκείμενο) σε κάποιον άλλον (ατομικό ή συλλογικό Υποκείμενο). Με αυτή την έννοια, διακρίνουμε την εξουσία επί των ανθρώπων, από αυτή επί των πραγμάτων. Η εξουσία ασκείται ως τρόπος δόμησης του πεδίου της δυνατής δράσης των πειθαρχούμενων υποκειμένων.⁵

Μετατρέποντας το ερώτημα από οντολογικό (περί του τι είναι η εξουσία) σε λειτουργικό (περί του τρόπου λειτουργίας και χρήσης) ο Φουκώ στοιχειοθετεί την έννοια του διαγράμματος εξουσίας, αποτυπώνοντας έτσι την αλληλοδιαπλοκή των διαφορετικών δυνάμεων της εξουσίας: «Ως ενεργός επήρεια: όπως όταν κάποιος προτρέπει, υποκινεί ή παράγει [...] ως η αντενεργός επήρεια: όπως όταν κάποιος προτρέπεται, υποκινείται, αναγκάζεται να παράγει κάτι, να επιφέρει ένα "χρήσιμο" αποτέλεσμα [...] Η ικανότητα του επηρεάζεσθαι μοιάζει με ύλη της δύναμης, και η ικανότητα του επηρεάζει με λειτουργία της»⁶. Με αυτόν τον τρόπο, γίνεται η περιοδολόγηση και η ταξινόμηση διαφορετικών απαντήσεων (και των αντίστοιχων χωρο-χρονικών περιόδων) στην λειτουργική ερώτηση περί της εξουσίας.

Ακολουθώντας την συλλογιστική που αναπτύσσει ο Ευσταθίου στο κείμενο του «Ο Foucault και τα 4+1 διαγράμματα εξουσίας»⁷, αναλύονται και τοποθετούνται, ιστορικά, τέσσερις απαντήσεις στο παραπάνω ερώτημα: Η Κυριαρχία, η Πειθαρχία, η Ποιμαντική και η Βιοπολιτική. Το γεγονός ότι οι τέσσερις μορφές εξουσίας

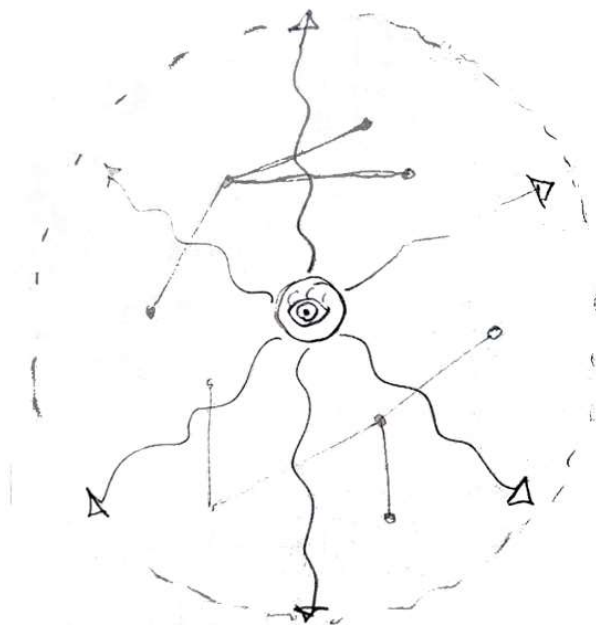
έχουν μεταξύ τους χρονική αλληλοεπικάλυψη, δεν πρέπει να θεωρείται ως ασάφεια και σύγχυση, πρέπει να γίνεται αντιληπτή σαν διαφορετική απάντηση στο λειτουργικό ερώτημα που τέθηκε παραπάνω. Κάθε ένα από αυτά τα διαγράμματα, λοιπόν, –σαν μια αφηρημένη μηχανή εξουσίας⁸- μπορεί να αποτυπώσει τις διαφορετικές μορφές διακυβέρνησης.

Κυριαρχία αποκαλείται η κρατική υπέρτατη εξουσία επί ενός καθορισμένου εδάφους, μια μορφή εξουσίας σφαιρικοποιούσα και ολοποιοτική, που εμφανίζεται από την αρχαία αυτοκρατική Κίνα, ως το νεωτερικό Κράτος.⁹ Η Κυριαρχία, λοιπόν για τον Φουκώ, είναι η μορφή εξουσίας που συνδέεται στη σύγχρονη εκδοχή της με το απολυταρχικό κράτος. Ακολουθώντας τη φουκωϊκή διαλεκτική γνώσης-εξουσίας, ο Ευσταθίου αντιστοιχεί την Κυριαρχία στην επιστημολογική μορφή της φυσικής μηχανικής. Στην Κυριαρχία, ο Κυβερνών είναι ο Κυρίαρχος-Βασιλιάς και οι Κυβερνούμενοι οι κυριαρχούμενοι-υπήκοοι. Λειτουργικός της σκοπός είναι η μεγιστοποίηση της ωφέλειας του Κυρίαρχου. Οι εκδηλώσεις της Κυριαρχίας ήταν πάντα μεγαλόπρεπες, φαντασμαγορικές και συνδέονταν με τελετουργίες και επίδειξη ισχύος του Βασιλιά-Η-λιου.

Εικ.2: Διάγραμμα εξουσίας για την Κυριαρχία. Δημόπουλος Γ.

Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα, η λογική «παρακράτηση-βία», της Κυριαρχίας, έδωσε τη θέση της στην «ηπιότητα-παραγωγή-κέρδος». Αντί για τον εντυπωσιασμό της Κυριαρχίας, η Πειθαρχία εκδηλωνόταν ως προληπτική και γενικευμένη επιτήρηση, με χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικό τέκνο της το Πανοπτικόν.¹⁰ Η Πειθαρχία, κατά τον Φουκώ, διαφοροποιήθηκε από την Κυριαρχία: η εξουσία ήταν πλέον λιγότερο δαπανηρή, τόσο οικονομικά όσο και πολιτικά, ενεργούσε πλέον με στόχο τα αποτελέσματα της εξουσίας να εντείνονται και να επεκτείνονται συνεχώς και η εξουσία έπρεπε να αυξάνει συνεχώς την υπακοή αλλά και τη χρησιμότητα όλων των στοιχείων του συστήματος. Η βασική αρχή που διέπει την Πειθαρχία είναι η αρχή βελτιστοποίησης της απόδοσης, ολόκληρου του πεδίου στο οποίο ασκείται η εξουσία. Εκεί που η Κυριαρχία παίρνει αγαθά, γη και υπηκόους, η Πειθαρχία «εκγυμνάζει» για να μπορεί με πιο βέλτιστο τρόπο να παίρνει αγαθά, γη και υπηκόους. Για τον Φουκώ, η Πειθαρχία «είναι η ειδική τεχνική μιας εξουσίας που πορίζεται τα άτομα ως αντικείμενα και ως όργανα για την άσκσή της.»

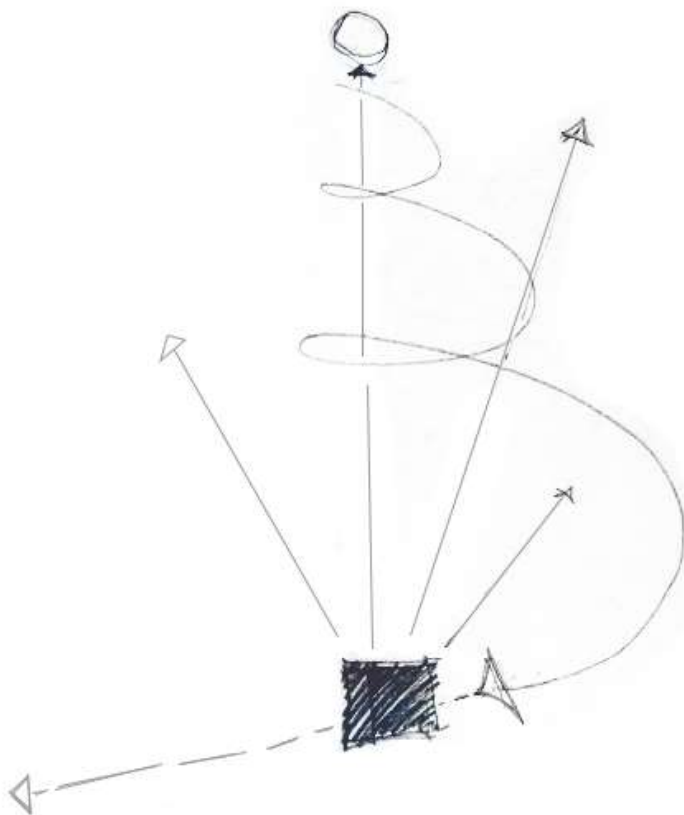

Εικ.3: Διάγραμμα εξουσίας για την Πειθαρχία. Δημόπουλος Γ.

Η Πειθαρχία, λοιπόν, σαν μορφή εξουσίας συνδέεται με το φιλελεύθερο κράτος και η επιστημολογική μορφή που της αντιστοιχεί είναι η ενέργεια-θερμοδυναμική. Στην Πειθαρχία, Κυβερνών είναι ο Διοικητής-Επιστήμονας και οι Κυβερνώμενοι είναι τα πειθαρχημένα άτομα. Λειτουργικός της σκοπός είναι η μεγιστοποίηση της ωφέλειας των πειθαρχημένων ατόμων. Βασικά χαρακτηριστικά της Πειθαρχίας είναι η ιεραρχική επιτήρηση, η συνεχής καταγραφή, η ατέρμονη κρίση και η ταξινόμηση. Για να καταστήσει η εξουσία χρήσιμη την πολλαπλότητα (της κοινωνίας), οφείλει να την κυβερνά. Ως βασικός γνώμονας διακυβέρνησης, πλέον, δεν λαμβάνεται το συμφέρον του Κράτους ως Υποκειμένου αλλά τα πολλαπλά υποκειμενικά συμφέροντα της κοινωνίας των ιδιωτών. Το συμφέρον γίνεται η μόνη επιφάνεια πάνω στην οποία μπορεί να παρέμβει η φιλελεύθερη διακυβέρνηση, υποστηριζόμενη από τις πειθαρχίες.

Η Ποιμαντική, εντοπισμένη τόσο πριν την Κυριαρχία με την έννοια της εξουσίας που ασκούσαν από την Εκκλησία, με τη σύγχρονη μορφή της συνδέεται για τον Ευσταθίου με το Κοινωνικό Κράτος Πρόνοιας και η επιστημολογική μορφή που της αντιστοιχεί είναι το ηλεκτρομαγνητικό πεδίο. Στην Ποιμαντική, Κυβερνών είναι ο Ποιμένας και Κυβερνώμενοι είναι το ποίμνιο. Λειτουργικός της σκοπός είναι η σωτηρία των κυβερνώμενων του ποιμνίου. Στη νεωτερική της φάση, η Ποιμαντική εμφανίζεται με εξελιγμένα χαρακτηριστικά: ο αντικειμενικός της σκοπός είναι η εδώ και τώρα σωτηρία, ενισχύεται μέσα από κρατικούς προνοιακούς μηχανισμούς και απαιτεί γνώση για τον άνθρωπο, ώστε να τον καθοδηγήσει-κυβερνήσει. Η γνώση αυτή είναι τόσο ποσοτική, που αφορά τον πληθυσμό, όσο και σφαιρική αναλυτική, που αφορά το άτομο. Ενώ η Ποιμαντική δεν τοποθετείται σαν καθαρό μοντέλο διακυβέρνησης από τον Φουκώ, ο Ευσταθίου συνθέτοντας τις αναφορές που κάνει ο γάλλος φιλόσοφος στο έργο του, ανακατασκευάζει τις τρεις ευρέως γνωστές μορφές εξουσίας, προσθέτοντας την ποιμαντική, σαν το πέρασμα από την πειθαρχία προς τη βιοπολιτική, καλύπτοντας έτσι το κενό αντιστοίχισης μορφής εξουσίας και κρατική μορφή, που αφορά το κοινωνικό κράτος πρόνοιας.

Εικ.4: Διάγραμμα εξουσίας για την Ποιμαντική. Δημόπουλος Γ.

Τελευταία μορφή εξουσίας είναι η Βιοπολιτική. Αποτελεί για το Φουκώ, τη σύγχρονη μορφή διακυβέρνησης και γι' αυτό το λόγο θα αναλυθεί περαιτέρω στη συνέχεια της εν λόγω εργασίας. Αρκεί εδώ να αναφέρουμε συνοπτικά τα κύρια χαρακτηριστικά της. Η Βιοπολιτική συνδέεται με το επιχειρηματικό κράτος άμυνας και ασφάλειας, όρο που αναλύει διεξοδικά ο Ευσταθίου.¹¹ Η επιστημολογική μορφή με την οποία αντιστοιχίζεται είναι η μοριακή και πληθυσμιακή βιολογία και η πληροφορική. Στην Βιοπολιτική, Κυβερνών είναι ένα ιδίτυπο Δίκτυο Κυριαρχίας, Κυβερνώμενοι είναι το πολυκέφαλο σώμα του πληθυσμού και λειτουργικός της σκοπός είναι η ασφάλεια του συνόλου ως προς τους εκ των έσω κινδύνους, κατά τον Φουκώ.¹²

Ο Ευσταθίου, καταλήγει στην παραδοχή ότι «η νεωτερική εξουσία καλείται να προσαρμοστεί, να αναπροσαρμοστεί και να παρέμβει διαπλαστικά σε ένα περιβάλλον αντιστάσεων και προβλημάτων, που προσπαθεί να επιλύσει». Η σύγχρονη μορφή, λοιπόν, της εξουσίας η οποία εξελίσσεται δαρβινικά, κατά τον Ευσταθίου, εμπεριέχει και περιλαμβάνει στοιχεία από τις προηγούμενες μορφές, οι οποίες την τελειοποιούν και αναδεικνύονται χρήσιμες. Η διαδικασία αυτή ορίζεται ως εξορθολογισμός του νεωτερικού διάγραμματος εξουσίας¹³, η οποία αναδεικνύει την διαδοχικότητα των μορφών εξουσίας που παρουσιάστηκαν παραπάνω, τονίζοντας την ιστορικά κατωφλιακή μορφή που αυτές παίρνουν κατά την εξέλιξή τους.

Εικ.5: Διάγραμμα εξουσίας για την Βιοπολιτική. Δημόπουλος Γ.

ΤΕΧΝΟ-ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΗ ΣΥΣΣΡΕΥΣΗ	1η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ	2η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ	3η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΦΥΣΙΚΗ ΜΗΧΑΝΙΚΗ	ΕΝΕΡΓΕΙΑ, ΘΕΡΜΟΔΥΝΑΜΙΚΗ	ΗΛΕΚΤΡΟ-ΜΑΓΝΗΤΙΚΟ ΠΕΔΙΟ	ΜΟΡΙΑΚΗ & ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΒΙΟΛΟΓΙΑ, ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗ
ΜΟΡΦΗ ΕΞΟΥΣΙΑΣ	ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ	ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ	ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ	ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΚΡΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	ΑΠΟΛΥΤΑΡΧΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ	ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟ ΚΡΑΤΟΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ	ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
ΚΥΒΕΡΝΩΝ	ΚΥΡΙΑΡΧΟΣ-ΒΑΣΙΛΙΑΣ	ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ-ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ	ΠΟΙΜΕΝΑΣ	ΔΙΚΤΥΟ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ
ΚΥΒΕΡΝΩΜΕΝΟΙ	ΚΥΡΙΑΡΧΟΥΜΕΝΟΙ ΥΠΗΚΟΟΙ	ΠΕΙΘΑΡΧΗΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ	ΠΟΙΜΝΙΟ	ΠΟΛΥΚΕΦΑΛΟ ΣΩΜΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ	ΜΕΓΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΦΕΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΡΧΟΥ	ΜΕΓΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΟΦΕΛΕΙΑΣ ΤΩΝ ΠΕΙΘΑΡΧΗΜΕΝΩΝ ΑΤΟΜΩΝ	ΣΩΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΩΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΙΜΝΙΟΥ	ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΚ ΤΩΝ ΕΣΩ ΚΙΝΔΥΝΟΥΣ

Εικ.6: Πίνακας Περιοδολόγησης και Αντιστοίχισης μορφών Εξουσίας και επιστημολογικών μορφών. Εμπλουτισμός Πίνακα Ευσταθίου [4+1 Διαγράμματα Εξουσίας].

α.2_ανοσολογικά μοντέλα εξουσίας

Τα παραπάνω συμπεράσματα και η ανάλυση, θα αποτελέσει τη βάση της συλλογιστικής που θα ακολουθήσει στο κεφάλαιο _γ, για την ανάλυση της πανδημίας του COVID. Εκτός όμως από το λειτουργικό ερώτημα που απαντήθηκε, στοιχειοθετώντας τις μορφές εξουσίας, αποτελεί τώρα ζητούμενο να αναδειχθεί η «στιγμή»¹⁴ εκείνη στην οποία η εκάστοτε μορφή εξουσίας απογυμνώνεται και εμφανίζεται στο προσκήνιο με ποιοτικά αναβαθμισμένο και ξεκάθαρο τρόπο. Γι' αυτό το λόγο, παρακάτω θα παρουσιαστεί η αντιστοίχιση του Φουκώ των μεγάλων πανδημιών μετά τον 17^ο αιώνα, με τις μορφές εξουσίας τους.

Η Κυριαρχία αναλύεται με βάση το μοντέλο της λέπρας: πλήρης γεωγραφικός και χωρικός διαχωρισμός των αρρώστων από τους υγιείς. Οι λεπροί απομακρύνονταν από την κοινωνία σε μέρη εξορίας και απομόνωσης, ώστε να προστατευθεί από τη νόσο η υπόλοιπη κοινωνία. Η Πειθαρχία αναλύεται με βάση το μοντέλο της πανούκλας: το μοντέλο της επιτήρησης, που προϋποθέτει μια διαρκή παρακολούθηση του πληθυσμού, ποιοι είναι προσβεβλημένοι και ποιοι όχι. Προϋποθέτει επίσης καταγραφή της πόλης και των κοινωνικών συμπεριφορών, έτσι ώστε να ελεγχθεί η επιδημία. Ο τρόπος που περιγράφει ο Ντελέζ την αντιμετώπιση της πανούκλας, είναι ο διατετραγωνισμός της πόλης, δηλαδή ένα σύνολο πειθαρχικών μέτρων που διαχώριζαν τις πόλεις σε συνοικίες και τετράγωνα, έβαζαν αυστηρούς περιορισμούς στην έξοδο από το σπίτι και την κίνηση, επέβαλαν μορφές επιτήρησης.

Η Ασφάλεια αναλύεται με βάση το μοντέλο της ευλογιάς, στο οποίο η εξουσία ασκείται κυρίως ως μοντελοποίηση της προοπτικής να προσβληθεί κανείς από την εν λόγω ασθένεια, άρα μελετάται με πολλούς τρόπους και προβάλλεται στο μέλλον η εξέλιξη της ασθένειας. Οι πρακτικές ασφάλειας, όπως ο εμβολιασμός, στηρίζονταν στη διαχείριση της ίδιας της πραγματικότητας της ασθένειας, υπό ελεγχόμενες συνθήκες με σκοπό την αποτροπή της πλήρους εκδήλωσής της.¹⁵ Ήταν ένα ιδιότυπο κα-

θεστώσ παρατήρησης, μοντελοποίησης και προβολής, δίνοντας της δυνατότητα ελέγχου του πληθυσμού, δημιουργώντας προφίλ και τυπικές συμπεριφορές. Ο στόχος, των σύγχρονων μορφών διακυβέρνησης δεν είναι πια να «αποσπάσουν την υπακοή των υπηκόων σε σχέση με τη βούληση του κυριάρχου, αλλά να ελέγξουν πράγματα, φαινομενικά απομακρυσμένα από τον πληθυσμό, που όμως γνωρίζουν από τον υπολογισμό, την ανάλυση και το στοχασμό ότι όντως μπορούν να έχουν δραστική επίδραση στον πληθυσμό»¹⁶, αναδεικνύοντας έτσι την καθοριστική σημασία της διαχείρισης του πληθυσμού σαν λειτουργικό σκοπό της ίδιας της Εξουσίας. Έτσι, γίνεται σαφές ότι εμείς και ο ίδιος ο Φουκώ, είμαστε αντιμέτωπες με μια αρκετά σύνθετη και περίπλοκη θέση, σε ό,τι αφορά τις μορφές που εμφανίζεται η Βιοπολιτική διακρίνοντας την σε πειθαρχική προσέγγιση και προσέγγιση ασφάλειας.

Σε ό,τι αφορά αυτή την περιοδολόγηση-ταξινόμηση, ο Φουκώ «εντοπίζει την εξέλιξη διαφορετικών μορφών κοινωνικού και πολιτικού ελέγχου σε σχέση με τη διαχείριση της ζωής (και της υγείας) του πληθυσμού.»¹⁷ Αρχικά, ο Φουκώ εστιάζοντας στα πειθαρχικά συστήματα σαν ρυθμιστές συμπεριφοράς, εργασίας, της διαχείρισης του σώματος, του ίδιου του χώρου και των δραστηριοτήτων εντός του, αναλύει τη χωρική δομή των νοσοκομείων και εντοπίζει την πειθαρχική πλευρά που έχει η οργάνωση τους. Αυτό αφορά την παρακολούθηση των ασθενών, την καταγραφή τους και κατά συνέπεια τα στοιχεία εκείνα που αφορούν την υγεία του πληθυσμού, τη βιωσιμότητα και την θνητότητά του. Έτσι, χρησιμοποιώντας την έννοια του «πανοπισμού» σαν συγκροτητικό στοιχείο των πειθαρχικών συστημάτων, αναλύει και τη διαχείριση των μεγάλων επιδημιών του 17ου αιώνα, οι οποίες αντανakλούν και εκπροσωπούν τις αντίστοιχες κρατικές μορφές εξουσίας.

Είναι σαφές, ότι στόχος της Πειθαρχίας είναι η άμεση παρέμβαση για τον έλεγχο μιας διαδικασίας και των δυναμικών της, σε αντίθεση με την Ασφάλεια, η οποία καταπιάνεται με τη διαχείρισή της. Ο Π. Σωτήρης παραθέτει τρεις βασικές διαφορές¹⁸, τις οποίες εντοπίζει ο ίδιος ο Φουκώ:

α) Η Πειθαρχία είναι κεντρομόλα, επιδιώκοντας να επικε-

ντρωθεί και να απομονώσει ένα χώρο άσκησης εξουσίας, ενώ η Ασφάλεια είναι κεντρόφυγη τείνοντας να επεκτείνεται και να ενσωματώνει πρακτικές και μορφές παραγωγής.

β) Η Πειθαρχία δεν αφήνει τίποτε να της ξεφύγει, ελέγχοντας κάθε πλευρά, ενώ η Ασφάλεια κατά κύριο λόγο αφήνει να εξελιχθεί μια διαδικασία, θεωρώντας ότι τελικά στο επίπεδο του πληθυσμού θα έχουμε το επιθυμητό αποτέλεσμα.

γ) Η Πειθαρχία στηρίζεται στην αρνητική έννοια του νόμου ως απαγόρευσης και στη σχέση ανάμεσα σε απαγορευμένο και υποχρεωτικό, ενώ η Ασφάλεια στηρίζεται στην ίδια την πραγματικότητα και τις τάσεις που αναπτύσσονται εκεί και τις οποίες πρέπει να αφήσουμε να εξελιχτούν, σε μια ιδιότυπη φυσική και τεχνολογία της εξουσίας.

Ο Π. Σωτήρης θεωρεί ότι «στην πραγματικότητα έχουμε να κάνουμε με δυο τροπικότητες άσκησης πρακτικών εξουσιασμού που λειτουργούν συχνά αλληλοσυμπληρωτικά μέσα στους όρους αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας και εκμετάλλευσης. Η πειθαρχική διάσταση, με τον τρόπο που την ορίζει ο Φουκώ, εντοπίζει την εντυπωσιακή αύξηση των πρακτικών έννομου εξαναγκασμού που συνοδεύουν την ανάδυση του καπιταλισμού και ιδίως την πρωταρχική συσσώρευση, την επέκταση των μορφών εξουσίας, την επιβολή της κυριαρχίας εκεί που είτε δεν υπήρχε είτε διακυβευόταν από κάθε είδους εθιμικούς περιορισμούς. Από την άλλη, οι πρακτικές ασφάλειας αφορούν τα αποτελέσματα κοινωνικής συμμόρφωσης και κανονικότητας που μπορεί να έχει η ίδια η αναπαραγωγή των κοινωνικών πρακτικών και των αυθόρμητων τάσεων της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Είναι σαφής ο συμπληρωτικός χαρακτήρας τους: οι αμιγώς πειθαρχικές πρακτικές αναλαμβάνουν είτε να προλείανουν το έδαφος για τις διαδικασίες αυθόρμητης συμμόρφωσης, είτε να παρέμβουν στην οριακή περίπτωση. Αυτό μπορεί ακόμη να εξηγηθεί γιατί ακόμη και σήμερα, εν μέσω φαινομενικής ηγεμονίας ενός φιλελεύθερου υποδείγματος ο βαθμός και η κλίμακα της κρατικής πειθαρχικής παρέμβασης γιγαντώνεται.»¹⁹

Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι και σήμερα, παράλληλα με πειθαρχικές πρακτικές που αφορούν το ίδιο το δημόσιο σύστημα υγείας

ή την προσπάθεια διαχείρισης της πανδημίας με πρακτικές ασφάλειας, εισάγεται η λογική της «ατομικής ευθύνης» για μια σειρά από τεχνολογίες εαυτού²⁰, συνεχίζοντας με όρους όξυνσης, στην πραγματικότητα, μια ολόκληρη βιομηχανία προώθησης της ενασχόλησης με την προσωπική υγεία και υγιεινή(fitness influencers, health influencers κλη).²¹

Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, την αξία που έχουν τέτοιες διακρίσεις σε σχέση με την αντιμετώπιση της τρέχουσας πανδημίας, σε μια προσπάθεια να αναδειχθεί ο πολιτικός χαρακτήρας που έχουν στον πυρήνα τους. Σκοπός είναι να αποδειχθεί, ότι ο πυρήνας μεγάλου μέρους της συζήτησης και της πρακτικής αφορά την πύκνωση πολιτικών στρατηγικών και όχι απλώς τεχνικών αντιμετώπισης και λύσης ενός προβλήματος. Γύρω από την πανδημία ξεδιπλώνεται ένα σύνολο από πρακτικές πειθαρχίας, πρακτικές ασφάλειας και τεχνολογίες εαυτού, ένα σύνολο πολιτικών και ιδεολογικών αναπαραστάσεων καθώς και ένα σύνολο πολιτικών διαχείρισης του Δημόσιου Χώρου της Πόλης, που δεν αφορούν, αποκλειστικά, την πανδημία καθαυτή, αλλά πολύ περισσότερο την τρέχουσα συγκυρία του ταξικού συσχετισμού δύναμης.

Endnotes

3. Deleuze G. , 2001: 16
4. Foucault M. , 1978b: 115
5. Foucault M. , 1991, σ.95
6. Deleuze G. , 2005: 125
7. Ευσταθίου Γ., «Ο Foucault και τα 4+1 διαγράμματα εξουσίας», εργασία δημοσιευμένη και διαθέσιμη για ελεύθερη χρήση στο ιστολόγιο Ταξικές Μηχανές; <https://bestimmung.blogspot.com/2018/08/Foucault-41.html>
8. Βλ. ενδεικτικά «Είναι εύκολο να αντιστοιχήσουμε σε κάθε κοινωνία τύπους μηχανών, όχι γιατί οι μηχανές είναι προσδιοριστικός παράγων, αλλά γιατί εκφράζουν εκείνες τις κοινωνικές μορφές που είναι ικανές να τις γεννήσουν και να τις χρησιμοποιήσουν. Οι παλιές κοινωνίες της κυριαρχίας χειρίζονταν απλές μηχανές, μοχλούς, τροχαλίες, ρολόγια. Ενώ οι πιο πρόσφατες πειθαρχικές κοινωνίες είχαν για εξοπλισμό μηχανές ενέργειας, με τον παθητικό κίνδυνο εντροπίας και τον ενεργητικό κίνδυνο του σαμποτάζ. Στις κοινωνίες του ελέγχου λειτουργούν μηχανές τρίτου τύπου, μηχανές πληροφορικής και υπολογιστές, στις οποίες ο παθητικός κίνδυνος είναι το θόλωμα του μυαλού και ο ενεργητικός εκείνος της πειρατείας και της εισαγωγής των ιών». Deleuze G., Η Κοινωνία του Ελέγχου, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2001, σελ. 13
9. Foucault M. , 1991.
10. [Υπενθυμίζω ότι το Panopticon είναι μια αρχιτεκτονική κατασκευή όπου υπάρχει ένα κεντρικό σημείο συνεχούς παρακολούθησης, και όπου οι παρακολουθούμενοι βρίσκονται στην περιφέρεια με τρόπο ώστε να μην επικοινωνούν μεταξύ τους και να μην μπορούν να δουν τον κεντρικό παρατηρητή. Ο Bentham το είχε προτείνει αρχικά μεν ως μοντέλο για εφαρμογή σε ιδρύματα συλλογικής και εξατομικευμένης πειθαρχίας, όπως είναι οι φυλακές, τα σχολεία, τα νοσοκομεία και τα εργοστάσια, αλλά τελικά ως γενική πρόταση για την επίλυση του προβλήματος της πειθαρχίας μέσω της

παρακολούθησης στην κοινωνία γενικά. Πρόκειται, κατά τον Foucault, για μια τεχνολογία εξουσίας που έχει εφαρμοσθή με τη μια ή την άλλη μορφή σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνία μας, χωρίς όμως να αποτελεί τον αποκλειστικό μηχανισμό άσκησης εξουσίας (Foucault, 1980, σ. 148). Η βασική αρχή στην οποία στηρίζεται το σύστημα είναι η αποτελεσματικότητα του επιτηρούντος βλέμματος: «... ένα βλέμμα το οποίο κάθε άτομο, υπό το βάρος του, τελικά θα εσωτερικεύσει σε σημείο όπου το ίδιο να γίνεται ο δικός του επόπτης, ασκώντας έτσι κάθε άτομο αυτή την επιτήρηση επί, και εναντίον, του εαυτού του» (ibid., σ. 155). Ο κεντρικός επιτηρητής θα αντικαθίσταται διαρκώς από άλλους, αφού, σύμφωνα με τη νεώτερη αντίληψη της εξουσίας, η εξουσία δεν συγκεντρώνεται σε μια κεντρική αρχή, για παράδειγμα στο Βασιλιά, αλλά διαχέεται στην κοινωνία γενικά· και επομένως ο ρόλος του κεντρικού επιτηρητή θα πρέπει να είναι η όσο το δυνατόν καλύτερη εκπροσώπηση της «κοινής γνώμης».] Κύρκος Δοξιάδης, FOUCAULT, ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, 1982, σελ.22

11. Ευσταθίου Γ. , «Βιοπολιτική Επιστήμη και Καπιταλιστικό Κράτος, Άμυνα/Ασφάλεια, Ανταγωνιστικότητα», εργασία δημοσιευμένη στα Τετράδια Μαρξισμού, τεύχος 11, χειμώνας 2019.

12. Foucault M. , 2002: 297,298,301)

13. «Από τη στιγμή που η εξουσία ορίζεται ως ένα πλήθος δυνάμεων, ένα παίγνιο αγώνων και μια αποκρουστικότητα στρατηγικών μεταξύ των φορέων, μια φουκωική διαγραμματική τυπολογία της εξουσίας δεν αναφέρεται σε μια τυπολογία των “υποκειμένων” ή των “αντικειμένων” της, αλλά σε μια τυπολογία των συσχετισμών δύναμης, των παιγνίων και των στρατηγικών εξουσίας κατά τη πραγματική άσκσή της. Το διάγραμμα αφαιρείται από τις συγκεκριμένες σχέσεις υλικών υποστάσεων και μορφών, είναι μια αφηρημένη μηχανή εξουσίας. Η έννοια της διαγραμματικής χαρτογράφησης προτιμάται έναντι της φιλοσοφικής αφαίρεσης, με στόχο να συλληφθεί μια εννοιολογικά συγκροτημένη εξουσιαστική αντικειμενικότητα νέου τύπου, ευαίσθητη στις συγκεκριμένες, συμμεταβαλλόμενες

σχέσεις εξουσίας που αυτές παγιώνουν» Ευσταθίου Γ., Ο Foucault και τα 4+1 διαγράμματα εξουσίας.

14. Στιγμή εδώ δεν εννοείται ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο, αλλά μια συμπύκνωση μιας χρονικής περιόδου, η οποία διαπερνάται από κοινά χαρακτηριστικά και η οποία μπορεί να ειπωθεί αφαιρετικά σαν μία «στιγμή».

15. Foucault M. 2004: 61

16. Foucault M. 2004: 74

17. Σωτήρης Π., “Πολιτικές της αρρώστιας και του φόβου”, δημοσιευμένο στο περιοδικό Θέσεις. Τεύχος 109, Φθινόπωρο 2009

18. Σωτήρης Π., ο.π.

19. Σωτήρης Π., «Πολιτικές της αρρώστιας και του φόβου», δημοσιευμένο στο περιοδικό Θέσεις. Τεύχος 109, Φθινόπωρο 2009

20. «Έχει ενδιαφέρον ότι προς το τέλος της ζωής του ο Φουκώ αφήνει κατά μέρος την έννοια της Βιοπολιτικής και εισάγει την έννοια των τεχνολογιών εαυτού (Foucault 2001). Αυτή προκύπτει μέσα από την ενασχόλησή του με όλη την αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή αντίληψη για την επιμέλεια εαυτού ως τέχνη βίου, όλο το σύνολο των πρακτικών με τις οποίες το άτομο / υποκείμενο αναλαμβάνει να φροντίσει για την ορθή διαχείριση της ίδιας του της ύπαρξης. Παρότι σε αρκετά σημεία – και αυτό μάλλον με επιλογή και του ίδιου του Φουκώ – το όλο ζήτημα παραπέμπει και στη δυνατότητα μιας ηθικής ή αισθητικής της ύπαρξης, εντούτοις έχει τη θεωρητική χρησιμότητα να εντοπίζει τη σημασία που έχουν οι εξατομικευμένες, υποκειμενοποιημένες και εσωτερικευμένες μορφές των βιοπολιτικών επιταγών (συνικά και με έντονη φανταστική φόρτιση).» Π. Σωτήρης, ο.π.

21. Βλ. το κεφάλαιο Γ.2.1

“

β. η
κατάσταση
εξαίρεσης

Στην προσπάθεια στοιχειοθέτησης του πολιτικού χαρακτήρα της ίδιας της διαχείρισης της τρέχουσας πανδημίας, η επόμενη ενότητα εννοιών, απαραίτητων για την επίτευξη του παραπάνω στόχου, αφορά τη θεωρία της εξαιρέσης. Η θέση του Αγκάμπεν περί της δύναμης της κανονικοποίησης της κατάστασης εξαιρέσης στα πλαίσια του τρόπου διακυβέρνησης, αδύνατον πλέον να διαχωριστεί από την κανονικότητα του δικαίου, φαίνεται να επιβεβαιώνεται με βάση τα τεκταινόμενα.

Κατά τον Schmitt: «Η κυριαρχία παρουσιάζεται με τη μορφή μιας απόφασης επί της εξαιρέσης»²². Ο Κυρίαρχος είναι εκείνος, ο οποίος αποφασίζει για την κατάσταση εξαιρέσης. Ο Agamben ισχυρίζεται ότι μας προσφέρει την εξήγηση του γρίφου της εξαιρέσης. Πρόκειται για αναστολή της ισχύος του νόμου που δεν αντιστοιχεί σε μια συνθήκη ανομίας αλλά σε μια συνθήκη άρσης των ορίων του νόμου.²³ Πώς γίνεται όμως η άρση των ορίων του νόμου να μην αποτελεί παρανομία; Ο Κυρίαρχος για τον Agamben, ως υπερβατική φιγούρα και όχι ως εντοπισμένο και συγκεκριμένο πρόσωπο, είναι αυτός ο οποίος επικαλούμενος την προστασία της έννομης τάξης, αποφασίζει για την αναστολή του νόμου. Έτσι, γίνεται αντιληπτός ο ορισμός του Agamben: η κατάσταση εξαιρέσης ως ζώνη αδιακρίσιας μεταξύ εξωτερικού και εσωτερικού, αποκλεισμού και περιλήψης. Η εξαιρέση είναι η δομή της Κυριαρχίας, είναι η αρχέγονη δομή, όπου το δίκαιο αναφέρεται στη ζωή και την περιλαμβάνει εντός του, μέσω της αναστολής του.²⁴ Έτσι, ο Ιταλός φιλόσοφος αναφέρεται στην αναστολή του νόμου, ο οποίος εφαρμόζεται απεφαρμοζόμενος –βρίσκεται σε αυτό το κατώφλι αδιαφορίας- ορίζοντας το Ανάθεμα (bando).

Ο Agamben προσεγγίζει την θεωρία της εξαίρεσης σαν τον νέο «φυσιολογικό» τρόπο διακυβέρνησης, εντάσσοντας την στο πλαίσιο της βιοεξουσίας, δηλαδή της εξουσίας της Βιοπολιτικής.

Για τον Ιταλό φιλόσοφο, το κράτος αναλαμβάνει και αφομοιώνει στο εσωτερικό του τη μέριμνα της φυσικής ζωής των ατόμων μέσα από μια σειρά από πολιτικές τεχνικές. Η γυμνή ζωή, δηλαδή εκείνη η ζωή αποστερημένη από όλα τα δικαιώματα, η οποία στην οριακή της μορφή είναι άθυτη και ταυτόχρονα φονεύσιμη, εκτεθειμένη μόνιμα στο θάνατο, είναι για τον Agamben ο θεμέλιος λίθος της Κυριαρχίας. Ο Ιταλός φιλόσοφος περιγράφει τη φιγούρα του *homo sacer* –συμμετρική φιγούρα με αυτήν του Κυρίαρχου- με έναν απαισιόδοξο τρόπο και την καθιστά υπερβατολογικά παράδοξη. Ο *homo sacer* δεν μπορεί να υπάρχει παρά μόνο εντός και στα πλαίσια της σφαίρας της Κυριαρχίας, γεγονός που εντείνεται αν σκεφτεί κανείς την θεώρηση του Agamben, ότι ο *homo sacer* και η γυμνή ζωή συνιστούν το αρχέγονο πολιτικό στοιχείο.

Με ξεκάθαρη την επιρροή του Agamben από το έργο του Φουκώ και συνδυάζοντας τα βασικά χαρακτηριστικά της Βιοπολιτικής με τη θεωρία της εξαίρεσης, οι δύο φιλόσοφοι ξεκινούν από κοινή αφετηρία: στο κέντρο της σύγχρονης βιοεξουσίας είναι η βιολογική ζωή, σαν υποκείμενο και υπό-κείμενο εξουσίας, σαν δείκτης για υπολογισμούς και εκτιμήσεις, μετρήσεις και προβλέψεις για το νεωτερικό κράτος. Η γυμνή ζωή, που αποκλειόταν και αιχμαλωτιζόταν από την τάξη, πλέον απελευθερώνεται στην πόλη και καθίσταται συνάμα το Υποκείμενο και το Αντικείμενο της πολιτικής τάξης και των συγκρούσεων, ο μόνος τόπος τόσο της οργάνωσης της πολιτικής εξουσίας όσο και της χειραφέτησης από αυτήν.

β.1_το στρατόπεδο ως βιοπολιτικός χώρος

Στην προσπάθεια ένταξης της θεωρίας της εξαίρεσης στα θεωρητικά εργαλεία ανάγνωσης της σύγχρονης πραγματικότητας, αναδεικνύεται η χωρική πτυχή της εξουσίας και η συγκρότηση ενός «βιοπολιτικού χώρου». Η Βιοπολιτική για τον Φουκώ είναι «η κλιμακούμενη ενσωμάτωση και υπαγωγή της φυσικής ζωής του ανθρώπου στους μηχανισμούς, στους υπολογισμούς και στα σχέδια της εξουσίας».²⁵ Το Στρατόπεδο, αναδεικνύεται ως καθαρός, απόλυτος και αζεπέραστος βιοπολιτικός χώρος, αποτελώντας το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα για τον τρόπο άσκησης πολιτικής κατά την νεωτερικότητα. Η εξαίρεση, αφού ορίζει ένα Μέσα και ένα Έξω, αποδίδει στον Κυρίαρχο την δύναμη να αποφασίσει τι θα περιλαμβάνεται σε αυτά. Στην πραγματικότητα, ορίζεται έτσι το κανονικό και το μη κανονικό, το έννομο και το παράνομο και τα αντίστοιχα υπό-κείμενα. Ο χώρος, που αντιστοιχεί σε αυτήν την αποκρυστάλλωση της βιοεξουσίας, είναι για τον Agamben το Στρατόπεδο, το οποίο έχει μόνιμη χωρική δομή και βρίσκεται εκτός της κοινωνικής τάξης.²⁶ Η κατάσταση εξαίρεσης στο Στρατόπεδο δεν είναι πρόσκαιρη αναστολή της έννομης τάξης, αφού υπάρχει εντός του απόλυτη ανεξαρτησία της από κάθε δικαστικό έλεγχο και από τη δικαιοτική τάξη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι γίνεται αναφορά στην κυριολεκτική έννοια απλώς ενός εξωτερικού χώρου.

«Αν η ουσία του στρατοπέδου συνίσταται στην υλοποίηση της κατάστασης εξαίρεσης και στην επακόλουθη δημιουργία ενός χώρου όπου η γυμνή ζωή και ο κανόνας εισέρχονται σε ένα κατώφλι αδιακρίσιμης, τότε οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι βρισκόμαστε δυναμικά παρουσία ενός στρατοπέδου ΚΑΘΕ ΦΟΡΑ που δημιουργείται μια ανάλογη δομή, ανεξαρτήτως της σπουδαιότητας των εγκλημάτων που διαπράττονται και οποιαδήποτε αν είναι η ονομασία και η ειδική τοπογραφία. Ένας τόπος φαινομενικώς ανώδυνος οριοθετεί στην πραγματικότητα έναν χώρο, όπου η κανονική τάξη αναστέλλεται εκ των πραγμάτων και όπου το γεγονός πως διαπράττονται ή όχι φρικαλεότητες δεν εξαρτάται από το δίκαιο αλλά μόνο από

τον πολιτισμό και το ηθικό αίσθημα της αστυνομίας, η οποία ενεργεί προσωρινά ως κυρίαρχη.»²⁷

Ο Agamben αναφέρει ότι σε κάθε εποχή ο Κυρίαρχος αποφασίζει για την κατάσταση εξαίρεσης, συνεπώς αποφασίζει και για το ποια ζωή μπορεί να θανατωθεί χωρίς να διαπράττεται ανθρωποκτονία. Στην εποχή της βιοπολιτικής, όμως, η εξουσία εμφανίζεται στην οριακή της μορφή και χειραφετείται από την κατάσταση εξαίρεσης. Αναλαμβάνει το ρόλο να αποφασίσει για το σημείο εκείνο, στο οποίο η ζωή «παύει να είναι πολιτικώς υπολογίσιμη».²⁸ Η απόφαση για την αξία ή μη αξία της ανθρώπινης ζωής μπορεί να γίνει καλύτερα αντιληπτή, αν αναλογιστεί κανείς το ερευνητικό πεδίο του Agamben, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί, τα προγράμματα ευθανασίας και την ευγονική, πολιτικές επιλογές που αποτελούν για τον Agamben απογυμνωμένες βιοπολιτικές επιλογές της νεωτερικής κυριαρχίας.

Ο Agamben βασιζόμενος, λοιπόν, κυρίως στα στρατόπεδα συγκέντρωσης των Ναζί, για να τεκμηριώσει την παραπάνω θέση του, εστιάζει στην διαδικασία με την οποία μια «ζωή με δικαιώματα» εισέρχεται στο Στρατόπεδο, στερείται τα δικαιώματά της και εμφανίζεται έτσι ως γυμνή ζωή. Το Στρατόπεδο είναι γι' αυτόν «ο χώρος, που ανοίγεται όταν η κατάσταση εξαίρεσης αρχίζει να καθίσταται ο κανόνας.»²⁹ Ο θεσμός του Στρατοπέδου αποσυνδέεται από την κατάσταση εξαίρεσης πάνω στην οποία θεμελιωνόταν και αφήνεται σε ισχύ σε φυσιολογική κατάσταση. Έτσι, μπορούμε να δούμε στην σύγχρονη εποχή, τα hotspot στην παραμεθόριο, σαν εκείνες τις δομές, που δημιουργήθηκαν πάνω σε μια έκτακτη συνθήκη –θεμελιώθηκαν πάνω σε μια εξαίρεση– αλλά συνεχίζουν να υπάρχουν και να λειτουργούν σε φυσιολογική κατάσταση. Δομές στις οποίες οι ζωές παύουν να έχουν αξία και είναι αποστερημένες από τα δικαιώματά τους.

Συνεπώς, λαμβάνοντας υπόψιν τη θεώρηση του Agamben, ότι το Στρατόπεδο είναι ένα μοτίβο εξαίρεσης, γίνεται αντιληπτό ότι αυτό δε θα μπορούσε να αποτελεί μια διαχρονική έννοια, αλλά μια συνθήκη του σύγχρονου καπιταλισμού, ο οποίος έχει στο κέντρο του την ρύθμιση, την ασφάλεια και τον έλεγχο του πληθυ-

σμού. Το στοιχείο αυτό, αναδεικνύει το ρόλο των πολιτικών της βιοεξουσίας στην χωρική εμφάνιση συνθηκών εξαίρεσης, που ο Agamben ονομάζει Στρατόπεδο. Θα μπορούσε λοιπόν κανείς να ορίσει το Στρατόπεδο σαν τον χώρο, ο οποίος συμπεκνώνει συνθήκες εξαίρεσης, στον οποίο ο νόμος αναστέλλεται -στο όνομα της προστασίας της κοινωνίας- σε μια δεδομένη εμβέλεια, για να ορίσει στην ουσία μια «συνθήκη διάκρισης αυτών που βρίσκονται υπό την επιρροή της, χάνοντας δικαιώματα, από αυτούς που επωφελούνται κερδίζοντας δύναμη».³⁰ Η αποκρυστάλλωση, λοιπόν, της εξαίρεσης δεν είναι απαραίτητα μόνιμη ούτε στο χρονικό, ούτε στο χωρικό συνεχές. Γίνεται αντιληπτή μια άλλη πτυχή του Στρατοπέδου σαν έννοια: η ευελιξία του, η δυνατότητα ύπαρξής του εντός του αστικού περιβάλλοντος, με τα χωρικά εντοπισμένα όρια του ασαφή, η δυνατότητά του να μεταβάλλεται και να αναδιαμορφώνεται. Σύμφωνα με το Σταυρίδη «Ο χώρος μιας επικράτειας καθίσταται η υλική έκφραση των ορίων του νόμου. Το περίγραμμά της ταυτίζεται με τα όρια της ισχύος του. Στη σύγχρονη πόλη των θυλάκων, το χωρικό περίγραμμα ορίζεται από τα όρια μιας συγκεκριμένης αναστολής νόμων, από τα όρια μιας εξαίρεσης.»³¹

β.2_οι βιοπολιτικές του χώρου στη σύγχρονη μητρόπολη

Για να μπορέσουμε στη συνέχεια να αναλύσουμε τις χωρικές πολιτικές στο τώρα, είναι αναγκαίο να εξοπλιστούμε με τα κατάλληλα θεωρητικά εργαλεία ανάλυσης και ερμηνείας του χώρου. Ο Φουκώ, σύμφωνα με το Σταυρίδη, ανέδειξε τη σημασία του χώρου, όχι ως πεδίου εκδήλωσης των κοινωνικών σχέσεων, αλλά ως παράγοντα άρθρωσης των σχέσεων εξουσίας όσο και σύστασης της γνώσης που του αντιστοιχεί. Η πόλη δομείται σαν δίκτυο επικοινωνίας, σύγκρουσης, αλληλοδιαπλοκής των αστικών θυλάκων, εντός των οποίων ισχύουν τοπικά πρωτόκολλα χρήσης του χώρου, περιορισμοί και προϋποθέσεις για την ύπαρξη κάποιου/ας εντός τους. Σύμφωνα με το Φουκώ, ο χώρος παρουσιάζεται με τη μορφή σχέσεων ανάμεσα σε τοποθεσίες. Συνεπώς, τα βασικά χαρακτηριστικά της βιοεξουσίας αποτυπώνονται στο χώρο: τα υπο-κείμενα εντός των θυλάκων γίνονται αντικείμενο παρατήρησης και ταυτόχρονα επιτήρησης. Για τον Σταυρίδη, «η ασυνέχεια του αστικού χώρου, ο κατακερματισμός του σε θυλάκους ελεγχόμενης πρόσβασης, όσο και οι περιοδικές επεμβάσεις ελέγχου σε ολόκληρες επικράτειες των μεγαλουπόλεων, εκτός αλλά και εντός των τειχών, καθίσταται το επιχειρησιακό πρότυπο μιας νέας σχέσης εξουσίας και πόλης. Στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις η εξαίρεση δεν συνιστά μόνο συνθήκη έκτακτης ανάγκης για να αντιμετωπιστεί κάποια έκτακτη απειλή. Στο όνομα της διατήρησης της ασφάλειας σε ένα περιβάλλον που αυλακώνουν πολλών ειδών κοινωνικές εντάσεις, η εξαίρεση γίνεται τοπικός κανόνας, η αναστολή δικαιωμάτων μοιάζει να εγγυάται την ευρυθμία των θυλάκων [...]».³²

Η ανάλυση και άρα η θεώρηση της πόλης των θυλάκων όπως γίνεται διεξοδικά από τον Σταυρίδη, παρουσιάζει μια σαφώς διαρθρωμένη και μηχανιστική εικόνα της σύγχρονης πόλης. Ενώ η παραπάνω ανάλυση καταφέρει να ερμηνεύσει μια σειρά φαινομένων τα οποία καθορίζονται από θύλακες περιορισμένης και ελεγχόμενης πρόσβασης, αφήνει ανοικτό το ερώτημα που αφορά τη σχέση και συσχέτιση μεταξύ των θυλάκων. Η πόλη

εμφανίζεται σαν ένα πλέγμα διαφορετικών ποιοτήτων θυλάκων, με άλλους περισσότερο και άλλους λιγότερο προσβάσιμους, άλλους μόνιμους και άλλους όχι κατά τη διάρκεια της μέρας ή και του χρόνου. Όλοι οι θύλακες, αναπτυσσόμενοι στη λογική του κέντρου-πυρήνα, ανοίγονται ή κλείνονται στους επισκέπτες-χρήστες και συνδέονται μεταξύ τους μέσω κινήσεων μετάβασης. Μία πιο ελαστική ερμηνεία της πόλης, στην οποία αναγνωρίζεται ως σημαντικό στοιχείο η ρευστότητα της, θα έδινε τη δυνατότητα ανάγνωσης και ερμηνείας χωρικών γεγονότων διάχυσης. Με βάση τα παρακάτω μοντέλα που θα παρουσιαστούν, θα μπορούσε να στοιχειοθετηθεί μια άλλη εικόνα της πόλης, που δε θα περιγράφει, απαραίτητα, τον τρόπο που λειτουργούν και κινούνται τα υποκείμενα εντός της αλλά και τι ποιότητες αναπτύσσονται στο δημόσιο χώρο. Οι ποιότητες αυτές δεν αντανakλούν μόνο τα πειθαρχικά συστήματα του ελέγχου και της παρακολούθησης, αλλά και μηχανισμούς υποκειμενοποίησης του εαυτού.

Δεδομένου ότι οι ποιότητες του δημόσιου χώρου, στο τώρα, θα αναλυθούν σε επόμενο κεφάλαιο, το συμπέρασμα που θα γίνει προσπάθεια να προσεγγιστεί, χρησιμοποιώντας την ανάλυση των σχεδιαστικών μοντέλων είναι ότι ο ίδιος ο χώρος είναι μεταβλητός, όχι μόνο χρονικά, αλλά και με την έννοια της διάχυσης λειτουργιών και δραστηριοτήτων στον ευρύτερο αστικό ιστό. Ο τρόπος που βιώνεται η σύγχρονη πόλη συμπεριλαμβάνει όχι μόνο το κυριολεκτικό δομημένο αστικό περιβάλλον, με την έννοια των δρόμων, των πλατειών, των γειτονιών κλπ. Το βιοπολιτικό υποκείμενο, κινείται στην πόλη επηρεασμένο και καθορισμένο εν πολλοίς από τους βιοπολιτικούς μηχανισμούς που επιστρατεύει το εκάστοτε καθεστώς. Η μεταβλητότητα εδώ εισάγεται ως έννοια που επιδιώκει να περιγράψει την διαφορετική εμφάνιση λειτουργιών στο χώρο, ως αποτέλεσμα λογικών προς εμπέδωση. Ο Δημόπουλος αναλύοντας τον σχεδιασμό στην σύγχρονη πραγματικότητα αναφέρει ότι «Ο σχεδιασμός [...] παράγεται από κοινού με την ανάγκη για περισσότερες και πιο διευρυμένες τεχνικές ελέγχου αλλά και από την ανάγκη για περισσότερα και πιο επιθυμητά εμπορεύματα». Λαμβάνοντας υπόψιν ότι στην εποχή της Βιοπολιτικής, η διαμόρφωση του τέλει υποκειμένου αναδεικνύεται σε υπέρτατο στόχο, η διαμόρφωση αυτή δεν θα μπο-

ρούσε να αφορά μόνο το φόντο στο οποίο θα ζήσει, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο θα αντιλαμβάνεται τη ζωή του, τις κινήσεις του στην πόλη, τον τρόπο κοινωνικοποίησης, κατανάλωσης κλπ. Με αυτή την έννοια, ορίζεται «ο πλήρης βιοπολιτικός έλεγχος για το σχεδιασμό του απόλυτου προϊόντος: της ίδιας της ιδανικής ζωής».³³

Σύμφωνα με την ανάλυση του Δημόπουλου³⁴ στοιχειοθετούνται, λοιπόν, τρεις σχεδιαστικές λογικές στη σύγχρονη νεωτερικότητα: Η λογική του ΤΙΝΑ (There Is No Alternative), η λογική της περικύκλωσης και ενσωμάτωσης και αυτή του burnout. Οι λογικές αυτές δεν είναι τρία ξεκομμένα σχεδιαστικά μοντέλα, αλλά το ένα ενυπάρχει στο άλλο και εμφανίζονται με οξυμένα και εξελιγμένα χαρακτηριστικά. Τα τρία αυτά σχεδιαστικά μοντέλα σκιαγραφούν και μοντέλα άσκησης της εξουσίας, μιας που ο σχεδιασμός κατά τον Δημόπουλο, δεν αφορά απλά τη σχεδίαση ενός αντικειμένου ή ενός κτιρίου, αλλά αφορά το σχεδιασμό προτύπων ζωής και τρόπου αντίληψης της πραγματικότητας. Με αυτή την έννοια τα σχεδιαστικά μοντέλα που θα παρουσιαστούν παρακάτω, θα αποτελέσουν πυξίδα, σε επόμενο κεφάλαιο, στην προσπάθεια σύνδεσης της εμφάνισης βιοπολιτικών μηχανισμών με την χωρική αποκρυστάλλωση αυτών.

Το δόγμα του ΤΙΝΑ, διαδεδομένο σαν ορολογία στο διεθνές πολιτικό σκηνικό, στην ουσία περιγράφει «ένα μοτίβο άσκησης της εξουσίας, το οποίο εξαρτάται από τον αποκλεισμό των εναλλακτικών δρόμων και τη σταδιακή αφομοίωση αντιλόγων». Με αυτόν τον τρόπο, η πραγματικότητα που βιώνεται εμφανίζεται σαν την βέλτιστη λύση, διαδικασία που παίρνει σχεδόν ολοκληρωτικά χαρακτηριστικά, περιγράφοντας τελικά έναν Ντετερμινισμό (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό). Η καλύτερη δυνατή λύση για το κάθε εξατομικευμένο υποκείμενο παρουσιάζεται σαν μοναδική και αντίστροφα. Ο σχεδιασμός σε αυτό το μοντέλο «αφορά στην επινόηση ενός πλέγματος από διασυνδέσεις, συνειρμούς και οργανικά σύνολα, ώστε κάθε αντικείμενο να βρίσκει μία θέση εντός του υπάρχοντος πλαισίου και εκεί που η θέση αυτή μπορεί να μην υπάρχει, τότε το υπόβαθρο μπορεί να την επινοήσει».

Η λογική της περικύκλωσης και ενσωμάτωσης, είναι η ενεργητική πτυχή της λειτουργίας του ΤΙΝΑ, και κατά τον Δημόπουλο, αφορά «στην συνεχή αναβάθμιση και βελτίωση των συστημάτων ελέγχου και ομοιόστασης του περιβάλλοντος μέσα από μια αφομοιωτική διαδικασία». Το δόγμα του ΤΙΝΑ ασχολείται περισσότερο με τη διαμόρφωση ενός πλαισίου (σκέψης, δράσης, αντίληψης) και η λογική της περικύκλωσης και ενσωμάτωσης με την όσο το δυνατόν καλύτερη λειτουργία των μηχανισμών ελέγχου, σε μια διαδικασία βελτιστοποίησης του εκάστοτε περιβάλλοντος. Εδώ εντάσσεται η λογική της πόλης των θυλάκων που διατυπώνει και ο Σταυρίδης «Το νέο λειτουργικό υπόδειγμα που ξεπήδησε από την πραγματικότητα της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης αναφέρεται σε μια πόλη αρχιπέλαγος, όπου οι αξιώσεις και οι δυνατότητες ρύθμισης κυμαίνονται ανάλογα με τον ιδιαίτερο ρόλο των αστικών περιοχών.»³⁵ Η ρύθμιση της περικύκλωσης και ενσωμάτωσης κατά τον Δημόπουλο, δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένα όρια αλλά διαχέεται σε όλη την επικράτεια, σε μικρότερη η μεγαλύτερη χωρική εμβέλεια, με χρονική μεταβλητότητα, χωρίς να προϋποτίθεται η χρονική συνέχεια ύπαρξης της.

Τελευταία από τις τρεις, είναι η σχεδιαστική λογική του burnout, την οποία ο Δημόπουλος ορίζει ως την τελειοποιημένη εκδοχή της περικύκλωσης και ενσωμάτωσης, της οποίας βασικό χαρακτηριστικό είναι η «γενικευμένη αίσθηση ασφυξίας». Ο Ευσταθίου παρομοιάζει την «αίσθηση» της Βιοπολιτικής πάνω στα σώματα του ανθρώπινου πληθυσμού σαν το αποτέλεσμα περίσφιξης από τη σπείρα του ερπετού.³⁶ Εδώ εντάσσεται η βιοπολιτική επιταγή, σύμφωνα με την οποία, η διαμόρφωση του εαυτού στο παραγωγικότερο, υγιέστερο, ομορφότερο κλπ υποκειμένο ανάγεται σε πρώτη προτεραιότητα. Ο Δημόπουλος αναφέρεται στην ασφυξία ως «αυτή (που) σχετίζεται με την συστηματική παρακολούθηση, που είναι αναγκαία για τη λειτουργία των συστημάτων εξατομικευμένης προσφοράς και επιθυμητικής παραγωγής» Γίνονται, έτσι, πλήρως αντιληπτά τα πειθαρχικά συστήματα και μηχανισμοί στους οποίους βασίζεται και από τους οποίους ορίζεται αυτή η σχεδιαστική λογική. Ο Πανοπτισμός αποτυπώνεται σχεδιαστικά και χωρικά, για να αποσπάσει τη συναίνεση και την έγκριση αυτής της ολοκληρωτικής παρακολούθησης και ελέγχου, προ-

βάλλοντας έναν «ανώτερο, ωφέλιμο σκοπό». Ο Σταυρίδης αναφέρει ότι «ενώ στην ουσία η λογική της αναστολής βρίσκεται στη λειτουργικότητα της (χρειάζεται ώστε να αντιμετωπιστεί μια απειλή), τούτη η αναστολή δεν μπορεί να παρουσιαστεί σαν ωμή ισχύς, οφείλει να ενδυθεί μια δίκαια προέλευση (στο όνομα της κοινότητας) και έναν δίκαιο στόχο (προστασία της κοινότητας).» Ο Πανοπισμός τελικά ανακηρύσσεται σε μια αίσθηση πανταχού παρούσα, πλήρως εμπεδωμένη στο κοινωνικό ασυνείδητο, στον τρόπο ζωής της κοινωνίας, στην ίδια την κίνηση του πληθυσμού και των μεμονωμένων υπό-κειμένων στην Πόλη.

Οι παραπάνω σχεδιαστικές λογικές δεν αφορούν αποκλειστικά τις χωρικές πολιτικές, αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι δεν τις περιλαμβάνουν ή δεν τις εμπεριέχουν. Ο τρόπος διαχείρισης και δόμησης των σύγχρονων πόλεων δε θα μπορούσε παρά να αλληλοδιαπλέκεται με τον τρόπο άσκησης της εξουσίας και τη σύγχρονη μορφή που αυτή παίρνει. Με αυτή την έννοια, η Βιοπολιτική με τους μηχανισμούς και τα χαρακτηριστικά που αποκτά, βρίσκεται πάντα στο κέντρο της συζήτησης σε ό,τι αφορά τα χωρικά ζητήματα. Η διαμόρφωση του πληθυσμού προϋποθέτει την διαμόρφωση του ανθρώπινου πεδίου, μέσα στο οποίο περιλαμβάνεται η χωρική διάσταση. Σε αυτό το πλαίσιο, τα παραπάνω μοντέλα, σκιαγραφούν τους τρόπους δημιουργίας, στην πραγματικότητα, προτύπων ζωής. Προσαρμόζοντας τα παραπάνω στην ανάγνωση του δημόσιου χώρου της πόλης, επιδιώκουμε να γίνει εφικτή η ένταξη συγκεκριμένων κινήσεων από κρατικούς μηχανισμούς, ως πτυχές σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, το οποίο περιλαμβάνει το σύνολο των πολιτικών για τη ζωή μας.

Endnotes

22. Schmitt C., Πολιτική Θεολογία, τέσσερα κεφάλαια γύρω από τη διδασκαλία περί Κυριαρχίας, μτφρς Παναγιώτης Κονδύλης, Κουκκίδα, Αθήνα 2016
23. Σταυρίδης Στ., Ο χώρος της τάξης και οι ετεροτοπίες. Ο Φουκώ ως γεωγράφος της ετερότητας, 2006 [Ουτοπία, τχ. 72]
24. Agamben G. , Homo sacer Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, μτφρ Παναγιώτης Τσιαμούρας, Έρμα, Αθήνα 2018, σελ. 70
25. Agamben G. , Homo sacer Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, μτφρς Παναγιώτης Τσιαμούρας, Έρμα, Αθήνα 2018, σελ.189.
26. Agamben G. , ο.π., σελ.261.
27. Agamben G. , ο.π., σελ.267-8.
28. Agamben G. , Homo sacer Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, μτφρς Παναγιώτης Τσιαμούρας, Έρμα, Αθήνα 2018, σελ. 223
29. Agamben G. , ο.π. ,σελ.
30. Σταυρίδης Στ., Ο χώρος της τάξης και οι ετεροτοπίες. Ο Φουκώ ως γεωγράφος της ετερότητας, 2006 [Ουτοπία, τχ. 72].
31. Σταυρίδης Στ., “Σύγχρονες μητροπόλεις και κατάσταση έκτακτης ανάγκης”, 2005, Σύγχρονοι μηχανισμοί βίας και καταπίεσης, έκδοση της Εταιρείας Σπουδών (Ιδρυμα Σχολής Μωραΐτη)
32. Σταυρίδης Στ., “Σύγχρονες μητροπόλεις και κατάσταση έκτακτης ανάγκης”, 2005, Σύγχρονοι μηχανισμοί βίας και καταπίεσης, έκδοση της Εταιρείας Σπουδών (Ιδρυμα Σχολής Μωραΐτη)
33. Δημόπουλος Γ. , Η αρχιτεκτονική του Έξω, διπλωματική στα πλαίσια των μεταπτυχιακών σπουδών στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Φλεβάρης 2020.
34. Δημόπουλος Γ. , Η αρχιτεκτονική του Έξω, διπλωματική στα πλαίσια των μεταπτυχιακών σπουδών στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Φλεβάρης 2020.

35. Σταυρίδης Στ. , Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, σελ.16.

36. Ευσταθίου Γ. , «Ο Foucault και τα 4+1 διαγράμματα εξουσίας» [Στον οποίο αναφέρεται με παροιμιώδη τρόπο ο Marx στην 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη: “Η επανάσταση είναι συστηματική. Ακόμα, ταξιδεύει μέσα στο καθαρτήριο. Κάνει τη δουλειά της μεθοδικά...Και όταν έχει ολοκληρώσει το δεύτερο μισό της προκαταρκτικής της εργασίας, η Ευρώπη θα αναπηδήσει απ’ το κάθισμά της και θα φωνάξει: έσκαψες καλά, γέρο- τυφλοπόντικα! ”]

“ γ. η
πανδημία

Το Δεκέμβριο του 2019 αναγνωρίστηκε στην πόλη Ουχάν της Κίνας για πρώτη φορά ο ιός SARS COV 2. Από τότε και από εκεί, ο ιός εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον πλανήτη, με εκατομμύρια κρούσματα και νεκρούς ανά τον κόσμο. Οι κυβερνήσεις παγκοσμίως και με κεντρική πρόβλεψη (Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας), μπροστά σε αυτή την απειλή, άλλες με καθυστέρηση άλλες όχι, αποφάσισαν την κήρυξη καθεστώτων έκτακτης ανάγκης. Η πανδημία έχει κηρυχθεί από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ.) ως «Έκτακτη Ανάγκη Δημόσιας Υγείας Διεθνούς Ενδιαφέροντος» (PHEIC), με βάση τις πιθανές επιπτώσεις που θα μπορούσε να έχει ο ιός εάν εξαπλωθεί σε χώρες με ασθενέστερα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης στις 11 Μαρτίου του 2020.³⁷ Τον τελευταίο χρόνο λοιπόν όλες σχεδόν οι κυρίαρχες αποφάσεις –που αφορούν με έναν ολοκληρωτικό τρόπο τη ζωή όλων των ανθρώπων παγκοσμίως- των εκάστοτε κυβερνήσεων και θεσμικών αρμόδιων οργάνων, παίρνονται, τυπικά, υπό το πρίσμα της απειλής στη δημόσια υγεία και την προστασία αυτής. Ο κυρίαρχος λόγος, όπου και όποτε κι αν εκφέρεται, είναι ιδιαίτερα εμφαντικός ως προς αυτό.

Η πανδημία παρουσιάστηκε σαν να εμφανίστηκε ξαφνικά, προκαλώντας σοκ και έκπληξη στην παγκόσμια κοινότητα.³⁸ Παρόλα αυτά όπως επισημαίνει ο Paul Mason: «Αυτό δεν είναι κάποιο “εξωγενές σοκ” –σαν ένας αστεροειδής να χτύπησε έναν κατά τα άλλα ιδανικό πλανήτη. Είναι ένα ακόμη κύμα μετά τα προηγούμενα κύματα ζωονοσογόνων ιών, οι οποίοι εμφανίστηκαν κατά τη διάρκεια της ξέφρενης και εξαθλιωμένης αστικοποίησης του παγκόσμιου Νότου, και μετά την αποψίλωση των δασών και την καταστροφή των οικοτόπων. Το γεγονός ότι αυτοί οι ιοί στη συνέχεια έπληξαν κοινωνίες με υποβαθμισμένα δημόσια συστήματα

υγείας, ανθυγιεινές κατοικίες στις οποίες ζούσαν πολλά άτομα, ελίτ που δεν φροντίζουν [την υγεία] και πληθυσμιακές ομάδες που πάσχουν από υποκείμενα νοσήματα, όπως το άσθμα, οι καρδιοπαθείς και ο διαβήτης τύπου 2, επίσης, δεν είναι ατύχημα. Είναι απότοκο ενός κοινωνικού συστήματος που ονομάζεται καπιταλισμός». ³⁹ Όπως αναφέρεται στην έκδοση του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών: «Αυτό που συμβαίνει τώρα σε κάθε δυτική χώρα είναι η εφαρμογή της αποκαλούμενης «γενικής αρχής της προφύλαξης» (general precautionary principle) (Taleb et al., 2014). Η αρχή αυτή αναφέρεται σε ένα σύνολο πρωτόγνωρων και κρίσιμων συνθηκών, όπου οι συμβατικές προσεγγίσεις διαχείρισης ρίσκου είναι ανεπαρκείς (και οι παραδοσιακές αναλύσεις κόστους-οφέλους μη εφαρμόσιμες) και, άρα, πρέπει να ληφθούν επείγουσες δράσεις για τη μείωση ή άμβλυση ασύμμετρων και καταστροφικών συστημικών επιπτώσεων (υπαρξιακού χαρακτήρα)». ⁴⁰

Σύμφωνα με τον Αγκάμπεν, σε δημοσίευση του τον Φλεβάρη του 2020⁴¹-για την οποία δέχτηκε κριτική, ότι αρνείται τον κίνδυνο του εν λόγω ιού για τη δημόσια υγεία- η πολιτική λογική, βάση της οποίας αποφασίζεται η διαχείριση της υγειονομικής αυτής κρίσης, εγείρει ανησυχίες. Σε άρθρα που έγραψε μετά το *L'invensione di un'epidemia*, στοιχειοθετεί τους μηχανισμούς εκείνους που αξιοποιώντας την κρίση αυτή σε πολιτική ευκαιρία, μετατρέπουν αυτήν την κατάσταση έκτακτης ανάγκης/κατάσταση εξαίρεσης σε κανονικότητα. Ο Agamben αναφέρει δύο παράγοντες που χρειάζονται περαιτέρω επεξεργασία και ανάλυση: από τη μία την αυξανόμενη τάση να χρησιμοποιείται η κατάσταση εξαίρεσης ως ένα κανονικοποιημένο πρότυπο διακυβέρνησης. Από την άλλη, την επικράτηση του φόβου που έχει εξαπλωθεί κατάδηλα στην ατομική συνείδηση τα τελευταία χρόνια, ο οποίος μεταφράζεται σε μία πραγματική αναγκαιότητα για μαζικό πανικό, κατάσταση στην οποία η επιδημία εξασφαλίζει ακόμη ένα ιδανικό πρόσχημα. Όπως σημειώνει ο Agamben «Δεν εκπλήσσει κανένα ότι, με τον ιό, γίνεται λόγος για πόλεμο. Τα προβλεπόμενα μέτρα έκτακτης ανάγκης μας υποχρεώνουν εκ των πραγμάτων να ζούμε σε συνθήκες απαγόρευσης κυκλοφορίας. Αλλά ένας πόλεμος με έναν εχθρό αόρατο που μπορεί να φωλιάζει σε κάθε άνθρω-

πο είναι ο πιο παράλογος από όλους τους πολέμους. Είναι, στην πραγματικότητα, ένας εμφύλιος πόλεμος. Ο εχθρός δεν είναι έξω, είναι μέσα μας.»⁴²

Σημειώνει ο Φουκώ: «η πανούκλα είναι η στιγμή όπου, η χωρική διάτμηση (στα δύο) , και η οριοθέτηση (quadrillage είναι η διαίρεση σε τετραγωνάκια σαν χαρτί μιλιμετρέ, εδώ αναφέρεται στην κυριαρχία, να μπουν σε τάξη δηλαδή) του πληθυσμού, φτάνει σε τέτοιο άκρο όπου, οι επικίνδυνοι κώδικες (με την έννοια της γλώσσας σαν φορέα νοήματος) οι παραβατικές κοινότητες και οι παράνομες επαφές δεν μπορούν να αναδυθούν πλέον.»⁴³ Ο Αγκάμπεν συμπληρώνοντας, με έναν τρόπο, τον Φουκώ, αναγνωρίζει στην «κοινωνική αποστασιοποίηση»,⁴⁴ όρος ο οποίος μεταδόθηκε πιο γρήγορα και από τον ίδιο τον Ιό, μια κυκλική συλλογιστική. Ο περιορισμός της ελευθερίας που επιβάλλουν οι κυβερνήσεις γίνεται αποδεκτός στο όνομα μιας επιθυμίας για ασφάλεια που έχει προκληθεί από τις ίδιες κυβερνήσεις, που παρεμβαίνουν τώρα για να την ικανοποιήσουν. Η «κοινωνική αποστασιοποίηση» κόβει τους ανθρώπινους δεσμούς και ριζοσπαστικοποιεί την ατομικότητα σαν αίσθηση. Έτσι τρέφει την ανησυχία για τον εαυτό μας, τα σώματα μας, την υγεία τους και την επιβίωση τους. Εν πολλοίς, ενισχύει τους φόβους μας και την ευκολία με την οποία παραδινόμαστε σε ολοκληρωτικές /απολυταρχικές πολιτικές. Η κεντρική ιδέα της κριτικής του Αγκάμπεν στην πολιτική διαχείρισης της πανδημίας είναι η εξής: Ο λόγος, για τον οποίο οι άνθρωποι και οι κοινωνίες συνολικά, αποδέχτηκαν με τόση ευκολία την ολοκληρωτική παύση των ζώων τους (όταν αποφασίστηκε καραντίνα και lockdown) είναι η δυσαρέσκεια για τον τρόπο με τον οποίο ζούμε, τον τρόπο που είναι οργανωμένη η κοινωνία.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου, θα γίνει προσπάθεια να προσδιοριστεί το πλαίσιο, σύμφωνα με το οποίο τα κράτη παγκοσμίως παίρνουν πολιτικές αποφάσεις για τη διαχείριση του COVID-19. Θα γίνει προσπάθεια ανάλυσης των μηχανισμών και των τρόπων άσκησης της εξουσίας, στη σύγχρονη πραγματικότητα της παγκόσμιας πανδημίας που μετράει, μέσα σε ένα χρόνο, εκατομμύρια νεκρούς.

γ.1_αντιμετώπιση της πανδημίας σαν εξέγερση

Στο πρώτο διάγγελμα του πρωθυπουργού, στις 11.03.20 σχετικά με την πανδημία ακούσαμε, ότι όπως αντιμετωπίστηκε, στις αρχές του ίδιου Μάρτη, η «ασύμμετρη απειλή του μεταναστευτικού», έτσι θα αντιμετωπιστεί και η υγειονομική απειλή του COVID-19. Βρισκόμασταν στην αρχή λοιπόν όλη αυτής της κατάστασης και ο πρωθυπουργός της χώρας ήθελε να μας διαβεβαιώσει, ότι η υγειονομική απειλή του ιού θα αντιμετωπιστεί α. με εθνική ενότητα και β. χρησιμοποιώντας το στρατό και την αστυνομία. Μπορεί η ερμηνεία αυτή να φαίνεται τραβηγμένη και διαστρέβλωση των όσων ειπώθηκαν στις 11.03.20, έρχεται όμως το διάγγελμα μία εβδομάδα μετά, στις 17.03.20, για να συγκεκριμενοποιήσει το τοπίο. Η φράση «είμαστε σε πόλεμο με έναν εχθρό που είναι αόρατος», που ακούστηκε πρώτη φορά σε εκείνο το διάγγελμα και χρησιμοποιήθηκε από μια σειρά πρωθυπουργούς παγκοσμίως⁴⁵, αποτέλεσε και αποτελεί ακόμα από τις πιο διαδεδομένες φράσεις, όταν γίνεται αναφορά στην πανδημία.

Η σημασία της λέξης πόλεμος, θα μπορούσε να είναι μεταφορική, αν δεν συνοδευόταν από ένα ολόκληρο πολεμικό λεξιλόγιο, με βάση το οποίο οι πολίτες πρέπει να είναι «πειθαρχημένοι στρατιώτες» ώστε να έχουμε πιθανότητα «νίκης» σε αυτόν «τον πόλεμο της ζωής», μιας που ο «εχθρός είναι αόρατος και ύπουλος».⁴⁶ Δεν ισχυριζόμαστε εδώ ότι υπάρχει μια ευθεία αναλογία του πολέμου και της πανδημίας, ωστόσο αναγνωρίζουμε, ότι η προβληματοποίηση της κατάστασης ευθύς εξαρχής με στρατιωτικούς και πολεμικούς όρους⁴⁷ παίζει καθοριστικό ρόλο. Σύμφωνα με το Φουκώ, η προβληματοποίηση είναι η ρίζα των διάφορων λύσεων που δίνονται, είναι στην ουσία αυτή που τις κατέστησε δυνατές. «Αυτή η ανάπτυξη ενός δεδομένου σε ερώτημα, αυτός ο μετασχηματισμός μιας ομάδας εμποδίων και δυσκολιών σε προβλήματα στα οποία θα επιχειρήσουν να δώσουν απάντηση οι διάφορες λύσεις, αυτό ακριβώς αποτελεί το σημείο προβληματοποίησης και το ειδικό έργο της σκέψης».⁴⁸

Με βάση αυτή τη συλλογιστική, αντιλαμβανόμαστε τη σημασία της χρήσης του λόγου⁴⁹ σαν ένδειξη για τον τρόπο με τον οποίο θα επιχειρηθεί να δοθεί λύση στο πρόβλημα –εν προκειμένω στη διαχείριση της πανδημίας του COVID-19. Έχουμε, λοιπόν, δηλώσεις αρχηγών κρατών, που κάνουν έκκληση στους πολίτες για πειθαρχία και προειδοποιούν, ότι όποιος δεν εφαρμόσει τα μέτρα θα τιμωρηθεί παραδειγματικά.⁵⁰ Όλα τα παραπάνω δεν αποτέλεσαν καμία παγκόσμια πρωτοτυπία, αφού η αναλογία νόσου και πολέμου χρησιμοποιείται από κυβερνητικά επιτελεία πολύ συχνά για να περιγραφούν απειλές προς το πολιτικό σώμα, την ασφάλειά του και την ανάγκη άμυνας απέναντι σε κινδύνους.⁵¹ Κατά την Colleen Bell, η παρομοίωση της εξέγερσης με μια μεταδοτική ασθένεια συνιστά ένα σύνθετο μοτίβο στη γλώσσα των θεωρητικών του ασύμμετρου πολέμου.⁵² Ο Φιλιππίδης τοποθετείται σχετικά: «Η έννοια του πολέμου αποδίδει μια χρήσιμη δραματικότητα στα λόγια των πολιτικών και των επικοινωνιολόγων και αξιώνει τόσο την ενότητα των υπηκόων απέναντι στον «κοινό» εχθρό όσο και την πίστη στις επιχειρησιακές δυνατότητες του κράτους. Εν προκειμένω, το ζητούμενο ήταν και είναι η υπακοή απέναντι στις νέες πειθαρχήσεις [...] μπροστά στον φόβο εξάπλωσης του ιού και στον τρόπο που προκαλούν οι πεπερασμένες δυνατότητες των συστημάτων υγείας.»⁵³

Στην ίδια λογική ο Καμπάν λέει: «Το να χαρακτηρίζεις ως πόλεμο ένα γεγονός, ανεξαρτήτως της φύσεώς του, αποκτά πολιτική διάσταση. Η πολεμική ρητορική αποσκοπεί συχνά στο να δραματοποιήσει την κατάσταση, να αποκλείσει εκ των προτέρων κάθε μορφή αντιπολίτευσης ή να δικαιολογήσει την επιστράτευση έκτακτων μέσων, ακόμη και με τίμημα τον περιορισμό των δημόσιων ελευθεριών. Η διαπίστωση είναι αδιαμφισβήτητη στην περίπτωση αυταρχικών καθεστώτων στα οποία η υγειονομική κρίση αποτέλεσε την αφορμή διεύρυνσης των προνομίων της εκτελεστικής εξουσίας...[Οι] στρατιωτικού χαρακτήρα μεταφορές έχουν πλείονες συνέπειες. Τείνουν να εμφανίσουν τις ασθένειες ως εχθρούς που έχουν την πρόθεση να βλάψουν: η παρομοίωση είναι παράλογη στην περίπτωση ενός βιολογικού φαινομένου. Εξομοιώνουν επίσης τους γιατρούς με στρατηγούς, τους ασθενείς με απλούς στρατιώτες. Πρόκειται για εικόνες τις οποίες

κάποτε η Σούζαν Σόνταγκ είχε καταγγείλει ως παιδιάστικές κι ενοχοποιητικές»⁵⁴

γ.1.1 – οι τρεις φάσεις της εξέγερσης / πανδημίας

Ο Jay Long⁵⁵ και ο Thomas Hendrix⁵⁶, γράφοντας στο περιοδικό fortune προσπαθούν να μας μεταφέρουν την εμπειρία τους από την αντιμετώπιση της πανδημίας στην πόλη της Νέας Υόρκης.⁵⁷ Όπως γράφουν, χαρακτηριστικά, ο σκοπός αυτής της ανάλυσης δεν είναι να υποδηλώσει ότι υπάρχει στρατιωτικό προηγούμενο που θα μπορούσε να λύσει αυτό το περίπλοκο σύνολο προβλημάτων –που αφορά τη διαχείριση της πανδημίας. Αντίθετα, γι' αυτούς είναι σημαντικό να εξεταστεί ένα πλαίσιο σχεδιασμένο να συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση των ασύμμετρων απειλών⁵⁸ για την κοινωνία. Παρατηρούν, λοιπόν, μέσα από την εμπειρία τους στη Νέα Υόρκη, ότι η εξάπλωση του COVID-19 ακολουθεί ένα μοτίβο παρόμοιο με τις φάσεις της εξέγερσης, όπως περιγράφεται από το δόγμα της αντί-εξέγερσης του στρατού των ΗΠΑ (COIN).⁵⁹

Φάση πρώτη

Ο εχθρός παραμένει κρυμμένος, παρουσιάζοντας μόνο μια πιθανή απειλή και επεκτείνει τη δύναμη και την επιρροή του μέσα από πράξεις ανατροπής και αναστάτωσης. Τα σχέδια για συντονισμένη και άμεση απάντηση ενδέχεται να καθυστερήσουν λόγω μιας σύμφυτης απροθυμίας να αναστατωθεί η καθημερινότητα, κάτι που οδηγεί σε απραξία, η οποία επιτρέπει στην εξέγερση να εξαπλωθεί ανεξέλεγκτη.

Ο COVID-19, επίσης, κρατάει χαμηλό προφίλ, αφού ο ιός εισβάλλει στον πληθυσμό, παραμένοντας αφανής και διαφεύγοντας της προσοχής μας, μέχρι και για 14 μέρες, όταν τα άτομα είναι ασυμπτωματικά. Η έλλειψη πρόβλεψης για έγκαιρα τεστ μεγεθύνουν την εξάπλωση της πανδημίας, κάτι που χειροτερεύει με την καθυστερημένη υιοθέτηση μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης και απομόνωσης.

Φάση δεύτερη

Ο εχθρός ενισχύει τη δέσμευση του στον πληθυσμό με κάθε επιχειρησιακή πράξη και συνεχίζει να επεκτείνει την επιρροή του, οδηγώντας τις κυβερνητικές δυνάμεις να αναλάβουν αμυντική στάση. Η κυβέρνηση προσπαθεί να αναπτύξει την πρόσβαση σε πόρους, χωρίς σαφώς προσδιορισμένο σημείο κρίσης ή συμμετρική «πρώτη γραμμή». Αυτό καθιστά εξαιρετικά δύσκολο τον αποτελεσματικό συντονισμό μιας απάντησης, κάνοντας αρχικές προσπάθειες υψηλής έντασης για πόρους, που μερικές φορές φαίνεται να είναι αποδιοργανωμένες και ασυνεπείς.

Αυτό το βλέπουμε στην τρέχουσα στάση πολιτορκίας της Αμερικής, προσπαθώντας να ελέγξουμε την εξάπλωση του COVID-19 μεταβαίνοντας σε εργαλεία όπως η καραντίνα. Οι κοινότητες σε αυτήν τη φάση έχουν αρχίσει να αντιμετωπίζουν την πρόκληση της διάθεσης κρίσιμων πόρων για τον μετριασμό της αύξησης των ασθενών. Η αύξηση του αριθμού των ασθενών δημιουργεί μια μη βιώσιμη κρίση για τα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης. Σε αυτό το στάδιο, η ανάγκη ανάπτυξης κρίσιμων ιατρικών πόρων όπως οι αναπνευστήρες έχει καταστεί έκτακτη ανάγκη, ωστόσο δεν υπάρχει κανένα σημείο, όπου η κρίση μπορεί να επιλυθεί με μια εστιασμένη προσπάθεια. Ο καλύτερος τρόπος για να λειτουργήσει κανείς με ταχύτητα σε αυτό το περιβάλλον είναι να δώσει ένα πλεονέκτημα στη συνεργασία μεταξύ των διαμερισμάτων, την ισοπέδωση των δομών επικοινωνίας και την επέκταση των προσπαθειών κατανομής πόρων.

Φάση τρίτη

Μόλις ο εχθρός έχει τη μάζα και τη δομή που απαιτείται για τη διατήρηση των επιχειρήσεων, αρχίζει η τρίτη φάση. Ο εχθρός διεξάγει τόσο επιθετικές όσο και αμυντικές επιχειρήσεις, γεγονός που του επιτρέπει να θέσει υπό την κατοχή του εδάφη και να ανατρέψει μη ενοποιημένες περιοχές αντίστασης. Αυτό κινδυνεύει να καταστρέψει τη νομιμότητα της κυβέρνησης, καθώς οι αντάρτες πολλαπλασιάζουν την υποστήριξή τους στον πληθυσμό και οι βασικές ανάγκες του λαού κατακλύζουν τις ικανότητες της κυβέρνησης και

να ανταποκρίνονται και να κυβερνούν. Καθώς η κυβέρνηση γίνεται υπερβολική, χάνει τον έλεγχο και την επικράτειά της.

Στη Νέα Υόρκη, ο COVID-19 έχει φτάσει σε αυτό το στάδιο, με τη μόλυνση να κρατάει μεγάλες εκτάσεις εδάφους και να διαταράσσει τις τακτικές καθημερινές λειτουργίες. Ενώ η απάντηση της κυβέρνησης σε αυτό το σημείο είναι ιδιαίτερα επικεντρωμένη, η ταλαιπωρία έχει διεισδύσει τόσο βαθιά στον πληθυσμό που οι θεσμικές δυνατότητες αντίδρασης είναι υπερβολικές, καθιστώντας την πρόοδο στην απωθητική επίθεση εξαιρετικά δύσκολη. Οι κοινότητες σε αυτό το στάδιο αντιμετωπίζουν μια πλήρη κρίση, οι ιατρικές ομάδες επιβαρύνονται και οι θεσμικοί ηγέτες μένουν με ελάχιστες καλές επιλογές. Σε αυτό το περιβάλλον, η κύρια εστίαση είναι η παροχή όσο το δυνατόν περισσότερων σχετικών και κρίσιμων προμηθειών στην περιοχή, μειώνοντας παράλληλα το λειτουργικό βάρος των αναποτελεσματικών ή μη πρακτικών λύσεων.

Καταλήγουν ότι παρόλο που η συλλογική στρατιωτική τους εμπειρία δεν αντιστοιχεί στην τεχνογνωσία που απαιτείται για την ανάπτυξη ενός κατάλληλου πανδημικού success story, μπορεί να συμβάλει όμως κατά τη γνώμη τους στον εντοπισμό των απαραίτητων στοιχείων της. Θεωρούν ότι η επιτυχία της αντιμετώπισης της πανδημίας πρέπει να σχεδιαστεί γύρω από την έννοια της προστασίας του πληθυσμού, δίνοντας έμφαση στην επικοινωνία, την ολοκλήρωση και τη βιωσιμότητα.

γ.1.2 _ Polizeiwissenschaft⁶⁰

Γυρνώντας πάλι στο διάγγελμα του Κυριάκου Μητσοτάκη στις 17.03.20, διακρίναμε την δήλωση του σχετικά με τα μέτρα του πρώτου lockdown, που όπως ο ίδιος ανέφερε είναι «πρωτοφανή για καιρό ειρήνης». Εγείρεται έτσι το ερώτημα, περί του τι σημαίνει ο διαχωρισμός πόλεμος και ειρήνης σε μια περίοδο που τα όρια μεταξύ των δύο συγχέονται, θολώνουν και τελικά η κατάσταση αυτή κανονικοποιείται, αφού δηλώνεται δια στόματος πρωθυπουργού η παραπάνω φράση, χωρίς αυτή να δημιουργεί τις αντίστοιχες (αναμενόμενες ίσως) αντιδράσεις. Όταν η Αστυ-

νομία και ο Στρατός εμπλέκονται με ενεργό τρόπο στην κοινωνική ζωή και στα ζητήματα δημόσιας υγείας, η θέση του Foucault για τη σχέση Αστυνομίας-Στρατού και Εξουσίας, στο βιοπολιτικό καθεστώς, παίρνει πια κεντρικό ρόλο. Ο Foucault παρουσιάζει αναλυτικά την ιστορική γενεαλογία της αστυνομίας, της *Polizei-wissenschaft*, στις ύστερες διαλέξεις του Ασφάλεια, Επικράτεια, Πληθυσμός.

Συγκεκριμένα, στο μάθημα της 21^{ης} Φεβρουαρίου του 1979, στο Κολλέγιο της Γαλλίας, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Αυτό που εννοούμε όταν λέμε Αστυνομικό Κράτος είναι ένα σύστημα, στο οποίο δεν υπάρχει διαφορά φύσεως, διαφορά καταγωγής, διαφορά εγκυρότητας και συνεπώς καμία διαφορά αποτελέσματος μεταξύ, αφενός των γενικών και διαρκών εντολών της δημόσιας ισχύος (του νόμου) και αφετέρου των συγκυριακών, παροδικών, τοπικών, ατομικών αποφάσεων της ίδιας της δημόσιας ισχύος (του επιπέδου των κανονισμών). Το Αστυνομικό Κράτος καθιερώνει ένα διοικητικό συνεχές, το οποίο, από τον γενικό νόμο έως το κατέκαστο μέτρο καθιστά τη δημόσια ισχύ και τις εντολές που δίνει έναν και τον αυτόν τύπο αρχής και της παραχωρεί έναν και τον αυτό τύπο αναγκαστικής αξίας. Το Αστυνομικό Κράτος καθιερώνει, όποια κι αν είναι η καταγωγή του αναγκαστικού χαρακτήρα των εντολών της δημόσιας ισχύος, ένα συνεχές ανάμεσα σε όλες τις πιθανές μορφές εντολών αυτής της δημόσιας ισχύος.»⁶¹

Προσπαθώντας να διευκρινίσουμε ακριβώς το ρόλο της Αστυνομίας, σε ό,τι αφορά την διαχείριση του ανθρώπινου πεδίου, του πληθυσμού –ιδίως σε μια συγκυρία που η προστασία της δημόσιας υγείας τίθεται υπό διακύβευση– η ανάλυση του Φουκώ για τον ρόλο της αστυνομίας τον 18^ο αιώνα, φαίνεται βοηθητική: «Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο πληθυσμός καθίσταται το κατ'εξοχήν αντικείμενο της αστυνομίας. Με άλλα λόγια, το κράτος οφείλει, πλέον, να επιτηρεί τους ανθρώπους ως πληθυσμό. Ασκεί την εξουσία του στα έμβια όντα ως τέτοια και ως εκ τούτου η πολιτική που ασκεί είναι εκ των πραγμάτων βιοπολιτική.»⁶² Όπως είδαμε και παραπάνω, ο Στρατός είχε σίγουρα αναβαθμισμένο ρόλο στο να θέσει το πλαίσιο, βάση του οποίου αντιμετωπίζεται η πανδημία –σαν κίνδυνος για το πολιτικό σώμα (*body politic*).⁶³

Εξάλλου, τα διάφορα εγχειρίδια των θεωρητικών του δόγματος της αντί-εξέγερσης, περιλαμβάνουν μία σειρά ζητημάτων που δεν αφορούν καθαρά στρατιωτικές επεμβάσεις, αλλά περιλαμβάνουν συνολικότερα θέματα της καθημερινότητας και της εύρυθμης λειτουργίας της κοινωνίας.⁶⁴ Σε ό,τι αφορά την Αστυνομία, σύμφωνα με την σχηματοποίηση του Φουκώ, αυτή αναλαμβάνει έναν κρίσιμο ρόλο –μεσολαβητικό– ανάμεσα στην διακυβερνητική μακροκλίμακα της Κυριαρχίας και τη μικροκλίμακα της Πειθαρχίας, προσθέτοντας μια πειθαρχική λειτουργία, έχοντας ρόλο «βοηθού της δικαιοσύνης» και ρόλο «πολιτικού ελέγχου».⁶⁵

Στη σημερινή πραγματικότητα, το σημείο σύγκλισης μεταξύ ιατρικής και αστυνομίας φαίνεται να θωρακίζεται. Εκτός από την ενίσχυση του εξοπλισμού της Αστυνομίας⁶⁶, μία σειρά νομοθετημάτων αναβάθμισαν το ρόλο της ως τηρητές του νόμου⁶⁷ -για την προστασία της δημόσιας υγείας- και στρεβλά παρουσιάζονται στην «πρώτη γραμμή» της μάχης απέναντι στον ιό. Αυτό δεν αποτελεί πρωτοτυπία, αφού ήδη από την αρχική συγκρότηση της επιστήμης της Αστυνομίας (Polizeiwissenschaft) τον 17^ο και 18^ο αιώνα, βασικό αντικείμενό της αποτέλεσε η επιτήρηση και διαχείριση της υγείας και της αρρώστιας.⁶⁸ Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσίευσε η Διεθνής Αμνηστία σε έκθεση της τον Ιούνιο του 2020, έχουν τεκμηριωθεί αρκετές περιπτώσεις στις οποίες «αστυνομικοί κατέφυγαν στην παράνομη χρήση βίας για να επιβάλουν μέτρα καραντίνας σε άτομα που δεν αντιστάθηκαν, ούτε αποτέλεσαν σημαντική απειλή.»⁶⁹ Ο ρόλος που έχει ανατεθεί στην Αστυνομία παγκοσμίως, που είναι η επιτήρηση της εφαρμογής των περιοριστικών μέτρων, προσθέτει, ακριβώς όπως λέει ο Φουκώ, μια πειθαρχική λειτουργία στην Εξουσία, έναν ακόμη τρόπο άσκησης της. Το πεδίο πάνω στο οποίο ασκείται αυτή και ο λόγος ενίσχυσής της είναι ένα και το αυτό: η προστασία της δημόσιας υγείας. Ο «πόλεμος» στον οποίο καλεστήκαμε όλοι/ες να είμαστε πειθαρχημένοι/ες σαν στρατιώτες, είναι ο ίδιος που δίνει στην Αστυνομία (και όχι στο υγειονομικό προσωπικό) πρωταγωνιστικό ρόλο. Όταν ο ιός είναι μια ενσώματη απειλή, με την έννοια ότι όλοι και όλες είναι εν δυνάμει φορείς του⁷⁰, οι παραβιάσεις των περιοριστικών μέτρων, μεταφράζονται αυτόματα σε παράβαση του νόμου, ο οποίος έχει απόλυτη ισχύ. Στην κατάσταση

εξαίρεσης που συνιστά η πανδημία, στην έκτακτη αυτή συνθήκη, η Αστυνομία αναλαμβάνει –εξ ονόματος του Κράτους και της ίδιας της Ζωής- να εφαρμόσει αυτόν τον νόμο. Θα μπορούσε εδώ να χρησιμοποιηθεί η συλλογιστική του Agamben σε σχέση με την κατάργηση του διαχωρισμού μεταξύ πολιτικής (Politik) και πολιτοίας (Polizei) ξεκινώντας από την περίοδο του Τρίτου Ράιχ -την εθνικό-σοσιαλιστική βιοπολιτική- κατάργηση η οποία κατά τον ισχυρισμό του Agamben ισχύει και για μεγάλο κομμάτι της νεωτερικής πολιτικής: «..δεν μπορεί να κατανοηθεί [η βιοπολιτική του Τρίτου Ράιχ], αν δεν γίνει αντιληπτό ότι συνεπάγεται την εξάλειψη της διάκρισης μεταξύ των δύο εννοιών: τώρα η πολιτοία [δηλαδή η Αστυνομία] καθίσταται πολιτική και η μέριμνα της ζωής συμπίπτει με τον αγώνα εναντίον του εχθρού.»⁷¹

γ.2_βιοπολιτικοί μηχανισμοί στην πανδημία

Η άνευ προηγουμένου πύκνωση του ιστορικού χρόνου που λαμβάνει χώρα από τον Μάρτιο του 2020 μέχρι και τον Ιανουάριο του 2021, που γράφεται το εν λόγω κείμενο, είναι αναπόφευκτο ότι –ακόμα κι όταν παύσει η απειλή του ιού- θα έχει αναδιαμορφώσει πλήρως τον κόσμο: τις ανθρώπινες/κοινωνικές σχέσεις, την εργασία, το δημόσιο χώρο της πόλης. Όπως αναφέρει ο Κοντιάδης: «Οι καταστάσεις έκτακτης ανάγκης επιταχύνουν τις ιστορικές εξελίξεις, επιφέροντας την άμεση λήψη και νομιμοποίηση αποφάσεων που υπό συνθήκες κανονικότητας θα προϋπέθεταν μακροχρόνιες διαβουλεύσεις και σύνθετες σταθμίσεις».⁷² Σε αυτή την ενότητα, θα γίνει προσπάθεια να εξεταστούν οι διάφοροι μηχανισμοί που χρησιμοποιήθηκαν, ενισχύθηκαν, τελειοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια αυτών των μηνών και τα αποτελέσματα των οποίων θα αποτελέσουν την βάση σύμφωνα με την οποία θα διαμορφωθεί το αύριο.

Η διαχείριση της πανδημίας, όπως διατυμπάνιζαν κυβερνητικοί εκπρόσωποι ανά την υφήλιο, είχε στο κέντρο της και στον πυρήνα της την σημασία της ανθρώπινης ζωής και την προστασία της. Έχει νόημα εδώ να εντάξουμε την διαχείριση της πανδημίας στα χαρακτηριστικά της μορφής της σημερινής Εξουσίας, σε μία διαδικασία συγκεκριμενοποίησης αυτών και των συνεπειών τους. Κατά τον Φουκώ, το θεμελιώδες μέγεθος της βιοπολιτικής διακυβέρνησης είναι ο πληθυσμός με έναν ολοποικιτικό τρόπο: παρεμβαίνει σε ζητήματα που αφορούν αντικειμενικές παραμέτρους του(γεννητικότητα, ψυχολογία, παραγωγή), ασχολείται με το χαρακτήρα και τη συμπεριφορά των αντικειμένων διακυβέρνησης και, τέλος, χρησιμοποιεί τις προβλέψεις και τις στατιστικές, που αφορούν το ανθρώπινο είδος, ώστε να μπορέσει να επηρεάσει τα γενικά φαινόμενα του πληθυσμού, τόσο σχετικά με τη συμπεριφορά των αντικειμένων όσο και τους ποσοτικοποιημένους δείκτες.⁷³ «Η εν λόγω τεχνολογία, λοιπόν, δεν αποσκοπεί στην ατομική εκπαίδευση [όπως η Πειθαρχία], αλλά στη συνολική ισορροπία, σε μια οιωνεί ομοιόσταση: στην ασφάλεια του συνό-

λου ως προς τους εκ των έσω κινδύνους».74

Η προστασία του πληθυσμού, η οποία δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τον έλεγχό του –εξού και οι εκκλήσεις για πειθαρχία και υπακοή στα περιοριστικά μέτρα- μπορεί να κατανοηθεί εξ ολοκλήρου σαν λογική, μόνο αν λάβουμε υπόψιν τα λόγια της Patricia Owens «στην πραγματικότητα, “προστασία” σημαίνει καταφύγιο από τη βία των άλλων με αντάλλαγμα την υποταγή στη βία του “προστάτη”».75 Συνεπώς, η διαμόρφωση του ανθρώπινου πεδίου, μέσα από μια διαδικασία πλήρη ελέγχου και περιορισμού, με τα αλληπάληλα μέτρα καραντίνας, την ανάδειξη της ατομικής ευθύνης σαν κρίσιμο στοιχείο για την πορεία της πανδημίας και πάνω από όλα την ποσοτικοποίηση της ζωής και του θανάτου, με καθημερινές ανακοινώσεις κρουσμάτων και νεκρών, αποτελούν την αποκρυστάλλωση της Βιοπολιτικής ή καλύτερα την σημερινή έκφρασή της. Σε πρόσφατη δήλωση του για την πανδημία ο Esposito τονίζει ότι όλες οι πολιτικές συγκρούσεις σήμερα έχουν στο επίκεντρο την σχέση μεταξύ πολιτικής και βιολογικής ζωής. «Η “ιατρικοποίηση” της πολιτικής, που φαινομενικά έχει απαλλαγεί από ιδεολογικούς περιορισμούς, την δείχνει όλο και περισσότερο αφοσιωμένη στη ‘θεραπεία’ των πολιτών από κινδύνους για τους οποίους συχνά είναι η διαμαρτυρία υπεύθυνη. Από την άλλη παρατηρούμε την πολιτικοποίηση της ιατρικής, που ασκεί καθήκοντα κοινωνικού ελέγχου που δεν της ανήκουν – γεγονός που εξηγεί τις εξαιρετικά ετερογενείς εκτιμήσεις που κάνουν οι ιολόγοι σχετικά με τη φύση και τη βαρύτητα του κορονοϊού.» Όπως ο Φουκώ ανέλυσε τις μορφές Εξουσίας, με πλέον καθοριστικό «οδηγό» τον τρόπο διαχείρισης πανδημιών τον 17^ο αιώνα, με την ίδια λογική θα γίνει στη συνέχεια προσπάθεια ανάλυσης και ταξινόμησης των σημερινών βιοπολιτικών μηχανισμών.

γ.2.1 _ “Τεχνολογίες Εαυτού”

«Εσύ είσαι υπεύθυνος για την καινούρια αρχή που θα κάνεις στην καραντίνα σου!», «9 τρόποι να βελτιώσεις την καραντίνα σου!», «#Karantina στο σπίτι: 10 ιδέες για να περάσετε καλύτερα αυτές τις ημέρες» είναι μερικά μόνο από τα άρθρα76 που θα διάβαζε κανείς τον Μάρτιο του 2020, στην αρχή της πρώτης καραντί-

νας. Η λογική που εκφράζεται σε αυτά τα άρθρα, για κάποιον, θα μπορούσε να είναι αισιοδοξία: να βρίσκουμε ακόμα και στη χειρότερη των καταστάσεων, τη θετική πλευρά (της ζωής)... Ενώ εδώ δεν εκφράζεται κάποιου είδους τυφλή απαισιοδοξία, η παραπάνω λογική αδυνατεί να εντάξει την καραντίνα, σαν περιοριστικό μέτρο, σε μια συνολικότερη κατάσταση. Σημασία δεν έχει τελικά αν θα ξοδέψουμε ποιοτικά –και ατομικά– τον χρόνο του εγκλεισμού μας, αλλά –και κυρίως για την εν λόγω συλλογιστική– ποιοι είναι εκείνοι οι μηχανισμοί, η λειτουργία των οποίων κατάφερε, η πρώτη καραντίνα να γίνει αποδεκτή και να εμπεδωθεί στον γενικό πληθυσμό η αναγκαιότητά της.

Ο Φουκώ, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, προς το τέλος της ζωής του σταδιακά αφήνει την έννοια της Βιοπολιτικής και ασχολείται περισσότερο με την έννοια των τεχνολογιών εαυτού, επικεντρώνοντας κυρίως την προσοχή του στην ανάδειξη της σημασίας –στη σύγχρονη εποχή– των εξατομικευμένων, υποκειμενοποιημένων και εσωτερικευμένων μορφών των βιοπολιτικών επιταγών.⁷⁷ Η διαδικασία με την οποία οι άνθρωποι μετατρέπουν τους εαυτούς τους σε υπό-κείμενα –μία διαφορετική διατύπωση που αφορά την έννοια των τεχνολογιών εαυτού– σχετίζεται άμεσα με την ιδεολογία, σαν κεντρική μορφή εξουσίας.⁷⁸ Κατά τον Δοξιάδη «Η ιδεολογία δηλαδή τελικά, εκτός του ότι είναι μια αντιπαράθεση στο λόγο, είναι ταυτόχρονα και μια άσκηση εξουσίας μέσα από το λόγο. Ερχόμενοι λοιπόν στο ζήτημα του «λόγου της καθημερινότητας», και στον τρόπο με τον οποίο αυτός συμμετέχει στη διαδικασία κατά την οποία «οι άνθρωποι μετατρέπουν τους εαυτούς τους σε υποκείμενα», πιστεύω ότι πρόκειται για λόγο κατ' εξοχήν αφηγηματικό, και άρα η διαδικασία ιδεολογικής αναγνώρισης είναι διαδικασία αφηγηματική.»⁷⁹

Στη συνέχεια θα γίνει προσπάθεια, με βάση την λογική που εισάγει ο Φουκώ σε ό,τι αφορά τη διαδικασία υποκειμενοποίησης του εαυτού, να περιγραφούν και να αναλυθούν πτυχές των τεχνολογιών εαυτού στο σήμερα.

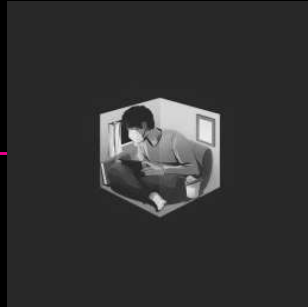

Εικ. 8: (πηγή: Financial Times)

Εικ. 9: (giovanni.gastaldi)

Εικ. 10: (saragironicarnevale)

Εικ. 11: (ericwychow)

Εικ. 12: (allisand)

Εικ. 13: (shaza.wajjokh)

γ.2.1.1 – Ατομική Ευθύνη

Η «ατομική ευθύνη» είναι η νέα, καθημερινά επαναλαμβανόμενη φράση που έφερε στη ζωή μας η παγκόσμια πανδημία του COVID-19. Η ατομικότητα, το άτομο, αποτελεί στην περίοδο της πανδημίας υπεύθυνο για τον εαυτό του και για τον συλλογικό εαυτό της κοινωνίας, διασφαλίζοντας, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Κ. Μπτσοτάκης στο πρώτο διάγγελμα του στις 11/03/20, την επιτυχία των υγειονομικών μέτρων: «Κανένα μαζικό μέτρο δεν μπορεί να αντικαταστήσει την ατομική ευθύνη».

Στην περιοδολόγηση των μορφών εξουσίας και των αντίστοιχων κρατικών μορφών που έγινε στο κεφάλαιο Α, διαπιστώθηκε ότι οι κρατικές προνοιακές μορφές και λειτουργίες σταδιακά αντικαταστάθηκαν από την ιεράρχηση από μεριάς κράτους στη διασφάλιση των συλλογικών και ατομικών επιχειρηματικών συμφερόντων. Το Κράτος Πρόνοιας έδωσε τη θέση του στο Επιχειρηματικό Κράτος, το οποίο σημαίνει, για την περίπτωση που μελετάται εδώ, ανεπαρκές σύστημα δημόσιας υγείας και αδυναμία αντιμετώπισης της υγειονομικής κρίσης. Το κυρίαρχο αφήγημα της ατομικής ευθύνης αναλαμβάνει το ρόλο πλήρωσης του αδιαμφισβήτητου κενού της αδυναμίας του Κράτους να προστατεύσει τη δημόσια υγεία. Διαφαίνεται, έτσι, ο προσανατολισμός της πολιτικής που ασκείται και αναδεικνύεται η αντίφαση των διακηρυκτικών λόγων των κυβερνήσεων.

Από την άλλη, η ατομική ευθύνη καθιστά τον καθένα και την καθεμία συνυπεύθυνο/η για την πορεία της υγειονομικής κρίσης, γεγονός που μειώνει την κρατική ευθύνη, τόσο σε επίπεδο πολιτικού αλλά και οικονομικού κόστους. Όταν η ευθύνη διαμοιράζεται, διαστρεβλωμένα, ισόποσα σε Κράτος και άτομα, σε ενδεχόμενη χειροτέρευση της υγειονομικής κατάστασης, με την έννοια της αύξησης των κρουσμάτων και των θανάτων και κατά συνέπεια της χωρητικότητας στα νοσοκομεία, χρεώνεται κατ' αναλογία η ευθύνη σε Κράτος και σε μεμονωμένα άτομα. Μετά τη λήξη της πρώτης καραντίνας, μία σειρά από δημοσιεύματα και συνολικά ο κυρίαρχος λόγος κατέστησε σαφές, ότι την ευθύνη για την αύξηση των κρουσμάτων είχαν οι «απείθαρχοι» πολίτες, όπως και να ταυτοποιούνταν. Η λογική συνέχεια της παραπάνω συλλογιστικής

είναι η κοινωνία, αντιμέτωπη με αυτόν τον πρωτοφανή υγειονομικό κίνδυνο, εμποδώνοντας το *mandra* της ατομικής ευθύνης, να στρέφεται στον διπλανό της, ενισχύοντας ρεύματα κοινωνικού κανιβαλισμού.

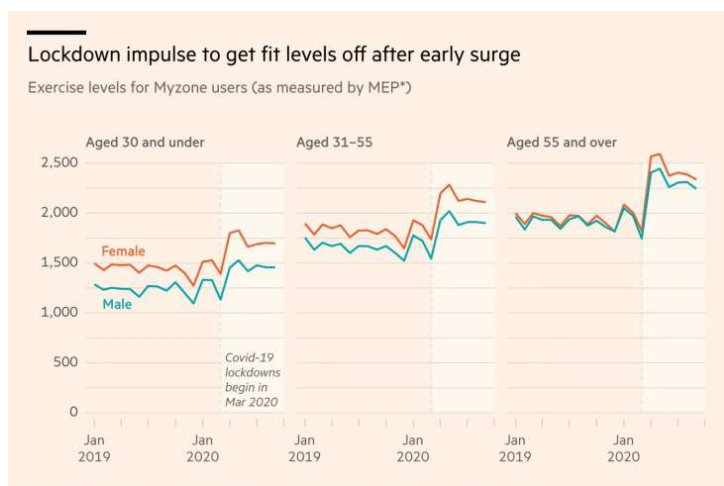
Τέλος, η ατομική ευθύνη, τερματίζοντας πρώτη στον αγώνα της επιτυχούς αντιμετώπισης της πανδημίας, εμποδώνει άλλη μια πτυχή της πολιτικής που ασκείται –εντονότερα- στην συγκυρία: την κατασταλτική αντιμετώπιση των «απείθαρχων». Είναι σαφές ότι το ιδεολογικό υπόστρωμα, δεδομένου του οποίου το κράτος χρησιμοποιεί φυσική ή προληπτική βία, είναι αναγκαίο να είναι στέρεο και ευρέως αποδεκτό από την πλειοψηφία της κοινωνίας. Συνεπώς, η ατομική ευθύνη είναι το βάρος που πρέπει να επωμιστούμε, το οποίο αυξάνεται αναλογικά με την μείωση της κρατικής ευθύνης, σε μια κοινωνική, πολιτική και οικονομική κατάσταση στην οποία η τήρηση της ατομικής ευθύνης –με όλα όσα σημαίνει- είναι ταξικό προνόμιο.⁸⁰

γ.2.1.2 _ Ατομικό Δικαίωμα

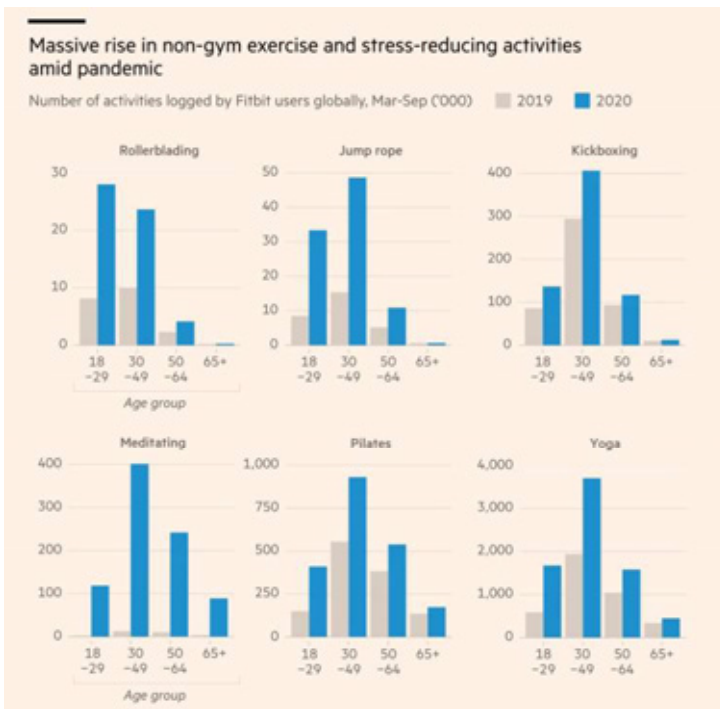
Για να μπορέσει να εμποδωθεί η παραπάνω λογική ήταν απαραίτητη και μια «θετική αφήγηση» για την περίοδο της καραντίνας – ιδίως το πρώτο διάστημα που θα έκρινε εν πολλοίς την συνολική έκβαση της διαχείρισης της πανδημίας. Η στροφή στην ατομική υγεία, μια περίοδο που κρινόταν η δημόσια υγεία, εκτός από μια εμφανής αντίθεση, συνιστά και έναν αρκετά αποτελεσματικό μηχανισμό αποπροσανατολισμού και ταυτόχρονα ενσωμάτωσης. Η περίοδος της καραντίνας έγινε, λοιπόν, «ευκαιρία» εξόδου από την ασφυκτική καθημερινότητα, «ευκαιρία» για να ασχοληθεί ο καθένας και η καθεμία με όλα αυτά που πάντα ήθελε και δεν είχε τον χρόνο. Η περίοδος αυτή βιωνόταν σαν παύση, εκτός του χρονικού συνεχές, με την ψευδαίσθηση ότι ο κόσμος είχε παγώσει και όταν «ξεμπερδέψουμε με τον ιό», θα γυρίζαμε στην προηγούμενη κανονικότητα.

Οι τρόποι πλήρωσης του κενού χρόνου αυτής της παύσης αφορούσαν κυρίως πτυχές της ευζωίας (*wellness*), της φροντίδας του εαυτού και μία γενική επιθυμία για παραγωγικότητα. Γυμναστική και όχι ξεκούραση-χαλάρωση, δίαιτα και όχι *junk foods*, διάβα-

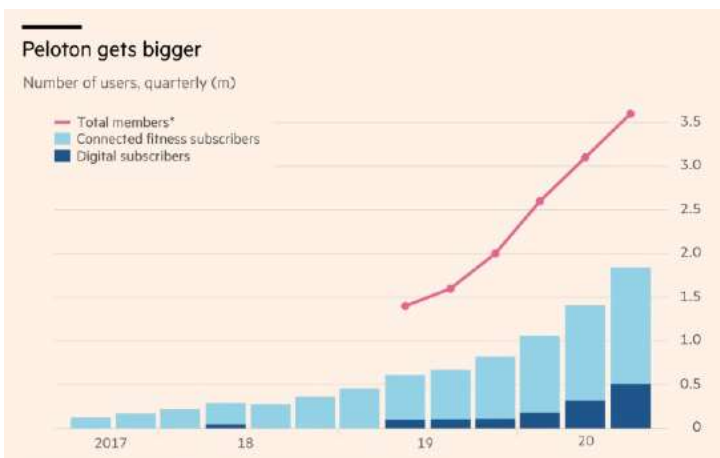
σμα-κπουρική-αναδιακόσμηση και όχι Netflix. Η παραγωγικότητα και η μετατροπή του εαυτού σε παραγωγικό υποκείμενο (υγιές εν προκειμένω) είναι μια βαθιά εμποτισμένη λογική στον σύγχρονο καπιταλισμό, λογική που χωρίς αυτήν δε θα διασφαλιζόταν η αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής, η υποταγή και αποδοχή παράλογα κακών συνθηκών εργασίας κλπ. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία του Sensor Tower, υπήρχε αύξηση της τάξης του 47% των λήψεων fitness εφαρμογών, το δεύτερο τέταρτο του 2020, φτάνοντας στο σύνολο των 656 εκατομμυρίων λήψεων εφαρμογών υγείας και fitness, κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.⁸¹ Μία από τις μεγαλύτερες πλατφόρμες, διαδικτυακής γυμναστικής (από το σπίτι), προσάρμοσε το μοντέλο λειτουργίας της στις τρέχουσες ανάγκες και σε σχέση με το Φεβρουάριο του 2020, το Μάρτιο πενταπλασίασε τις λήψεις της εφαρμογής της.⁸² Αυτή η τάση τροφοδοτούνταν και από influencers, δηλαδή άτομα με πολλούς ακόλουθους στο instagram. Τα προφίλ αυτά λειτουργούσαν προφανώς και πριν την πανδημία, ωστόσο δε θα μπορούσε να υπάρχει πιο εύφορο πεδίο... να επηρεάσουν από μια συνθήκη παγκόσμιου εγκλεισμού, με εκατομμύρια κόσμου να αναζητά τρόπους εκτόνωσης στην καθημερινότητά του. Όλα τα στοιχεία, που δείχνουν αύξηση στην δημοτικότητα των εφαρμο-

Εικ.14 Πίνακας που αποτυπώνει το πως επηρέασε το lockdown το ποσοστό ενασχολησης ατόμων με την αθλητική άσκηση. (πηγή: @myzone)

Εικ.15: Πίνακας που αποτυπώνει τα ποσοστά αύξησης των δραστηριοτήτων άσκησης εκτός γυμναστηριακών χώρων και των δραστηριοτήτων χαλάρωσης. (πηγή: @fitbit)

Εικ.16: Πίνακας που αποτυπώνει την αύξηση των χρηστών της εφαρμογής της peloton [εταιρεία προμήθειας αθλητικού εξοπλισμού, με διαδικτυακή πλατφόρμα fitness εφαρμογών]. (πηγή: peloton)

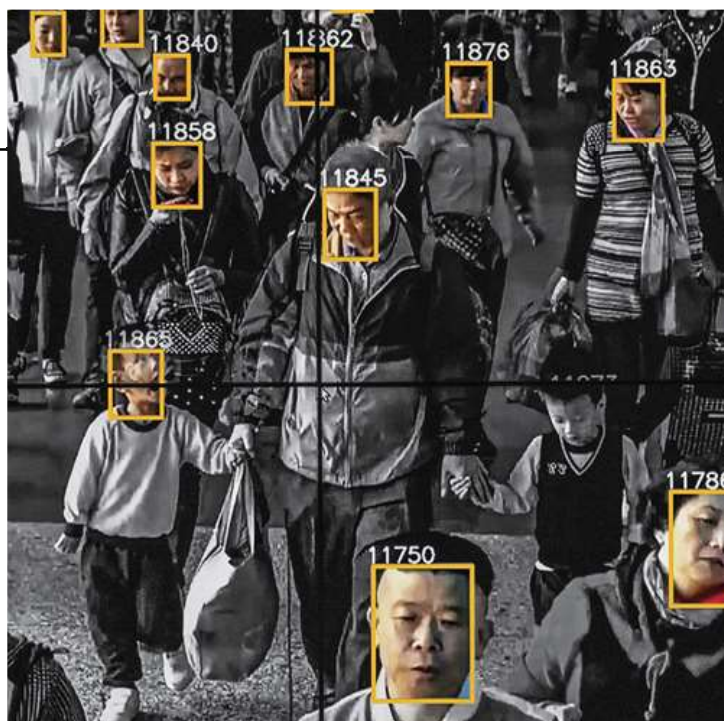
γών, αύξηση στα views σε βίντεο γυμναστικής ή δημιουργικών δραστηριοτήτων -από το σπίτι- στο youtube κλπ, περιγράφουν τις σύγχρονες τάσεις, που αποτέλεσαν πυξίδα για τις ζωές των ανθρώπων τους τελευταίους 10 μήνες.

Η λογική της αφηγηματικότητας που περιγράφηκε παραπάνω, αποκτά σε αυτό το συγκεκριμένο ειδική σημασία. Influencer μπορεί να είναι κάποια γυμνάστρια, κάποιο μοντέλο, κάποια διασημότητα αλλά κατά μεγάλη πλειοψηφία είναι άτομα που η δουλειά τους είναι ακριβώς αυτή: να επηρεάζουν (influence). Κατά βάση, το ότι τα social media έχουν καταστήσει εφικτό, μέσα από ένα προσωπικό προφίλ, ένα άτομο να μοιράζεται ολόκληρη τη ζωή του: μέσα από highlights, φωτογραφίες, βίντεο, παίζει καθοριστικό ρόλο, δίνοντας άπειρες δυνατότητες, όπως η δυνατότητα ταύτισης με έναν πολύ πιο άμεσο, γρήγορο και αναβαθμισμένο τρόπο. Ένα παράδειγμα θα μπορούσε να είναι τα challenges, που κάνουν μία σειρά από influencers, στα οποία μαζί -και πολλές φορές ταυτόχρονα- με τους ακόλουθους τους γυμνάζονται ή τρώνε υγιεινά ή κάνουν διαλογισμό. Δημιουργείται η ψευδαίσθηση ότι αν ακολουθήσεις -τελικά- τον τρόπο ζωής αυτού του προτύπου, θα μπορέσεις να προσεγγίσεις την ίδια τη ζωή του. Είναι σαφές ότι η παραπάνω -προϋπάρχουσα της καραντίνας- λογική, τον τελευταίο χρόνο έχει πάρει τη μορφή παγκόσμιας τάσης, με τρομερή επιρροή σε ένα μεγάλο κομμάτι του παγκόσμιου πληθυσμού -κυρίως των νέων ανθρώπων.

Οι τεχνολογίες εαυτού, στις οποίες αναφερόταν ο Φουκώ, φαίνεται να επεκτείνονται και να παίρνουν άλλη σημασία στο σήμερα. Η αυτοδιαμόρφωση του εαυτού μας σαν το ιδανικό υποκείμενο -παραγωγικό, υγιές, όμορφο, γυμνασμένο, δημιουργικό κλπ αλλά και υπάκουο, πειθαρχημένο, νόμιμο κλπ- αναδεικνύεται σε υψίστης σημασίας βιοπολιτικός μηχανισμός, ώστε να διατηρείται η ομοίωση του πολιτικού σώματος με τις λιγότερες δυνατές δαπάνες από τη μεριά της Εξουσίας, τόσο σε οικονομικό επίπεδο όσο και σε πολιτικό.⁸³ Να μπορεί δηλαδή «το πολυκέφαλο σώμα του πληθυσμού» να αυτορυθμίζεται και να αυτοβελτιώνεται, μετατρέποντας έτσι το ανθρώπινο πεδίο στο ιδανικό υποκείμενο άσκησης της βιοπολιτικής εξουσίας.

γ.2.2 – Επιτήρηση

Στις 26 Μαρτίου, περίπου 3 δισεκατομμύρια άνθρωποι –σχεδόν το 1/3 του πλανήτη- σε περίπου 70 χώρες βρίσκονταν σε καραντίνα. Μία εβδομάδα αργότερα, σε καραντίνα βρίσκονταν περισσότεροι από 3,9 δισεκατομμύρια άνθρωποι –σχεδόν το μισό του παγκόσμιου πληθυσμού.⁸⁴ Ο Μπνακάκης επισημαίνει, ότι το μέτρο της κοινωνικής αποστασιοποίησης, η πιθανότητα καραντίνας είναι ένας δόκιμος επιστημονικά –αμυντικός- τρόπος να ελεγχθούν νόσοι, που εντοπίζονται στο αναπνευστικό σύστημα. Εντούτοις, σημειώνει ότι το κριτήριο της απόφασης για την εφαρμογή οριζόντιας και καθολικής καραντίνας «δεν είναι στενά επιστημονικό ζήτημα, συνδέεται με ευρύτερα κοινωνικά δεδομένα και με τις οικονομικές-πολιτικές προτεραιότητες κάθε κοινωνίας, έχει “βιολογική” και γεωπολιτική διάσταση.[...] Το κριτήριο αυτής της

Εικ. 17: Η αναγνώριση προσώπου είναι ένα στοιχείο των επεκτεινόμενων προσπαθειών παρακολούθησης της Κίνας Photo-Illustration by TIME:
Source: Gilles Sabrié. (πηγή: The New York Times / Redux)

επιλογής δεν ήταν αμιγώς επιστημονικό». ⁸⁵ Ένα στοιχείο που διαπνέει όλη την περίοδο της πανδημίας είναι η επίκληση στην αυθεντία των ειδικών. ⁸⁶ Η αυθεντία αυτή αφορά την ιδιότητα του επιστήμονα, στην πραγματικότητα, όμως, δεν αφορά την επιστήμη αυτή καθ' αυτή αλλά μάλλον κάτι σαν τον όρο «επιστημοσύνη» (episteme) όπως τον όριζε ο Foucault στην Αρχαιολογία της Γνώσης: «...με τη λέξη επιστημοσύνη εννοούμε το σύνολο των σχέσεων που μπορούν, σε μια δεδομένη εποχή, να ενώσουν τις πρακτικές του λόγου που επιτρέπουν επιστημολογικές μορφές, επιστήμες, ενδεχομένως δε τυποποιημένα συστήματα...» ⁸⁷ Με αυτή την έννοια, γίνεται αντιληπτή η παραπάνω παραδοχή του Μπνακάκη, σχετικά με την επιλογή εφαρμογής οριζόντιας και καθολικής καραντίνας.

Το ερώτημα που θα απασχολήσει το εν λόγω κεφάλαιο είναι ποια μέτρα και ποιες πολιτικές που σχετίζονται με τον περιορισμό θα αποτελέσουν καύσιμα και βάση για την επόμενη μέρα. Στην πραγματικότητα, κανένας μηχανισμός δεν δημιουργήθηκε από το μηδέν τον Μάρτιο του 2020. Ο Raul Zibechi σχολιάζει: «Για να είμαστε πιο ακριβείς, τα μεγάλα παγκόσμια γεγονότα, όπως οι πόλεμοι και οι πανδημίες, δεν δημιουργούν νέες τάσεις, αλλά μάλλον βαθιάουν και επιταχύνουν τις υπάρχουσες». ⁸⁸ Σε αυτό το πλαίσιο, οι διάφοροι μηχανισμοί πειθαρχίας και επιτήρησης προϋπήρχαν και αυτό που θα μελετηθεί εδώ είναι η βελτιστοποίησή τους, η εμφάθυνση, η εξέλιξη και η διάδοσή τους. Η καραντίνα ήταν το πιο ορατό μέτρο που πάρθηκε, επιδρώντας με καταλυτικό τρόπο στην καθημερινότητα των ανθρώπων παγκοσμίως, χωρίς να αποτελεί, όμως, ένα μέτρο που θα παραμείνει μετά το πέρας της πανδημίας. ⁸⁹

Ο Zygmunt Bauman (2001) χαρακτήρισε την ύστερη νεωτερική «ρευστή κοινωνία» (liquid society) ως μια κοινωνία αόρατου φόβου. Η έκτακτη συνθήκη της πανδημίας έφερε στο προσκήνιο τεχνικές επιτήρησης που μέχρι πρότινος κινούνταν παρασκηνιακά και δεν επιλέγονταν οριζόντια και με ευρύ τρόπο από τα κράτη παγκοσμίως. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι οι εφαρμογές και τα λογισμικά ψηφιακής επιτήρησης που υποχρεωτικά «έτρεχαν» στα smartphones στα πλαίσια του περιορισμού της διασπο-

ράς του ιού και της ικνηλάτησης των κρουσμάτων, σε ορισμένες χώρες. Στην Κίνα τοποθετήθηκαν –περισσότερες– κάμερες και drones σε δημόσιους χώρους, με αναγνώριση προσώπου (face recognition), οι οποίες σε συνδυασμό με το λογισμικό στο κινητό των πολιτών, τους έδινε ή δεν τους έδινε την άδεια να εισέλθουν σε εμπορικά κέντρα, πάρκα, μέσα μαζικής μεταφοράς.⁹⁰ Αντίστοιχες κινήσεις έγιναν σε μια σειρά από χώρες, όπως η Νότια Κορέα, το Ισραήλ, το Ιράν, η Ρουμανία, η Ρωσία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ.⁹¹ Η κεντρική λογική των παραπάνω κινήσεων είναι η συλλογή προσωπικών δεδομένων, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν για την προστασία της δημόσιας υγείας από τους κρατικούς μηχανισμούς, λογική καθόλου πρωτόγνωρη.⁹² Στις ΗΠΑ η Google και η Apple, δημιούργησαν μία εφαρμογή, η οποία στόχο είχε την ικνηλάτηση των επαφών (contact tracing).⁹³ Η εφαρμογή αυτή καταγράφει τα κοντινά smartphones μέσω Bluetooth και σε περίπτωση που κάποιο άτομο είναι θετικό στον ιό, ειδοποιεί όλα εκείνα τα καταγεγραμμένα smartphones. Οι δημιουργοί της εφαρμογής, σε ένα διαφημιστικό βίντεο, μας διαβεβαιώνουν ότι η ασφάλεια των προσωπικών μας δεδομένων δεν παραβιάζεται και τα στοιχεία δεν χρησιμοποιούνται από καμία από τις δύο εταιρίες. Εντούτοις, θα ήταν κοντόφθαλμο αν δεν βλέπαμε την προοπτική ενός τέτοιου λογισμικού για την μελλοντική αντιμετώπιση μιας σειράς παραβατικών, παράνομων συμπεριφορών, την ολοένα και μεγαλύτερη καταγραφή και κατασκευή των ατομικών ψηφιακών μας προφίλ.⁹⁴

Μεταφέροντας τη λογική του Φουκώ, σχετικά με το «Πανοπτικόν» μπορούμε να διατυπώσουμε το εξής: στο σήμερα διαμορφώνεται ένας ψηφιακός Πανοπτισμός, στον οποίο ισχύει ότι «δεν ξέρεις αν επιτηρείσαι ή όχι, [και αυτό] παράγει την εσωτερική-επιτήρηση του μηχανισμού επιτήρησης, αφού φέρεσαι συνεχώς σαν να πρόκειται να επιτηρηθείς άμεσα».⁹⁵ Μια πιο απλοϊκή μορφή της παραπάνω λογικής είναι τα μηνύματα μετακίνησης που στέλνονταν υποχρεωτικά στην περίοδο του lockdown. Η επιτήρηση δεν ήταν άμεση και συνεχής, ωστόσο ανά πάσα στιγμή κάποιος αστυνομικός έλεγχο μπορούσε να την κάνει πράξη, να ελέγξει την εγκυρότητα και τη νομιμότητα της μετακίνησης και να επιφέρει τις αντίστοιχες ποινές (χρηματικό πρόστιμο).

Μία άλλη πτυχή της ψηφιακής επιτήρησης που δεν αφορά άμεσα την μετακίνηση και την τήρηση των περιοριστικών μέτρων του lockdown, είναι η χρήση των μετά-δεδομένων (metadata)⁹⁶ από μία σειρά εφαρμογών και πλατφορμών κοινωνικής δικτύωσης. Το πιο καθημερινό και οικείο παράδειγμα είναι οι διαφημίσεις που εμφανίζονται στο facebook, οι οποίες είναι άμεσα εναρμονισμένες με τις αναζητήσεις του κάθε χρήστη στο διαδίκτυο. Στην πραγματικότητα, είναι ένα πολύ εξελιγμένο και αρκετά αυτοματοποιημένο marketing, στο οποίο η παρουσία του ανθρώπινου παράγοντα είναι όλο και λιγότερο χρήσιμη. Αρκετές τεχνικές μάθησης λειτουργούν ώστε να αξιοποιείται το προφίλ του χρήστη και βαθμολογώντας τα μεταδεδομένα που συλλέγονται να προτείνεται η βέλτιστη λύση (η πιο σχετική διαφήμιση). Στην περίοδο της καραντίνας, στην οποία η επαφή μας με τον έξω κόσμο γινόταν μέσα από οθόνες και το μεγαλύτερο κομμάτι της μέρας μας ήμασταν συνδεδεμένοι/ες στα social media, οι τεχνικές αυτές επηρέαζαν ακόμα περισσότερο τα άτομα. Ο καταϊγισμός πληροφοριών, συχνά παραμορφωμένων και διαστρεβλωμένων, συνοδεύονταν από ειδικά προσαρμοσμένες διαφημίσεις και προτάσεις ειδήσεων για τον κάθε χρήστη ατομικά. Με βάση τη φουκωκική λογική, ένα από τα δομικά χαρακτηριστικά της Βιοπολιτικής είναι η προσπάθεια διαμόρφωσης του πληθυσμού με όσο το δυνατόν λιγότερο κόστος και προσπάθεια (πολιτική και οικονομική) και με όσο το δυνατόν βέλτιστα αποτελέσματα. Η διαμόρφωση αυτή είναι σφαιρική και αφορά όλες τις πτυχές της ζωής των υποκειμένων: τις καταναλωτικές συνήθειες, τις καθημερινές ασχολίες, την κοινωνικότητα, τον ψυχισμό, την πειθαρχία στους νόμους. Έτσι, οι παραπάνω τεχνικές και μηχανισμοί αναδεικνύονται σε πλέον σημαντικοί για τη σύγχρονη Βιοπολιτική, αφού διαμορφώνουν τάσεις, πρότυπα και τρόπο ζωής.

γ.2.3 _ Ασφάλεια

Εκτός από την πτυχή της επιτήρησης και της πειθαρχίας, στην κρατική διαχείριση της πανδημίας, διαφαίνεται και μία λογική πρόβλεψης, η οποία για να είναι αποτελεσματική και χρήσιμη προϋποθέτει την γενικευμένη καταγραφή του πληθυσμού. Η μοντελοποίηση της προοπτικής της εξέλιξης της ασθένειας (του

αριθμού των κρουσμάτων, των θανάτων κλπ) μπορεί να φανεί στην πρωτοκαθεδρία της επιδημιολογικής συζήτησης και πρόβλεψης στην δημόσια συζήτηση. Εκτός από λεπτομερή καταγραφή, οι επιδημιολόγοι αναλαμβάνουν το ρόλο των ειδικών στις προβλέψεις, με βάση σχηματοποιήσεις «επικίνδυνων συμπεριφορών».

Χαρακτηριστικά είναι όσα είπε ο Θ. Δημόπουλος, Καθηγητής Ιατρικής σε συνέντευξή του: «είναι σαφές ότι τέτοιες δράσεις [στο πάρτι και οι εικόνες συνωστισμού] είναι οι πιο επικίνδυνες διότι συγκεντρώνονται πολλά νεαρά άτομα τα οποία γνωρίζουμε ότι όταν έχουν μολυνθεί από τον κορονοϊό είναι κατεξοχήν ασυμπτωματικά επομένως μπορεί κάποιος να είναι ασυμπτωματικός και να μεταδίδει. Το δεύτερο που γνωρίζουμε είναι ότι οι συνθήκες μετάδοσης με τόσο μεγάλο συνωστισμό αλλά και τραγούδι, φωνές, γέλια, είναι ακόμα μεγαλύτερες διότι η εκπομπή των μικρών και μεγάλων σταγονιδίων με τα οποία μεταδίδεται ο νέος κορονοϊός είναι ακόμα πιο έντονη» προσθέτοντας πως «έχουν καταγραφεί στην διεθνή βιβλιογραφία περιπτώσεις υπερμετάδοσης στο εξωτερικό από τέτοιες εκδηλώσεις ενώ επισημαίνει ότι για αυτά τα άτομα μετά δεν μπορεί να γίνει ιχνηλάτηση των επαφών τους. Θα μετακινηθούν σε όλο το νησί ή το μέρος και μετά πολύ πιθανό να πάνε και στο σπίτι τους και ξέρουμε ότι ο ιός αυτός έχει μια «μεγάλη λανθάνουσα περίοδο»⁹⁷

Ο κυρίαρχος λόγος βρίθκει από παραδείγματα δημοσιευμάτων, αποσπασμάτων από δελτία ειδήσεων, δηλώσεις κυβερνητικών στελεχών στα οποία κύριος στόχος είναι η σχηματοποίηση της αιτίας της διάδοσης σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα. Μεγαλύτερο κομμάτι της δημόσιας συζήτησης καταλαμβάνει η προσπάθεια στοχοποίησης και στιγματισμού των νέων ατόμων, εστιάζοντας στον τρόπο διασκέδασης, στην «έμφυτη τάση παραβίασης των κανόνων» και στην «ανευθυνότητα». Σε πρωθυπουργικό διάγγελμα ξεκαθαρίστηκε ότι: «Η ανεμελιά δεν είναι ψευτό-αντίσταση, δεν είναι μαγκιά ή εξυπνάδα, είναι απλά ανευθυνότητα».⁹⁸ Μία άλλη κοινωνική ομάδα, που δαιμονοποιήθηκε ακόμα περισσότερο από πριν, είναι οι μετανάστες και οι μετανάστριες. Σε ένα ήδη τεταμένο κλίμα μεταξύ ντόπιων και μεταναστριών –ιδίως σε

νησιά της παραμεθόριου, δημοσιεύονται άρθρα τα οποία στόχο έχουν τη δημιουργία ενός εσωτερικού εχθρού, κάποιου που θα μπορέσει να στοχοποιηθεί και να αποτελέσει το κύριο αίτιο μιας κρισιακής κατάστασης: «οι δομές μεταναστών και οι χώροι που συγχρωτίζονται αποτελούν υγειονομικές βόμβες για τις τοπικές κοινωνίες. Δεν είναι τυχαίο ότι η πλειοψηφία των κρουσμάτων στο κέντρο των Αθηνών είναι αλλοδαποί.»⁹⁹ Τέλος, άλλη μία – ιδιότυπη- κοινωνική ομάδα που στοχοποιείται είναι «οι διαδηλωτές», στους οποίους χρεώνεται ανευθυνότητα λόγω της υπερμετάδοσης του ιού σε συναθροίσεις (πορείες και συγκεντρώσεις).

Σύμφωνα με τον Φουκώ: «Η νόρμα, ο κανόνας, καθίσταται το κριτήριο διάκρισης των ατόμων. Από τη στιγμή που η κοινωνία η οποία επί του παρόντος εγκαθιδρύεται είναι πράγματι μια κοινωνία του κανόνα, η ιατρική, στο βαθμό που είναι η κατ' εξοχήν επιστήμη του κανονικού και του παθολογικού, μέλλει να καταστεί η βασίλισσα των επιστημών».¹⁰⁰ Ερμηνεύοντας την έννοια της νόρμας και συνδυάζοντας την με την εξέλιξη και εδραίωση της στατιστικής ως επιστήμης, βρισκόμαστε ενώπιον ενός μηχανισμού, ο οποίος επικαλούμενος την «αλήθεια» της επιστήμης, ποινικοποιεί κοινωνικές συμπεριφορές που είναι δυνητικά επικίνδυνες και ταυτίζει συμπεριφορές με κοινωνικές ομάδες. Υπάρχει εδώ πλήρης σύμπλευση με τη λογική διαχωρισμού κανονικού-μη κανονικού, έννομου-παράνομου, πειθαρχημένου-απειθαρχου, μόνο που τώρα οι διαχωρισμοί αυτοί αποκτούν κοινωνικά εννοιολογικές φορτίσεις κατ' αναλογία: νέοι-ηλικιωμένοι, ντόπιοι-μετανάστες, νομοταγείς πολίτες-διαδηλωτές.¹⁰¹

γ.3_επιστροφή

στο ανοσολογικό μοντέλο

Η συμπύκνωση των πολιτικών στρατηγικών και μηχανισμών που ξεδιπλώθηκαν γύρω από, με αφορμή και έχοντας σαν προϋπόθεση την πανδημία είναι ένας συνδυασμός στοιχείων προηγούμενων μορφών διαχείρισης πανδημιών. Ένας συνδυασμός ακραίας μορφής στιγματισμού: όπως στο κυριαρχικό μοντέλο οι «λεπροί» διαχωρίζονταν από τους υγιείς, στην περίπτωση του COVID-19, οι θετικοί στον ιό, υποχρεώνονται σε καραντίνα ή σε εγκλεισμό σε ΜΕΘ, σε υποχρεωτική απομόνωση. Ταυτόχρονα, εντοπίζεται μία πρακτική, η οποία θυμίζει τον έλεγχο της πανούκλας: ο διατετραγωνισμός γίνεται εφικτός μέσα από τα μπλόκα και τους ελέγχους της αστυνομίας, η οποία ελέγχει συμπεριφορές, καταγράφει και επιβάλλει τις αντίστοιχες ποινές. Τέλος, εκτός από την καταγραφή της αστυνομίας, η επιδημιολογική και στατιστική επιστήμη καταγράφει και προσπαθεί να προβάλει μοντέλα διάδοσης του ιού, τα οποία όμως στην πραγματικότητα είναι μοντέλα κοινωνικής συμπεριφοράς: το προφίλ του νέου ατόμου (που διασκεδάζει), της μετανάστριας (που δεν τηρεί τους κανόνες υγιεινής), του διαδηλωτή (που είναι ανεύθυνος). Στην ουσία, η διαχείριση συμπυκνώνεται στην αποτροπή συμπεριφορών όχι μόνο με τη φυλάκισή τους (πρώτο μοντέλο), ούτε απλά με την παρακολούθησή τους (δεύτερο μοντέλο), αλλά δαιμονοποιώντας τες προκαταβολικά. Η διαχείριση της τρέχουσας πανδημίας κατάφερε να συμπεριλάβει, λοιπόν, έναν ευρηματικό συνδυασμό από τα τρία μοντέλα, με ειδική πτυχή της την ατομική ευθύνη του πολίτη, στοιχείο καθοριστικό για την εμπέδωση των πολιτικών επιλογών της εκάστοτε εξουσίας.

Στη σύγχρονη έκφραση της Βιοπολιτικής, θα μπορούσαμε να κατατάξουμε τους μηχανισμούς που φροντίζουν για την «πληθυσμιακή/κοινωνική ομοιοστάση», σε μία λογική αλληλοσυμπλήρωσης: άμυνα από τον εσωτερικό ή εξωτερικό εχθρό –είτε πρόκειται για ένα εχθρικό έθνος-κράτος, για μια εξέγερση ή για έναν ιό- και ασφάλεια για τον πληθυσμό, το πολιτικό σώμα της κοινωνίας, την εύρυθμη λειτουργία και συνοχή της.¹⁰² Όπως διατυπώνει και

ο Ευσταθίου, τους παραπάνω μηχανισμούς πλαισιώνουν τα μοντέλα ψηφιακής επιτήρησης, γεγονός που εντείνεται αφού «οι τεχνικές δυνατότητες των μηχανισμών άμυνας/ασφάλειας είναι πλέον τεράστιες, σε υψηλούς βαθμούς διάδρασης με τον πληθυσμό και το περιβάλλον».¹⁰³ Μία επόμενη ομαδοποίηση που κάνει ο Ευσταθίου είναι η ανάπτυξη: «Η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου αποτελεί μια βιοπολιτική τεχνολογία του καπιταλιστικού κράτους, γιατί αφορά το σύνολο της βιοψυχικής, νοητικής και κοινωνικής ζωής του ανθρώπινου πληθυσμού, που πρέπει να συντείνει στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, την ελαστικοποίηση των εργασιακών σχέσεων και τη διαρκή επανακατάρτιση, με στόχο την ανάκαμψη της κερδοφορίας του κεφαλαίου. Όλο και περισσότερο ο καπιταλισμός επιχειρεί να παράγει τον ίδιο τον πληθυσμό ως ανθρώπινο κεφάλαιο».¹⁰⁴ Βλέπουμε εδώ, μια διατύπωση που συναντιέται με τη λογική των τεχνολογιών εαυτού που αναλύσαμε παραπάνω, με ιδιαίτερη έμφαση να δίνεται, κατά τον Ευσταθίου στη λογική της αυτό-διαμόρφωσης της παραγωγικότητας του εκάστοτε υποκειμένου, αλλά και της διαμόρφωσης καταναλωτικών υποκειμένων, ψηφιακά καταγεγραμμένων και εξατομικευμένων. Συνεπώς, η καθοριστική αυτή πτυχή -και για την εν λόγω συλλογιστική- ήρθε στο φως, ανέλαβε φανερά πρωταγωνιστικό ρόλο, με σαφή προοπτική για την περαιτέρω εδραίωσή της.¹⁰⁵

Κατά τη φουκωική λογική, μια επιδημία ριζοσπαστικοποιεί και μετατοπίζει βιοπολιτικούς μηχανισμούς και τεχνολογίες, ενσωματώνοντάς τις στο επίπεδο του ατομικού σώματος. Ταυτόχρονα, μια επιδημία επεκτείνει σε ολόκληρο τον πληθυσμό τα πολιτικά μέτρα ανοσοποίησης που μέχρι τότε είχαν εφαρμοστεί βίαια σε εκείνους που θεωρούνταν «έξω» από την κοινωνία, είτε αυτό αφορά τα σύνορα του έθνους-κράτους, είτε τα κοινωνικά στερεότυπα. Ο Esposito υπογραμμίζει ότι η Βιοπολιτική σε όλο το φάσμα της είναι ανοσολογική: συνεπάγεται μια ιεραρχία με τους ανοσοποιημένους-έχοντες ανοσία(immunized) στην κορυφή και τους μη έχοντες ανοσία(de-munized), οι οποίοι θα αποκλειστούν από οποιαδήποτε πράξη ανοσολογικής προστασίας, στο κάτω μέρος. Αυτό είναι το παράδοξο της βιοπολιτικής: Όλες οι προστατευτικές πράξεις περιλαμβάνουν έναν ανοσοποιητικό ορισμό της κοινό-

τητας, στην οποία η κοινωνία παραχωρεί την εξουσία περί της απόφασης να θυσιαστεί ένα μέρος του πληθυσμού, προκειμένου να διατηρήσει τη δική της κυριαρχία. Η «κατάσταση εξαιρέσεως» είναι η ομαλοποίηση αυτού του απαράδεκτου παράδοξου.¹⁰⁶

Καταλήγουμε στη διαπίστωση, ότι οι μηχανισμοί που παρατέθηκαν στο εν λόγω κεφάλαιο, συγκροτούν σύγχρονες τάσεις, οι οποίες ομαδοποιημένες μας δίνουν μια πλήρη εικόνα για τη μορφή εξουσίας. Αν συνδυάσουμε τις παραπάνω διατυπώσεις, έχουμε μπροστά μας μια επιτάχυνση με όρους τομής, η οποία ανέδειξε υπάρχουσες αντιφάσεις, όξυνε μηχανισμούς κυριαρχίας και τους τελειοποίησε, εφαρμόζοντάς τους στην έκτακτη συνθήκη της πανδημίας. Η διάρρηξη της «κανονικότητας», η απογύμνωση της Βιοεξουσίας και των μηχανισμών της, κατέρριψε όσες φωνές υποστήριζαν ότι οι κοινωνίες έπρεπε να συμβαδίζουν με τους «νόμους της αγοράς», έναν οικονομικό ρεαλισμό που εύκολα μπορούσε να αναχθεί σε μια υπερβασική δύναμη, αδύνατον να αμφισβητηθεί. Η παραπάνω παραδοχή δε σημαίνει ότι η πολιτική διαχείριση της πανδημίας είχε επί της ουσίας στον πυρήνα της την προστασία της ανθρώπινης ζωής.

Αντιθέτως η κατ' επίφαση προστασία αυτής, έδωσε τη δυνατότητα στο στρατόπεδο των κυρίαρχων να προχωρήσουν με γρήγορα βήματα σε αναπάντεχα ομαλό έδαφος, σε ό,τι αφορά τις κοινωνικές αντιστάσεις. Οι κυβερνήσεις που έχουν εφαρμόσει ακραία μέτρα ψηφιακής παρακολούθησης και επιτήρησης δεν έχουν ούτε καν σκεφτεί την απαγόρευση της κυκλοφορίας και της κατανάλωσης άγριων ζώων ή τον έλεγχο και περιορισμό της μαζικής βιομηχανίας κρεάτων - η οποία αποτελεί το σημείο 0 της παραγωγής ιογενών ζωνοδόσων, συμπεριλαμβανομένου του SARS-COV-2— ούτε τη μείωση των εκπομπών CO₂. Αυτό που έχει αναπτυχθεί δεν είναι η προστασία της υγείας του κοινωνικού σώματος, αλλά η ανοχή και ενσωμάτωση των πολιτών στον κυβερνητικό έλεγχο του κράτους και των εταιρειών. Η πολιτική διαχείριση του COVID-19 ως μια μορφή διαχείρισης και απόφασης περί της ζωής και του θανάτου, δίνει σχήμα σε μια νέα προοπτική. Αυτό που θα είχε επινοηθεί μετά την πανδημική κρίση θα είναι μια «νέα ουτοπία» της ανοσολογικής κοινότητας και μια νέα

μορφή μαζικού ελέγχου υψηλής τεχνολογίας των ανθρώπινων σωμάτων. Το ελάχιστο που παρέχει η οριζόντια αναστολή της ζωής όπως την ξέραμε στην περίοδο της πανδημίας είναι, όπως αναφέρει ο Ian Alan Paul, η ευκαιρία αμφισβήτησης του κόσμου όπως ήταν πριν.¹⁰⁷

Endnotes

37. Βικιπαίδεια

38. Το 2012 δόθηκε σε όλα τα μέλη του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Κοινοβουλίου (Bundestag) μία μελέτη που αναφερόταν στο σενάριο μιας μεγάλης πανδημίας που θα προέρχεται από την Ασία (!) και περιέγραφε τις τρομερές συνέπειες. Η μελέτη αυτή, ωστόσο, δεν είχε ληφθεί υπόψη από κανέναν (Kiel, 2020).

39. <https://www.newstatesman.com/politics/economy/2020/03/coronavirus-crisis-economic-collapse-capitalism>. Στα ελληνικά κυκλοφορεί το βιβλίο του Μετακαπιταλισμός: Ένας οδηγός για το μέλλον μας, Καστανιώτης, Αθήνα 2016.

40. Tsekeris, C., & Zeri, P. (2020). Κράτος, κοινωνία και μέσα επικοινωνίας στην εποχή του κορωνοϊού. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 154, 109-128. doi:<https://doi.org/10.12681/grsr.24518>

41. Agamben G. , «Η επινόηση μιας πανδημίας», μτφρ. Δ. Πουλιοπούλου, Βαβυλωνία, 6 Μαρτίου 2020. Διαθέσιμο: <https://www.babylonia.gr/2020/03/06/i-epinoisi-mias-epidimias/> (14/5/2020)

42. Agamben G., 2020β

43. Foucault M., *Abnormal, Lectures at the College de France, 1974-1975*, Verso, 2003, σελ.47

44. Agamben G. , «Η επινόηση μιας πανδημίας», ο.π.

45. Ενδεικτικά ομιλίες Donald Trump, Emmanuel Macron

46. Αποσπάσματα από το διάγγελμα του Κυριάκου Μητσοτάκη, στις 17.03.20

47. Φιλιππίδης Χ. , Είμαστε σε πόλεμο με έναν αόρατο εχθρό, futura, Αθήνα 2020, σελ. 22

48. Foucault M., 1987: 139

49. Βλ. ενδεικτικά για τη σημασία του κυρίαρχου λόγου: «Οι όροι με τους οποίους περιγράφονται τα πράγματα και οι καταστάσεις δεν είναι ουδέτεροι. Αντίθετα σηματοδοτούν, χρωματίζουν, ή αναδεικνύουν οπτικές και προσεγγίσεις ή

ακόμη και ιδεολογίες. Αλλά ακόμη περισσότερο αποτελούν το ουσιαστικό συστατικό της τέχνης της πολιτικής αλλά και των –προτεινόμενων- πολιτικών... Προωθούν ιδέες, παρουσιάζουν καταστάσεις, νοηματοδοτούν μέσω της ονοματοδοσίας, εγείρουν συναισθήματα και δημιουργούν πεποιθήσεις... Ιδιαίτερα όταν μιλάμε για τους κυρίαρχους ή δημόσιους λόγους... Σε αυτούς, «επιστημονικοί όροι» διαπλέκονται με συμβολικές αναπαραστάσεις, αληθινές ή κατασκευασμένες μνήμες, συναισθήματα ή φόβους και ερμηνεύονται... και όπως κάθε ερμηνεία εμπεριέχουν τοποθετήσεις.. ενίοτε και χειραγωγήσεις» Ο κυρίαρχος λόγος για το κέντρο της Αθήνας, Καλαντζοπούλου -Μ. Κουτρολίκου Π. -Πολυχρονιάδη Κ.

50. Βλ. εδώ χαρακτηριστικά τα λόγια του πρωθυπουργού της Γαλλίας, Ε. Μακρόν, σε διάγγελμά του στις 16 Μαρτίου 2020: «Είμαστε σε πόλεμο [...] Σας καλώ να φερθείτε σαν πολίτες, να φερθείτε με πατριωτισμό. [...]Οποιος δεν συμμορφωθεί με τους κανόνες θα τιμωρηθεί.[...] Θα τα καταφέρουμε αν είμαστε ενωμένοι.». Όλη η ομιλία διαθέσιμη εδώ: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/03/16/adresse-aux-francais-covid19> (04.01.21)

51. Sontag S. , 1993: 72

52. Colleen Bell, 2012α και 2012β: 327

53. Φιλιππίδης Χ., ο.π.

54. Campanes Bruno «Nous ne sommes pas en guerre» [«Δεν βρισκόμαστε σε πόλεμο»], L'Histoire, αριθ. 475, Σεπτέμβριος 2020, σελ. 62

55. Ο Jay Long είναι υπεύθυνος καινοτομίας | Human Centered Designer, και έχει ασχοληθεί με την οικοδόμηση ομάδας για την κοινότητα ειδικών επιχειρήσεων (Special Operations) του αμερικανικού στρατού

56. Ο Thomas Hendrix υπηρέτησε στον αμερικανικό στρατό για σχεδόν 10 χρόνια ως αξιωματικός πεζικού και ειδικών δυνάμεων(Special Forces)

57. Ολόκληρο το άρθρο διαθέσιμο εδώ: <https://fortune.com/2020/04/16/coronavirus-counter-insurgency-mili->

tary-strategy/ (04.01.21)

58. Ασύμμετρη απειλή είναι μια ορολογία που χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια απειλή που δεν είναι εστιασμένη, εντοπισμένη και συγκεκριμένη. Συχνά χρησιμοποιείται όταν γίνεται αναφορά στο μεταναστευτικό (βλ. διάγγελμα Μπσοστάκη που αναφέρθηκε παραπάνω), στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας κλπ.

59. Η αντι-εξέγερση (COIN) ορίζεται από το Υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών ως "ολοκληρωμένες πολιτικές και στρατιωτικές προσπάθειες που καταβάλλονται για ταυτόχρονη ήττα και συγκράτηση της εξέγερσης και αντιμετώπιση των βασικών αιτιών της. Βλ. ενδεικτικά τον οδηγό αντί-εξέγερσης της αμερικάνικης κυβέρνησης, γραμμένο το 2009. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά εδώ: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/119629.pdf> (04.01.21)

60. Μτφρ Η επιστήμη της Αστυνομίας.

61. Foucault M., Η Γέννηση της Βιοπολιτικής- Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979), μτφρ Βασίλης Πατσογιάννης, ΠΛΕΘΡΟΝ, σελ. 160.

62. Foucault M., «La genealogie politique des individus» DE, τ. IV, σ.826

63. Φιλιππίδης Χ., ο.π., σελ.19 «Με άλλα λόγια, η εξάπλωση της μολυσματικής νόσου εντός του πολιτικού σώματος (body politic) σηματοδοτεί με μία πιο κυριολεκτική σημασία την πιθανότητα διάρρηξης της τάξης ενός συστήματος, την πιθανότητα διάλυσης, δηλαδή, αυτού του σώματος.»

64. Βλ. ενδεικτικά το εγχειρίδιο που δημοσίευσε ο στρατός των ΗΠΑ. Διαθέσιμο εδώ: https://www.researchgate.net/publication/281442052_Urban_Conflicts

65. Foucault M., 1978a: 282. Εδώ ο Φουκώ εννοεί πρώτα τη συμβολή της αστυνομίας στη σύλληψη κακοποιών και στη συνέχεια τη συμβολή της στην αντιμετώπιση συνωμοσιών, αντιπολιτευτικών κινήσεων και εξεγέρσεων.

66. Ένα από τα μεγαλύτερα εξοπλιστικά προγράμματα, με

προϋπολογισμό που ξεπερνά συνολικά τα 31 εκατ. ευρώ, υλοποιεί το Αρχηγείο της [Ελληνικής Αστυνομίας](#). Αυτό, σύμφωνα με τη σχετική ανακοίνωση, περιλαμβάνει την προμήθεια 675 οχημάτων, 15.690 αλεξίσφαιρων γιλέκων, καθώς και μεγάλου αριθμού ατομικών εφοδίων, επιχειρησιακές στολές, προστατευτικά κράνη, άρβυλα υψηλής και χαμηλής θωράκισης, χειροπέδες κ.λπ. και άλλου τεχνικού και υποστηρικτικού εξοπλισμού θερμικές κάμερες, ηλεκτρονικούς υπολογιστές, αλκοολόμετρα κ.λπ.» Πηγή: <https://www.protothema.gr/greece/article/1074459/elas-exoplistiko-programma-ma-mouth-me-nea-peripolika-kai-alexisfaira-deite-fotografies/>

67. Νόμος στη Γαλλία για προστασία της Αστυνομίας από βίντεο διαδηλωτών: «Υποχώρησε η γαλλική κυβέρνηση όσον αφορά στο περιβόητο άρθρο 24 του νέου αμφιλεγόμενου νομοσχεδίου της για την προστασία των πολιτών, σύμφωνα με το οποίο ποινικοποιείται η βιντεοσκόπηση ή φωτογράφιση αστυνομικών όταν «απειλεί την φυσική ή ψυχική τους ακεραιότητα». Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, όσοι μοιράζονταν φωτογραφίες αστυνομικών θα τιμωρούνταν με φυλάκιση έως ενός έτους και πρόστιμο 45.000 ευρώ». Πηγή: <https://www.tanea.gr/2020/11/30/world/gallia-h-kyvernisi-pire-piso-to-arthro-gia-tin-fotografisi-astynomikon/>

68. Foucault M., 2007α : 324-325.

69. «Για παράδειγμα, στο Ηνωμένο Βασίλειο, μία από τις λίγες ευρωπαϊκές χώρες που συλλέγουν αναλυτικά δεδομένα σχετικά με τις δυνάμεις επιβολής του νόμου, η Μητροπολιτική Αστυνομία κατέγραψε αύξηση 22% στους ελέγχους και τις έρευνες στο Λονδίνο μεταξύ Μαρτίου και Απριλίου 2020, την περίοδο κατά την οποία οι αρχές εισήγαγαν έκτακτα μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Συγκεκριμένα, ο αριθμός των μαύρων που ελέγχθηκαν αυξήθηκε σημαντικά τον Μάρτιο του 2020, 7.2 στους 1.000 μαύρους τους σταμάτησε η αστυνομία για έλεγχο, με τον αριθμό αυτό να αυξάνεται τον Απρίλιο σε 9,3 στους 1.000. Στη Γαλλία, ο αριθμός των αστυνομικών ελέγχων στο Seine-Saint-Denis (περιοχή του Παρισιού), μια γειτονιά εργατικής τάξης με υψηλό ποσοστό μαύρων κατοίκων και με

καταγωγή από την Βόρεια Αφρική, ήταν πάνω από διπλάσιος του εθνικού μέσου όρου και ο αριθμός των προστίμων τρεις φορές υψηλότερος από την υπόλοιπη χώρα. Σύμφωνα με τις τοπικές αρχές, ο σεβασμός στα μέτρα καραντίνας στο Seine-Saint-Denis ήταν συγκριτικά ο ίδιος με άλλα τμήματα της Γαλλίας, συνεπώς ο υψηλός αριθμός προστίμων και οι ταυτοποιήσεις δείχνουν ότι η περιοχή αστυνομεύονταν με δυσανάλογο τρόπο σε σχέση με άλλες περιοχές της χώρας.» Απόσπασμα από την έκθεση της Διεθνούς Αμνηστίας, Ιούνιος 2020, ΑΣΤΥΝΟΜΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ: ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΙΒΟΛΗ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΡΟΝΟΙΟ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

70. Διάγγελμα Κυριάκου Μητσοτάκη 17.03.20 «Μην σκέφτεστε σαν υγιείς. Φερθείτε σαν να έχετε ήδη τον ιό και δεν πρέπει να τον μεταφέρετε σε άλλους.»

71. Agamben G., Homo Sacer Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, μτφρ Παναγιώτης Τσιαμούρας, έρμα, Αθήνα 2018, σελ. 229

72. Κοντιάδης Ξ., Πανδημία, βιοπολιτική και δικαιώματα - Ο κόσμος μετά τον Covid-19, Εκδόσεις Καστανιώτη 2020

73. Foucault M., 2002: 301, 309

74. Foucault M., 2002: 303

75. Owens P., 2015: 246-247

76. Βλ. ενδεικτικά τα παρακάτω άρθρα: https://www.market-watch.com/story/peloton-is-clearly-benefiting-from-global-quarantines-new-data-show-2020-03-26?mod=article_inline <https://www.forbes.com/sites/alineholzwarth/2020/05/11/quarantine-well-being/?sh=51c08c577157> <https://www.psychologynow.gr/arhtra-psyxologias/koinonia/koinoniki-symperifora/8544-karantina-sto-spiti-10-idees-gia-na-perasete-kalytera-aftes-tis-imeres.html>

77. βλ. το κείμενο μιας διάλεξης του Foucault το 1980 στην Αμερική με τίτλο «Η σεξουαλικότητα και η μοναξιά» («Sexuality and Solitude») δημοσιευμένο στον τόμο On Signs: A Semiotics Reader — Foucault, 1985).

78. Foucault M., Οι Λέξεις και τα Πράγματα, μτφρ Κωστής

Παπαγιώργης, ΓΝΩΣΗ, Αθήνα 2008

79. Δοξιάδης Κ., FOUCAULT, ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, 1982

80. Βλ. ενδεικτικά την κατάσταση των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς σε περίοδο πανδημίας, τις συνθήκες εργασίας σε εργοστάσια και βιομηχανίες κλπ. Πηγή: <http://www.cityofathens.gr/node/35464>

81. Τα στατιστικά διαθέσιμα online εδώ: <https://sensortower.com/blog/health-and-fitness-app-record-download-growth>

82. Τα στατιστικά διαθέσιμα online εδώ: https://www.marketwatch.com/story/peloton-is-clearly-benefiting-from-global-quarantines-new-data-show-2020-03-26?mod=article_inline

83. Crawford R., “Healthism and the medicalization of everyday life”, 1980, International Journal of Health Services, 10, σελ. 368

84. Μπνακάκης Β., μετά την πανδημία covid-19/τι είδους κόσμο θέλουμε, ΚΨΜ, Αθήνα 2020, σελ. 93

85. Μπνακάκης Β., ο.π. σελ 94

86. Βλ. ενδεικτικά τις δηλώσεις του Μητσοτάκη: «Με σταθερό οδηγό τις συμβουλές των ειδικών. [...] Πρώτος και μόνος λόγος ανήκει στους γιατρούς και στην πολιτεία.»

87. Foucault M. , 1974α, σελ. 191 — ελλ. μτφρ. σ. 289.

88. Zibechi Raúl, Ο κόσμος μετά την πανδημία, Μάρτιος 2020. Όλο το άρθρο διαθέσιμο εδώ: <https://sfiggandotherchimeras.wordpress.com/2020/04/15/%CE%BF-%CE%BA%CF%8C%CF%83%CE%BC%CE%BF%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AC-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CE%B1%CE%BD%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%AF-%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-raul-zibechi/>

89. Μπνακάκης Β., ο.π., σελ. 117

90. Khalil Lydia, DIGITAL AUTHORITARIANISM, CHINA AND COVID, lowy institute, 2020

91. Μπνακάκης Β., ο.π., σελ. 122-3

92. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ένα πείραμα της

κυβέρνησης των ΗΠΑ, του οποίου στόχος ήταν η συλλογή data για την καλύτερη, πιο αυτοματοποιημένη αστυνομική επιτήρηση γειτονιών της χώρας. Κριτικός σχολιασμός του πειράματος διαθέσιμος εδώ: <https://www.nytimes.com/2020/11/26/us/un-panel-technology-in-policing-can-reinforce-racial-bias.html> Άλλο ένα παράδειγμα είναι ένα πείραμα που έγινε στην Κίνα, και τελικά διακόπηκε, σχετικά με την παρακολούθηση εκφράσεων του προσώπου σε μαθητές σχολείου για να ελεγχθεί το αν και κατά πόσο παρακολουθούν το μάθημα, με τοποθέτηση καμερών εντός της σχολικής αίθουσας. Βλ. ενδεικτικά εδώ: <https://www.bbc.com/news/world-asia-49608459>

93. Exposure Notifications: Using technology to help public health authorities fight COVID-19. Ολόκληρο το άρθρο διαθέσιμο εδώ: <https://www.google.com/covid19/exposure-notifications/>

94. Βλ. δημοσίευση της Διεθνούς Αμνηστίας με τίτλο «COVID-19, surveillance and the threat to your rights», Απρίλιος 2020. Πηγή: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/04/covid-19-surveillance-threat-to-your-rights/>

95. Fisher M., Καπιταλιστικός ρεαλισμός: Υπάρχει άραγε εναλλακτική; Futura, Αθήνα 2015, σελ.78.

96. Τα μεταδεδομένα είναι δευτερεύοντα δεδομένα που αφορούν δεδομένα.

97. Συνέντευξη στο alfavita τον Ιούλιο του 2020. Διαθέσιμη εδώ: https://www.alfavita.gr/koinonia/328606_th-dimoroylos-terastios-kindynos-ta-parti-kai-o-synostismos-nearon-atomon

98. Διάγγελμα Κ. Μητσοτάκη στις 17/03/20. Ο Υπουργός Υγείας Βασίλης Κικίλιας στις 10/08/20 δήλωσε: «Δυστυχώς, η μετάδοση του ιού, παρουσιάζει επικίνδυνα αυξητικές τάσεις. Κάνω για ακόμα μια φορά, έκκληση στη νεολαία και στους πολίτες που δεν τηρούν τα βασικά μέτρα ατομικής προστασίας, μάσκες, κανόνες υγιεινής, αποστάσεις ασφαλείας, να αναλογιστούν τις ευθύνες τους, απέναντι στις ευπαθείς ομάδες, στους υπόλοιπους συμπολίτες μας και στη χώρα». Πηγή: <https://>

www.eea.gr/epikairoτητα-eea/koronoios-ekklisi-sti-neolea-erchonte-nea-metra/

99. Πηγή: <https://www.newsbreak.gr/ellada/129452/ygeionomiki-vomva-oi-metanastes-se-kara-tepe-kai-athina/>

100. Foucault M., “L’ extension sociale de la norme”, μτφρ Θ. Λάγιος, Αθήνα: Στιγμή, παράγραφος 37

101. Βλ. ενδεικτικά άρθρο: https://www.efsyn.gr/themata/fantasma-tis-istorias/262630_oi-nees-ygeionomikes-bombes

102. Ευσταθίου Γ., Βιοπολιτική Επιστήμη και καπιταλιστικό Κράτος, Τετράδια Μαρξισμού τχ 11, χειμώνας 2019-20, σελ. 109.

103. Ευσταθίου Γ., ο.π. σελ. 111

104. Ευσταθίου Γ., ο.π. σελ. 111

105. Τελευταίος πυλώνας που ορίζει ο Ευσταθίου είναι η Ανταγωνιστικότητα, η οποία χάριν συντομίας και στοχευμένης ανάλυσης της ερευνητικής δε θα αναλυθεί περαιτέρω.

106. Preciado Paul, learning from the virus, 2020 Μτφρ από πηγή: <https://michel-foucault.com/2020/06/04/paul-b-preciado-learning-from-the-virus-2020/>

107. Ian Alan Paul, 10 θέσεις για την πανδημία, 2020.

Διαθέσιμο εδώ: <https://sfiggandotherchimeras.wordpress.com/2020/03/27/10-%ce%b8%ce%ad%cf%83%ce%b5%ce%b9%cf%82-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%b7%ce%bd-%cf%80%ce%b1%ce%bd%ce%b4%ce%b7%ce%bc%ce%af%ce%b1-%cf%84%ce%bf%cf%85-ian-alan-paul/>

δ. ο χώρος
& οι πολιτικές
στον καιρό
της πανδημίας

Ο χώρος -και ειδικά ο δημόσιος μιας πόλης- αποτελεί κομμάτι μιας κοινωνικής σύμβασης, παρέχεται στους πολίτες από μία κρατική αρχή, δίνεται υπό συγκεκριμένες συνθήκες και όρους. Η μακροχρόνια κρίση του σύγχρονου καπιταλισμού,¹⁰⁸ έχει αφήσει το αποτύπωμά της στις πόλεις, άλλοτε με τη μορφή τομών και άλλοτε με έναν σταδιακό τρόπο, διευκολύνοντας την κοινωνική αποδοχή και ενσωμάτωση των όποιων αλλαγών. Μια σειρά από μεταρρυθμίσεις και χωρικές στρατηγικές, έχουν αφήσει τις πόλεις ακόμα πιο απογυμνωμένες σε σχέση με πριν, τόσο σε επίπεδο ποσότητας δημόσιων χώρων (βλ. πολλά πάρκα μετατρέπονται σε ιδιωτικά παρκινγκ) αλλά και ποιότητας (εμπορευματοποίηση πεζόδρομων, πάρκων, πλατειών). Ο ιδιωτικός παράγοντας που πρωταγωνιστεί στις μητροπόλεις, διεκδικεί τα κέντρα τους για τουριστικές βιτρίνες, τις γειτονιές τους για ξενοδοχειακά κελύφη και τους κατοίκους της απόντες, ώστε να συνεχίζεται απρόσκοπτα η δραστηριότητά του.

Αν, λοιπόν, ακολουθήσουμε τη συλλογιστική του προηγούμενου κεφαλαίου, που ορίζει την πανδημία του COVID ως πυκνωτή, θα αντιληφθούμε υπό ένα συνολικότερο πρίσμα την αλλαγή που (σταδιακά) λαμβάνει χώρα στις σύγχρονες πόλεις και το δημόσιο χώρο τους. Αν «το σώμα είναι μια βιοπολιτική πραγματικότητα, η ιατρική είναι μια βιοπολιτική στρατηγική»¹⁰⁹, τότε πού κατοικεί αυτό το σώμα; Ο χώρος, στον οποίο τα μεμονωμένα σώματα βρίσκονται, κινούνται, συνάπτουν σχέσεις, δημιουργούν και επικοινωνούν είναι και ο χώρος στον οποίο τους ασκείται εξουσία. Οι βιοπολιτικοί μηχανισμοί που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο είναι σαφές, ότι έχουν υλική αποκρυστάλλωση: εμβαθύνουν, τελειοποιούν και εξελίσσουν στρατηγικές του χώρου που υπήρχαν και δρούσαν ήδη. Στην πραγματικότητα, η συμπύκνωση της κρατικής πολιτικής έρχεται με πολύ μεγαλύτερη ένταση στο πεδίο του χώρου της πόλης και ιδιαίτερα του δημόσιου χώρου. Ο COVID-19 ανέδειξε το πώς η πόλη (το πιο μεγάλο και διαδε-

δομένο “κοινωνικό οικοσύστημα”)¹¹⁰ και οι χώροι της είναι ένα ανοικτό πεδίο μάχης, ένας καμβάς πάνω στον οποίο εκφράζονται πραγματικές δυναμικές της ταξικής πάλης και της συγκυρίας. Το εγκαταλεημένο αστικό τοπίο, που παραπέμπει σε φυσική καταστροφή ή μετά-αποκαλυπτικό σενάριο είναι πλήρως ανθρωπογενές και δεν προέκυψε από μετεωρίτες, εξωγήινους ή τον ίδιο τον ιό, αλλά από ΦΕΚ, διαγγέλματα και συστηματική ιδεολογική δουλειά στην κοινωνική πλειοψηφία. Το ζήτημα του δημόσιου χώρου στην εποχή του COVID-19 δεν είναι απλώς μια ένδειξη του βάθους των αλλαγών που διανύουμε αλλά μπορεί να λειτουργήσει και ως ένα εργαλείο για να διαβάσουμε και να ερμηνεύσουμε το πού μπορούν να πάνε τα πράγματα στη συνέχεια, αλλά πολύ περισσότερο για να αναλογιστεί κανείς από τώρα τον τρόπο που θα διαμορφωθούν οι σύγχρονες πόλεις και το κοινωνικό δικαίωμα πρόσβασης στο δημόσιο χώρο τους.

Εικ. 18: Η Times Square στη Νέα Υόρκη, κατά τη διάρκεια του πρώτου lockdown. (πηγή: THE INTEL, 15 Photos of New York City During Coronavirus, From Empty Times Square to a Deserted Subway, Conde Nast Traveler)

Εικ.19: Η Times Square στη Νέα Υόρκη πριν την πανδημία. (πηγή: Business Insider)

Η Gehl, μια ομάδα αρχιτεκτόνων με διεθνή παρουσία -που όπως αναφέρουν στην ιστοσελίδα τους, στόχο έχουν να δημιουργούν πόλεις για τους κατοίκους- έκανε μια επιτόπια έρευνα σε 4 ευρωπαϊκές πόλεις κατά τη διάρκεια της πρώτης καραντίνας, με στόχο να παρατηρήσει τη χρήση του δημόσιου χώρου.¹¹¹ Από αυτή την έρευνα, συμπέραναν ότι η παρουσία στο δημόσιο χώρο, για τις χρήσεις που ακολουθούν, αυξήθηκε κατά τη διάρκεια της καραντίνας, με σημαντικό ποσοστό των χρηστών να είναι γυναίκες, ηλικιωμένοι και παιδιά, κάτι που δεν ίσχυε πριν την πανδημία. Στις πόλεις αυτές, σύμφωνα με τα στοιχεία, οι κυρίαρχες χρήσεις ήταν η αναψυχή, το παιχνίδι και η φυσική άσκηση, η χρήση του δημόσιου χώρου ήταν συνεχής και οι μετακινήσεις εξαιρετικά μειωμένες. Παρουσιάζει ενδιαφέρον ότι μέρη, όπως οι παιδικές χαρές είχαν γεωμετρική αύξηση παρουσίας χρηστών αλλά και μέρη που πριν την πανδημία είχαν άλλη χρήση ή ήταν απλά χώροι κίνησης, μετατράπηκαν τώρα σε αυτοσχέδιοι χώροι αναψυκής, κοινωνικοποίησης, φυσικής άσκησης. Τα γυμναστήρια αντικαταστάθηκαν από τα πάρκα και οι καφετέριες από τις πλατείες, ενώ λόγω των περιοριστικών μέτρων σε ό,τι αφορά τις μετακινήσεις –ακόμα και εντός της πόλης- δημοφιλείς προορισμοί έγιναν το-

πικής εμβέλειας δημόσιοι χώροι, σε αντίθεση με την συνηθισμένη ροή ανθρώπων από τα προάστια των πόλεων στο κέντρο τους. Ο εγκλεισμός, η απαγόρευση κυκλοφορίας και το κλείσιμο των μαγαζιών άλλαξε τις χρήσεις που αφορούσαν το δημόσιο χώρο. Η μετακίνηση από και προς τον εργασιακό χώρο, το σχολείο και το πανεπιστήμιο, οι κοινωνικές συναναστροφές, οι δραστηριότητες που αφορούν τον πολιτισμό, οι καταναλωτικές δραστηριότητες, είτε ψηφιοποιήθηκαν είτε έπαυσαν ολοκληρωτικά. Με αυτή την έννοια, οι μόνες δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα περιορίζονταν τώρα στις δυνατότητες που άφηναν τα περιοριστικά μέτρα και η απαγόρευση.

Εκτός από τη χρήση και τη συμπεριφορά στους δημόσιους χώρους, που αναφέρθηκε παραπάνω, σημαντική αλλαγή έχει επέλθει και στην αντίληψη του χώρου, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο βιώνεται ο δημόσιος χώρος σε μια περίοδο που καλούμαστε «να περιορίσουμε τις μετακινήσεις μας», σε μια περίοδο που ο φόβος έχει εμποτιστεί στις συνειδήσεις, μετατρέποντας μια απλή βόλτα στο πάρκο και τη συναναστροφή με έναν φίλο, σε μια «επικίνδυνη συμπεριφορά» που «θα διασπείρει τον ιό». Παρατηρήθηκε ότι στην Ελλάδα ακολουθήθηκε ειδική πολιτική διαχείρισης των δημόσιων χώρων και στην περίοδο της πρώτης каранτίνας, στην Αθήνα η πρόσβαση σε πάρκα όπως η Ακαδημία Πλάτωνος, το Άλσος Νέας Φιλαδέλφειας κ.α. απαγορεύτηκε για λόγους ελέγχου της μετάδοσης του ιού. Ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει τον τρόπο που βιώνεται ο δημόσιος χώρος είναι η αυξημένη αστυνομική παρουσία, εξουσιοδοτημένη να διευκρινίζει αν η παρουσία μας είναι νόμιμη ή παράνομη. Σταδιακά στις μακριές εβδομάδες της απαγόρευσης της κυκλοφορίας, χτίστηκε μια νέα καθημερινότητα και μια νέα σχέση με το δημόσιο χώρο, αντιφατική και πολύπλευρη: Από τη μία άγχος, αβεβαιότητα και φόβος τόσο για την ασύμμετρη απειλή/φυσική καταστροφή του ιού όσο και για τα πρόστιμα, τους ελέγχους την κατακραυγή από τους συμπολίτες. Από την άλλη ένα τεράστιο και ακόρεστο πλεόνασμα επιθυμίας για να βγεις έξω, διάθεση για βόλτα, άθληση αλλά πάνω από όλα συνάντηση με άλλους ανθρώπους, κοινωνικοποίηση, ανταλλαγή βλεμμάτων και χαιρετισμών.

Εικ. 20: Yoga σε Πάρκο του Τελ Αβίβ στο Ισραήλ, σε περίοδο καραντίνας, (πηγή: nitsanagassiyoga)

Εικ. 21: Γυμναστική με υγειονομικά μέτρα προστασίας σε πάρκο στο Μπρούκλιν. (πηγή: <https://www.brooklynbridgepark.org/covid-19-updates/>)

Εικ. 22: Τορόντο, Καναδάς, Ιούλιος 2020.
(πηγή: Carlos, Osorio/Reuters)

δ.1_χωρική αποκρυστάλλωση βιοπολιτικών μηχανισμών

Κατά αναλογία της στοιχειοθέτησης των βιοπολιτικών μηχανισμών στο προηγούμενο κεφάλαιο, θα γίνει προσπάθεια ανάγνωσης και ερμηνείας τους στο πεδίο του χώρου της πόλης. Η χρήση, η συμπεριφορά και η αντίληψη του χώρου που τέθηκαν σαν κριτήρια παραπάνω από την Gehl, συγκροτούν ένα πλαίσιο σκέψης και ερμηνείας και σε ό,τι αφορά τους συγκεκριμένους μηχανισμούς.

Ατομική ευθύνη

Βασική πτυχή της χωρικής πολιτικής ήταν η εξατομίκευση. Το πιο έκδηλο παράδειγμα ήταν ο εγκλεισμός και η παραμονή στον ιδιωτικό χώρο και η αποχώρηση από τον δημόσιο. Ο διαχωρισμός των σφαιρών παραγωγής και αναπαραγωγής, η διαφορά μεταξύ του χώρου εργασίας και της κατοικίας καταργήθηκε: όλες οι λειτουργίες μεταφέρθηκαν εντός της προσωπικής κατοικίας: η εργασία, η αναψυχή, η κοινωνικοποίηση, η φυσική άσκηση. Κυκλοφόρησαν πολλά άρθρα, που έδιναν «έξυπνες λύσεις» για να μετατραπεί το σαλόνι σε γραφείο, ο διάδρομος σε χώρο άσκησης και άλλες λύσεις που βοηθούσαν στην αντιμετώπιση ψυχολογικών συνεπειών από τους μήνες εγκλεισμού. Η εμπέδωση της αναγκαιότητας της καραντίνας, σαν την επιστημονικά ορθότερη επιλογή για την αντιμετώπιση της πανδημίας, αποκρυσταλλώνει με ακρίβεια το σχεδιαστικό μοντέλο του ΤΙΝΑ, που παρουσιάστηκε στο κεφάλαιο Β. Η ντετερμινιστική αποδοχή της καραντίνας, σε συνδυασμό με τη δημιουργία συνειρμικών ροών σκέψης που ταύτιζε όσους/ες δεν υπάκουαν στα περιοριστικά μέτρα σε απείθαρκους και επικίνδυνους και όσους/ες υπάκουαν σε υπεύθυνους, δημιούργησαν από κοινού το πλαίσιο, βάση του οποίου αποτυπωνόταν και η εκάστοτε παρουσία ατόμων στο χώρο. Ο ιδιωτικός χώρος της κατοικίας ήταν ένα μέρος ασφαλές, καθαρό από τους υγειονομικούς κινδύνους, που συναντούσε κανείς αυθύπαρκτους στο δημόσιο χώρο. Ο Δημόπουλος περιγράφει «Η οικειότητα του ΤΙΝΑ έχει το ασύγκριτο ιστορικό πλεονέκτημα σε

σχέση με άλλα μοντέλα άσκησης εξουσίας ότι μπορεί να αξιοποιήσει τη συναισθηματική αντίδραση για να παράξει νόημα και συναίνεση.»¹¹² Έτσι, τα νοήματα και η συναίνεση, εν προκειμένω, αφορούσαν τον εξατομικευμένο τρόπο που βίωνε το κάθε υποκείμενο την χωρική του ύπαρξη καθ' όλη τη διάρκεια της καρνατίνας.

Η ατομική ευθύνη σαν ειδική πτυχή της εξατομίκευσης, όπως αναλύθηκε παραπάνω, αποτέλεσε το σημαντικότερο εργαλείο της Εξουσίας και της κρατικής πολιτικής σε αυτήν την περίοδο. Αν ακολουθήσουμε τη συλλογιστική του Δημόπουλου, το σχεδιαστικό μοντέλο του ΤΙΝΑ, ασχολείται με το υπόβαθρο, το πλαίσιο, το πλέγμα «από διασυνδέσεις, συνειρμούς και οργανικά σύνολα».¹¹³ Σε αυτή τη βάση, η ατομική ευθύνη ενεργοποίησε το παραπάνω «μεταφορικό» πλέγμα, βάζοντας τον καθένα και την καθεμία να αντιστοιχίσει την ατομικότητά του/ης σε μία θέση, που περιλάμβανε συγκεκριμένες εννοιολογικές φορτίσεις. Η διαδικασία αυτής της υποκειμενοποίησης δε θα μπορούσε παρά να παράξει και τις αντίστοιχες χωρικές κινήσεις, αν όχι με υλική αντιστοιχία κατ' απόλυτο τρόπο, τουλάχιστον σε ό,τι αφορούσε το συλλογικό ασυνείδητο. Με αυτή την έννοια, η πραγματική εικόνα της πόλης δεν ήταν δρόμοι γεμάτοι με νέους και νέες που έκαναν *co-gona-party*, ούτε με μετανάστες και μετανάστριες που αδιαφορούσαν για τα υγειονομικά μέτρα. Στην πόλη κυκλοφορούσαν, κατά βάση, εργαζόμενοι/ες των οποίων οι χώροι εργασίας παρέμεναν ανοικτοί, οικογένειες με μικρά παιδιά που είχαν ανάγκη τον καθαρό αέρα και άνθρωποι όλων των ηλικιών που είχαν ανάγκη ένα διάλειμμα από τον εγκλεισμό και την κλεισούρα του σπιτιού τους. Εντούτοις, ο κυρίαρχος λόγος μετέδιδε επιλεκτικά τις εικόνες εκείνες που συμπλήρωναν και ενίσχυαν την παραπάνω ταυτοποίηση (μέσα-καλό, ασφαλές, υγιές, νόμιμο και έξω-κακό, επικίνδυνο, ασθενές, παράνομο), κάτι που η μέση συνείδηση δεχόταν και αναπαρήγαγε.

Επιτήρηση

Οι μηχανισμοί της ψηφιακής επιτήρησης που αναλύθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, μπορούν εύκολα να διαβαστούν στο πε-

δίο του χώρου. Αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ο συνδυασμός της παραπάνω λογικής με την ίδια την επιτήρηση. Χωρίς το ιδεολογικό υπόβαθρο της ατομικής ευθύνης, η επιτήρηση και ο έλεγχος με την ένταση και τη μορφή που πήρε δε θα μπορούσε να γίνει ποτέ πραγματικότητα. Η εικόνα μιας πόλης άδειας από ανθρώπους και γεμάτη από αστυνομικά μπλόκα ήταν ένας παράγοντας που διασφάλισε ακόμα περισσότερο την τήρηση των περιοριστικών μέτρων, ενισχύοντας τα αισθήματα φόβου για ενδεχόμενο έλεγχο. Ο φόβος αυτός σε συνδυασμό με το φόβο για τη ζωή, είχε σαν αποτέλεσμα –τουλάχιστον στην πρώτη καραντίνα- την τέλεια εφαρμογή των σχετικών με την υγειονομική κρίση αποφάσεων. Έτσι, αναγνωρίζουμε αυτό που ο Δημόπουλος ονομάζει περικύκλωση και ενσωμάτωση: «Ο μηχανισμός αυτός αφορά επομένως τόσο στην αναγνώριση όσο και στην ενθουλάκωση των εν ενεργεία ή δυνητικών ξένων σωμάτων και την αφομοίωσή τους.»¹¹⁴ Εκτός από την αναβάθμιση του ρόλου και του εξοπλισμού της αστυνομίας, η παρουσία της στην πόλη αναβαθμίστηκε ακόμα παραπάνω. Τοποθεσίες τις πόλεις, που αποτελούσαν πιθανά σημεία συνεύρεσης, καταλήφθηκαν από την αστυνομία, πράξη με συμβολικό και πρακτικό χαρακτήρα.

Εικ. 23: Αστυνομικό όχημα στο Σχοινιά, σε άδεια παραλία, μεταδίδει τα περιοριστικά μέτρα [15.04.20]. (πηγή: Luben)

Εικ. 24: Αστυνομικοί στην άδεια παραλία Θεσσαλονίκης καλούν τους πολίτες να μείνουν σπίτι [18.03.20]. (Πηγή: Thestival.gr)

Τα παραπάνω στιγμιότυπα, σκηνές ταυτόχρονα σουρεαλιστικές και εντελώς πραγματικές, δείχνουν την χωρική έκφραση της δράσης της ελληνικής αστυνομίας. Χαρακτηριστική είναι και η δήλωση του υφυπουργού Προστασίας του Πολίτη, Λευτέρη Οικονόμου: «η επιτήρηση για την εφαρμογή του μέτρου της απαγόρευσης κυκλοφορίας θα γίνεται και με τη χρήση drones καθώς και ελικοπτέρων».¹¹⁵ Σε άλλες χώρες, όπως η Αμερική και η Κίνα οι τεχνικές ελέγχου και παρακολούθησης, ήδη τεχνολογικά εξελιγμένες, κατάφεραν να επιτελέσουν τον ρόλο της επιτήρησης με πολύ αποτελεσματικότερο τρόπο. Ο ψηφιακός Πανοπτισμός, ήδη εδραιωμένος σε ένα αρχικό του στάδιο, πήρε σάρκα και οστά στην περίοδο της πανδημίας, κάνοντας κυριολεκτική την αίσθηση των πολιτών περί οικιακής ασφάλειας. Η πιθανότητα ελέγχου αλλά και ο ίδιος ο έλεγχος που λάμβανε χώρα, καθιστούσε την πόλη ένα ανασφαλές μέρος, τους δημόσιους χώρους ανοίκειους. Σαν επιστέγασμα αυτού, μερικές εβδομάδες μετά την κήρυξη της απαγόρευσης, το κλείσιμο των πράσινων χώρων στην πόλη και η δια νόμου απαγόρευση παραμονής εντός τους, αναβάθμισε τον φόβο και την αυθόρμητη αποστροφή των πολιτών προς τους δημόσιους χώρους αλλά και την αστυνομική παρουσία περιμετρικά και εντός αυτών. Η ασφυξία που δημιούργησε αυτή η κίνηση,

έφερε κάποιες τοπικές –και εν πολλοίς μειοψηφικές- αντιδράσεις, από κατοίκους, οι οποίοι ειδικά σε περιοχές με μικρή αναλογία τετραγωνικών πρασίνου ανά κάτοικο και ταυτόχρονα κατοικίες που κατά πλειοψηφία ήταν μικρά διαμερίσματα, να αντιδρούν στην απαγόρευση στη μοναδική διέξοδο που είχαν για καθαρό αέρα και φυσική άσκηση.

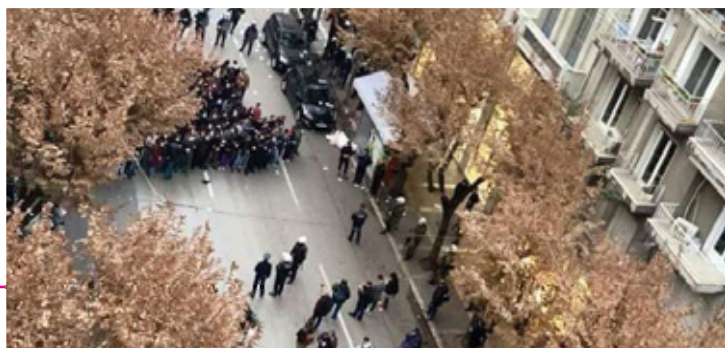
Κοινωνικές και κρατικές κινήσεις στο χώρο

Ο μηχανισμός της επιτήρησης και η αυταρχική θωράκιση του οξύνθηκε πολύ περισσότερο στην περίοδο του δεύτερου lockdown, κατά τη διάρκεια του οποίου, η κοινωνική συναίνεση είχε αρχίσει να φθίνει. Η διπλή κρίση που εξελίσσεται στο σήμερα, θα αποτελέσει τον πυροδότη για μια σειρά από κινήσεις. Είναι χαρακτηριστική η διαπίστωση του William White, πρώην επικεφαλής οικονομολόγου της Τράπεζας Διεθνών Διακανονισμών: «Η παγκόσμια φύσκα χρέους συνέχισε να αυξάνεται τα τελευταία χρόνια. Ο COVID-19 φαίνεται πως θα είναι η καρφίτσα που θα σκάσει αυτή τη φύσκα». Άλλη μια χαρακτηριστική δήλωση είναι αυτή του Ian Bremmer, Αμερικάνου πολιτικού επιστήμονα και ιδρυτή του Eurasia Group: «Η κρίση που θα ακολουθήσει δε θα είναι καν κοντά στην κρίση του 2008. Πρόκειται για την πιο σφοδρή οικονομική αποδιοργάνωση μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. [...] Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει οικονομία να στηρίξεις. Ο κόσμος δεν δουλεύει, τα μαγαζιά είναι κλειστά, θα είναι κάθε μέρα Κυριακή».¹¹⁶ Η σταδιακή μείωση και ο κλονισμός της κοινωνικής συναίνεσης δεν έρχεται από το πουθενά, ούτε αφορά μόνο τα ζητήματα εγκλεισμού. Η πανδημία επιτάχυνε και αποκάλυψε την οικονομική πορεία του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, αναδεικνύεται σαν αναγκαιότητα η σταθεροποίηση του πολιτικού σκηνικού, κάτι που επιτυγχάνεται με δύο τρόπους: από τη μία όξυνση των μηχανισμών καταστολής και ελέγχου και η ταυτόχρονη όξυνση του διχασμού εντός της κοινωνίας. Από την άλλη, η παρουσίαση του εμβολίου σαν σωτήρια λύση και τρόπο εξόδου από την δυσμενή συνθήκη που βιώνουμε.

Θα εστιάσουμε στην πρώτη πτυχή, μιας που αφορά σε μεγάλο βαθμό τις χωρικές ποιότητες που διαμορφώθηκαν, αποτέλεσμα

των κοινωνικών και κρατικών κινήσεων. Η διαχείριση του πληθυσμού εφαρμοζόμενη στο πεδίο του χώρου σημαίνει πειθάρχηση των σωμάτων, εμπέδωση των απαγορεύσεων αλλά κυρίως κατά τη φουκωική λογική, διαμόρφωση του ωφελιμότερου πλαισίου, βάση του οποίου η κοινωνία θα αυτό-ρυθμίζεται, θα προσαρμόζεται και θα παράγει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Υπό αυτό το πρίσμα, ερμηνεύουμε την αξιοποίηση της έκτακτης συνθήκης της πανδημίας, για την διαμόρφωση τόσο του νομοθετικού πλαισίου (βλ. νόμος που ψηφίστηκε τον Ιούλιο για την απαγόρευση των διαδηλώσεων) όσο και του κοινωνικού: από τη μία η νέα κοινωνικότητα υπό διαμόρφωση¹¹⁷ και από την άλλη η νέα σχέση με τον δημόσιο χώρο και την πόλη. Η απαγόρευση των συναθροίσεων άνω των 4 ατόμων στις 17.11.2020 και η ταυτόχρονη μη τήρηση των αποστάσεων και των μέτρων ατομικής προφύλαξης από τις αστυνομικές δυνάμεις την ίδια μέρα, δείχνει τον τρόπο με τον οποίο η έκτακτη συνθήκη δημιουργεί το πλαίσιο αναστολής του νόμου, εν προκειμένω του –από την μεταπολίτευση κατοχυρωμένου- δικαιώματος στο συνέρχεσθαι. Η εικόνα της πόλης της Αθήνας, αλλά και άλλων μεγάλων πόλεων, εκείνη τη μέρα ανέδειξε την στρατιωτικού τύπου αντιμετώπιση της τήρησης των περιοριστικών μέτρων, την ταυτόχρονη αντιμετώπιση των ενδεχόμενων συγκεντρώσεων τόσο ως εστίες υπερμετάδοσης του ιού αλλά και επικίνδυνων για την πολιτική σταθερότητα.

Περιμετρικά του κέντρου της Αθήνας, υπήρχε στενός αστυνομικός κλοιός, ο οποίος λειτουργούσε αποτρεπτικά, δημιουργώντας ταυτόχρονα έναν γεωγραφικό διαχωρισμό: εκτός του κλοιού βρίσκονταν οι υπεύθυνοι νομοταγείς πολίτες και εντός οι εν δυνάμει ταραξίες, οι παράνομοι. Αυτός ο χωρικά εντοπισμένος διαχωρισμός ταυτοτήτων, εμποδωμένος, έθεσε το υπόβαθρο για την οξυμένη κατασταλτική ισχύ της αστυνομίας. Στους άδειους δρόμους της Αθήνας βρίσκονταν και κινούνταν μόνο οι «παράνομοι» και οι «προστάτες του νόμου», αφήνοντας προφανώς εκτός του χωρικού συνόρου της νομιμότητας τον εξ αρχής λόγο ύπαρξης αυτών των δυνάμεων εκεί. Η επίκληση για την προστασία της δημόσιας υγείας έχασε την ισχύ της όταν η ειδική ομάδα της αστυνομίας για την τήρηση των αποστάσεων, παραβίασε κάθε υγειονομικό μέτρο κυκλώνοντας 4 διαμαρτυρούμενους/ες.

Εικ.25-26: Το πριν και το μετά σε συγκέντρωση στη Θεσσαλονίκη [17/11/2020]. (πηγή: menoume.energoi)

Σε αυτή τη συνθήκη η περιγραφή του Σταυρίδη για την πόλη¹¹⁸ αναβαθμίζεται: «Η νέα μεγαλούπολη τείνει να εκφράζει μια νέα σχέση ανάμεσα στην τάξη και την αταξία. Τείνει να ρυθμίζεται ως εντοπισμένη τάξη σε οριοθετημένες αστικές επικράτειες και να ελέγχεται ως διασπαρμένη αταξία σε ένα φαινομενικά αυτό-αναπαραγόμενο δίκτυο αστικής εξάπλωσης. [...] Το νέο λειτουργικό υπόδειγμα που ξεπήδησε από την πραγματικότητα της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης αναφέρεται σε μια πόλη αρχιπέλαγος όπου οι αξιώσεις και οι δυνατότητες ρύθμισης κυμαίνονται ανάλογα με τον ιδιαίτερο ρόλο των αστικών περιοχών».

Σε μια προσαρμογή στην συγκυρία, θα μπορούσαμε να ορίσουμε την τάξη μόνο ως συνθήκη στην οποία τηρούνται τα περιοριστικά μέτρα, κάτι που εξασφαλίζεται από τις δυνάμεις της αστυνομίας. Η αστυνομική παρουσία αναλαμβάνει ρόλο άμυνας απέναντι στον «αόρατο εχθρό» και την ενσώματη παρουσία του, δηλαδή όλα τα σώματα τα οποία –παρά τις οδηγίες– βρίσκονται στο δη-

μόσιο χώρο της πόλης. Ο εν δυνάμει κίνδυνος που κυοφορείται σε όλα τα σώματα ορίζει την σύγχρονη αταξία, γεγονός που αν συνδυαστεί με την αναλογία της πανδημίας και της εξέγερσης, εξηγεί επαρκώς την αντιμετώπιση στο προαναφερθέν παράδειγμα. Η χωρικά και γεωγραφικά ορισμένη και διαχωρισμένη πόλη -σε αστικές επικράτειες-, στις οποίες η ανάγκη τήρησης των περιοριστικών μέτρων μοιάζει να ταυτίζεται με την τήρηση της ίδιας της τάξης, εμφανίζεται αφαιρετικά και συμβολικά στο προσκήνιο: η ενδεχόμενη πράξη μη τήρησης των υγειονομικών αποστάσεων δεν κρίνεται ως τέτοια, παρά περιβάλλεται από ένα ιδεολογικό πέπλο. Δίνεται, δηλαδή, προτεραιότητα στην ταυτότητα του υποκειμένου που τελεί την πράξη και όχι στην ίδια την πράξη, ώστε να ενταθεί ο κοινωνικός διχασμός και τελικά να εξασφαλιστεί η κοινωνική συναίνεση.¹¹⁹

Το ερώτημα, που θα τεθεί στο επόμενο κεφάλαιο, αφορά το κατά πόσο τα πανδημικά γεγονότα –στιγμές των οποίων περιγράφηκαν παραπάνω- θα επηρεάσουν την «κανονικότητα» στην οποία θα επανέρθει ο κόσμος μετά το πέρας της πανδημίας.

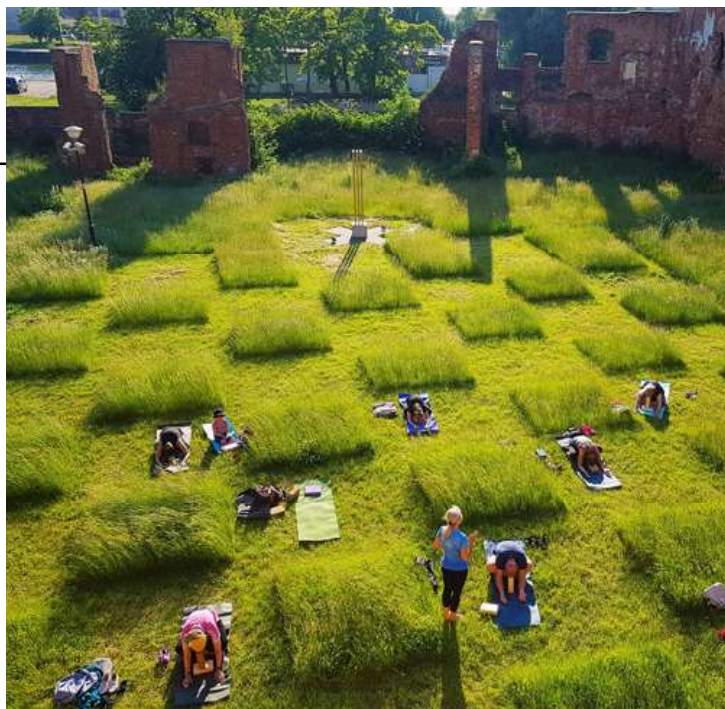

δ.2 _ sneak peek¹²⁶ στις πόλεις του μέλλοντος

Οι σύγχρονες αστικές πόλεις έθεσαν το υπόβαθρο της μετάδοσης του ιού, ο οποίος σε διάστημα λίγων μηνών μεταφέρθηκε από την Κίνα σε όλη την υφήλιο, δημιουργώντας συνθήκη παγκόσμιας πανδημίας. Η οδυνηρή εμπειρία της πανδημίας έδειξε για πρώτη φορά πόσο επικίνδυνη μπορεί να είναι μια πυκνά δικτυωμένη παγκόσμια κοινωνία, όπου ο ιός εξαπλώνεται σε μερικές εβδομάδες και πλήττει όλες τις περιοχές.¹²⁰ Οι διεθνείς σχέσεις και δρόμοι επικοινωνίας αλλά και η ίδια η διάρθρωση του αστικού ιστού διευκόλυνε τη μετάδοση του COVID-19, γεγονός που δεν έχει μείνει ασχολίαστο στους διεθνείς αρχιτεκτονικούς κύκλους. Η πυκνή δόμηση των πόλεων, η καθ' ύψος ανάπτυξη, η μικρή αναλογία χώρων πρασίνου ανά κάτοικο, αλλά και η επάρκεια των ΜΜΜ ανέδειξαν τον ρόλο που έπαιξε ο σύγχρονος τρόπος δόμησης στη μετάδοση του ιού. Σε μία συλλογική δημοσίευση με τίτλο «Ο αντίκτυπος του COVID-19 στο δημόσιο χώρο: μια πρόωπη ανασκόπηση των αναδυόμενων ερωτήσεων - σχεδιασμός, αντίληψεις και ανισότητες»,¹²¹ αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι και ακαδημαϊκοί ψηλαφούν την επόμενη μέρα της πανδημίας. Το ερώτημα κλειδί γι' αυτούς είναι αν το 2020 θα ορίσει ένα πριν και ένα μετά στην πολεοδομία και τον σχεδιασμό. Αναρωτιούνται πόσο καιρό θα πάρει μέχρι να βιώσουμε τις αλλαγές στο δημόσιο χώρο, αν θα είναι μια διαδικασία μεταμόρφωσης και τι συγκεκριμένες αλλαγές θα γίνουν, αν γίνουν.

Έχει γίνει ήδη προσπάθεια στοιχειοθέτησης των αλλαγών από την pre-covid (προ-κοροναϊού) στην covid εποχή. Το ερώτημα που τίθεται παραπάνω σχετίζεται με το κατά πόσο οι έκτακτες χωρικές συνθήκες θα λειτουργήσουν με καθοριστικό τρόπο, ώστε στην post-covid (μετά-κοροναϊού) εποχή να μιλάμε για διαφορετική αντίληψη για την πόλη και τον σχεδιασμό της. Οι ελλείψεις, οι προβληματικές και οι αντιφάσεις των σύγχρονων πόλεων που αναδείχθηκαν στην περίοδο της πανδημίας θα αποτελέσουν στο εξής κριτήρια σχεδιασμού; Κάποιες πρώτες ενδείξεις που θα συμβάλλουν στην απάντηση αυτής της ερώτησης είναι κινήσεις που έχουν ήδη γίνει σε δημόσιους χώρους ανά τον κόσμο. Οι κινήσεις

αυτές είναι προσπάθειες να επανασχεδιαστούν ,με όρους πρόβλεψης της μετάδοσης του ιού, υφιστάμενοι χώροι, εντάσσοντας τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης σαν σχεδιαστικά κριτήρια. Τα αποτελέσματα, ακόμα σε πειραματικό επίπεδο και όχι διαδεδομένα, απαντούν σε δύο προβλήματα: από την μία στο υπαρκτό πρόβλημα της μεταδοτικότητας μέσω του συνωστισμού στην τρέχουσα covid εποχή και από την άλλη στην αλλαγή που αφορά την αντίληψη του χώρου –που έχει ήδη αρχίσει να γίνεται- στην post-covid εποχή. Το δεύτερο κομμάτι της παραπάνω ερμηνείας, θα γίνει ορατό σε βάθος χρόνου, ωστόσο οι κινήσεις διαμόρφωσης στο τώρα, αξίζουν αναφοράς, διότι θέτουν το υπόβαθρο και σε θεωρητικό και σε πρακτικά σχεδιαστικό επίπεδο. Ο δισταγμός για παραμονή σε μέρη με συνωστισμό, αρχικά επιβεβλημένος και πλέον εμπεδωμένος, θα αλλάξει τον τρόπο ύπαρξής των ανθρώπων σε πάρκα, πλατείες και δημόσιους χώρους;

Εικ. 27: Ο υπαίθριος χώρος σε γκαλερί σύγχρονης τέχνης (Galeria EL) στην Πολωνία, διαμορφωμένος από την Adriana Kotynska. Πηγή: urbangardens

Εικ. 28: Διαμόρφωση στο Domino Park στο Μπρούκλιν.
Πηγή: AVANT-GARDE

Εικ. 29: Διαμόρφωση σε πλατεία σε πόλη της Ιταλίας
κοντά στη Φλωρεντία. Πηγή: in.gr

Μετά από χρόνια συστηματικής παρατήρησης, ο William Whyte πρότεινε ότι οι χώροι φαίνεται να έχουν φυσική φέρουσα ικανότητα (carrying capacity).¹²² Παρατήρησε, ότι τα άτομα θα συγκεντρωθούν στα σκαλοπάτια έξω από κτίρια γραφείων στη Νέα Υόρκη και ο συνολικός αριθμός ατόμων θα κυμαίνεται γύρω από ένα ορισμένο μέγιστο αριθμό. Υποθέτει ότι κάθε χώρος έχει φέρουσα ικανότητα και ότι τα άτομα θα φύγουν διαισθητικά, εάν η περιοχή είναι κοντά στον μέγιστο αριθμό. Πρότεινε ότι ο καθένας από εμάς έχει ένα διαισθητικό συναίσθημα για το πώς αισθάνεται ότι ένας χώρος έχει «πάρα πολλούς ανθρώπους». Αυτό μπορεί

να διαφέρει ανάλογα με το φύλο, την ηλικία, την προσωπικότητα ή την πολιτιστική κληρονομιά. Ωστόσο, προτείνεται εδώ, ότι η κρίση του COVID-19 μπορεί να αλλάξει τη διαισθητική αίσθηση και αντίληψη για το ποιος μπορεί να είναι ο «σωστός» αριθμός ατόμων για έναν συγκεκριμένο χώρο. Μια βιωματική παρατήρηση που μπορεί να συμβάλλει στον παραπάνω ισχυρισμό, είναι το αίσθημα δυσφορίας που νιώθει κανείς παρακολουθώντας ταινίες ή σειρές στις οποίες οι εικονιζόμενοι άνθρωποι/ηθοποιοί δεν τηρούν (προφανώς!) τις αποστάσεις ασφαλείας. Μια αγκαλιά, ένα φιλί, ένας γεμάτος σταθμός μετρό δημιουργούν αντανάκλαστικά άγχος και φόβο για έναν ιό, ο οποίος δεν υπάρχει στον φανταστικό κόσμο της ταινίας/σειράς.¹²³

Αν, λοιπόν, δεχτούμε την παραπάνω παραδοχή και την εντάξουμε στο πλαίσιο που διαμορφώνεται από τους μηχανισμούς επιτήρησης και ασφάλειας που εξελίχθηκαν, τελειοποιήθηκαν και αύξησαν την εμβέλειά τους με αφορμή την πανδημία, θα αντιληφθούμε ότι η διαφορετική εικόνα των πόλεων στην covid εποχή, είναι στην πραγματικότητα μια δυστοπική πραγματικότητα που μένει να αναπτυχθεί στο πλήρες της τα επόμενα χρόνια. Αν ακολουθήσουμε τη συλλογιστική του προηγούμενου κεφαλαίου, βάση της οποίας η κοινωνική αποδοχή που προέκυψε από το *mandra* της ατομικής ευθύνης κατέστησε εφικτή τη συνολική κρατική διαχείριση του covid, τότε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η προς διαμόρφωση εξατομικευμένη αντίληψη περί της φέρουσας ικανότητας των δημόσιων χώρων, επηρεασμένη από την επιβεβλημένη κοινωνική αποστασιοποίηση, θα αποτελέσει βάση για πόλεις στις οποίες ο συνωστισμός δε θα υποστηρίζεται ούτε θα ενδείκνυται, ακόμα και μετά το πέρας του υγειονομικού κινδύνου.

Μια τέτοια μετατόπιση θα μπορούσε, λοιπόν, να έχει συνέπειες για τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζουμε τις πόλεις μας, αλλά θα έχει, σίγουρα, σημαντικές πολιτιστικές και πολιτικές συνέπειες. Οι μεγάλοι δημόσιοι χώροι έχουν παράσχει στους πολίτες ένα μέρος για να οργανώσουν και να σχηματίσουν ομάδες, να συνευρεθούν και να εκφράσουν πολιτική διαφωνία σε όλη την ανθρώπινη ιστορία. Παραδείγματα τέτοιων χώρων είναι το *Zócalo* στην πόλη του Μεξικού, το *Tiananmen* στο Πεκίνο, το *Madan* στο Κίεβο,

το Tahrir στο Κάιρο, το πάρκο Gezi στην Κωνσταντινούπολη, μεταξύ άλλων,¹²⁴ αλλά και η πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα. Η αδιαφορία ή η σκόπιμη απομάκρυνση από αυτούς τους χώρους θα αλλάξει άρδην την αντίληψή μας για τον δημόσιο χώρο ως "αγορά", ως χώρους πολιτικής δράσης, κάτι που θα αποτελέσει εμπόδιο για ευκαιρίες για ενσώματη συναναστροφή.

Μια μόνιμη αποστροφή και απέχθεια στις μεγάλες δημόσιες συγκεντρώσεις μπορεί να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο σχεδιάζονται οι πόλεις, με την έννοια ότι οι περισσότερες πόλεις έχουν τουλάχιστον ένα μεγάλο χώρο για να φιλοξενήσουν μεγάλες συγκεντρώσεις. Οι αρχιτέκτονες, συχνά σκοπίμως, αποφεύγουν να τοποθετούν παγκάκια, σιντριβάνια ή άλλη μόνιμη υποδομή σε μεγάλες πλατείες για να επιτρέψουν αυτές τις συγκεντρώσεις, ακόμη και αν είναι σπάνιες. Αυτή η πρακτική θα μπορούσε να αντιστραφεί, να βασιστεί σε άλλες αστικές ανάγκες και να περάσει σε μεγάλο βαθμό απαρατήρητη. Λαμβάνοντας υπόψιν ότι η αντίληψη περί της ανθρώπινης σωματικότητας αλλά και του ενσώματου σχετίζεσθαι έχει μεταλλαχθεί,¹²⁵ το πεδίο της κοινωνικής οργάνωσης, το οποίο έχει καταληφθεί από τη μεριά της Εξουσίας, θα είναι και το πεδίο που θα διαμορφώσει την «επόμενη μέρα». Μετά την επίθεση στους Δίδυμους Πύργους στις 9/11, η ασφάλεια αυξήθηκε -αρχικά στα αμερικάνικα αεροδρόμια και στη συνέχεια παγκοσμίως- με κάμερες παρακολούθησης, διεξοδικούς έλεγχους, αναβαθμισμένη φύλαξη κα. Με την ίδια λογική, η ψηφιακή εποπτεία στις πόλεις και η συνεχής παρακολούθηση των κατοίκων, η συνεχής και αυξημένη παρουσία της αστυνομίας θα αποτελέσει εν πολλοίς προάγγελο της αυριανής πόλης.

δ.3 _ “η μάχη των πλατειών”

Αφού έχει προηγηθεί η παραπάνω ανάλυση, ταξινόμηση και ανακατασκευή θεωρητικών σχημάτων, ώστε να ανταποκρίνονται στην τρέχουσα συγκυρία, θα αναλυθεί ένα συγκεκριμένο παράδειγμα με στόχο την εφαρμογή και ενδεχομένως την εμβάθυνση και επέκταση των προαναφερθέντων θεωρητικών αναλύσεων. Το case study (μελέτη περίπτωσης) που θα μελετηθεί εδώ, είναι η αστυνομική επιχείρηση στην πλατεία Αγίου Γεωργίου της Κυψέλης στις 9.05.20, λίγες μέρες μετά την άρση του πρώτου lockdown. Στη διαδικασία ένταξης αυτού του στιγμιότυπου στο ευρύτερο πλαίσιο της πανδημίας του COVID-19 θα επιστρατευθούν δηλώσεις κυβερνητικών εκπροσώπων, της αστυνομίας, κυρίαρχων μέσων μαζικής επικοινωνίας αλλά και δηλώσεις και συνεντεύξεις που πάρθηκαν για τις ανάγκες αυτής της ερευνητικής από κατοίκους και παρευρισκόμενους/ες στην εν λόγω πλατεία εκείνη τη μέρα. Απώτερο παρατήρησης του πλήθους δημοσιευμάτων για τα γεγονότα εκείνης της μέρας ήταν η ύπαρξη ενός σαφώς ορισμένου και κατασκευασμένου δίπολου, αιχμηρού και οξυμένου στον λόγο. Το δίπολο κυρίαρχος λόγος- αντίλογος αποτελεί ένα από τα βασικά εργαλεία ανάγνωσης και ανάλυσης σε αυτό το κεφάλαιο, λαμβάνοντας υπόψιν τη συλλογιστική των προηγούμενων κεφαλαίων: το ιδεολογικό υπόστρωμα αποτελεί κάθε φορά προϋπόθεση για τις κρατικές κινήσεις τόσο σε κοινωνικό όσο και σε χωρικό επίπεδο.

Η περίπτωση της Κυψέλης

Η άρση των περιοριστικών μέτρων του πρώτου lockdown έγινε στις 4.05.20, σχεδόν δύο μήνες μετά την έναρξή του. Η άρση των μέτρων αφορούσε την απαγόρευση κυκλοφορίας και την υποχρεωτική αποστολή μηνυμάτων ως βεβαίωση κυκλοφορίας, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει επαναλειτουργία των καταστημάτων και του κλάδου του επισιτισμού. Η πλατεία Αγίου Γεωργίου, μία από τις μεγαλύτερες πλατείες της Κυψέλης, βρίσκεται σε σχετικά κεντρικό σημείο συνολικά για την πόλη της Αθήνας. Πριν την καραντίνα η πλατεία αποτελούσε πόλο έλξης για πολλούς κατοί-

κους για δραστηριότητες αναψυχής, αφού εκεί βρίσκονταν οι πιο πολυσύχναστες καφετέριες της Κυψέλης. Η ίδια η Κυψέλη έχει αποτελέσει τα τελευταία χρόνια πρώτη προτίμηση για κατοικία φοιτητριών και φοιτητών και γενικότερα νέων ανθρώπων. Όταν, λοιπόν, άρθηκε η απαγόρευση κυκλοφορίας, η συγκεκριμένη πλατεία αποτέλεσε σημείο συνάντησης για κατοίκους της περιοχής, καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας αλλά κυρίως τις βραδινές ώρες. Δεδομένου ότι οι καφετέριες ήταν κλειστές, οι παρέες μαζεύονταν στα παγκάκια και τα πεζούλια της πλατείας, τα οποία για πρώτη φορά δεν είχαν σε απόσταση αναπνοής τραπεζοκαθίσματα. Διευκρινίζεται ότι, τη δεδομένη χρονική περίοδο οι δημόσιες συναθροίσεις άνω των 9 ατόμων χωρίς αποστάσεις ασφαλείας απαγορεύονταν.

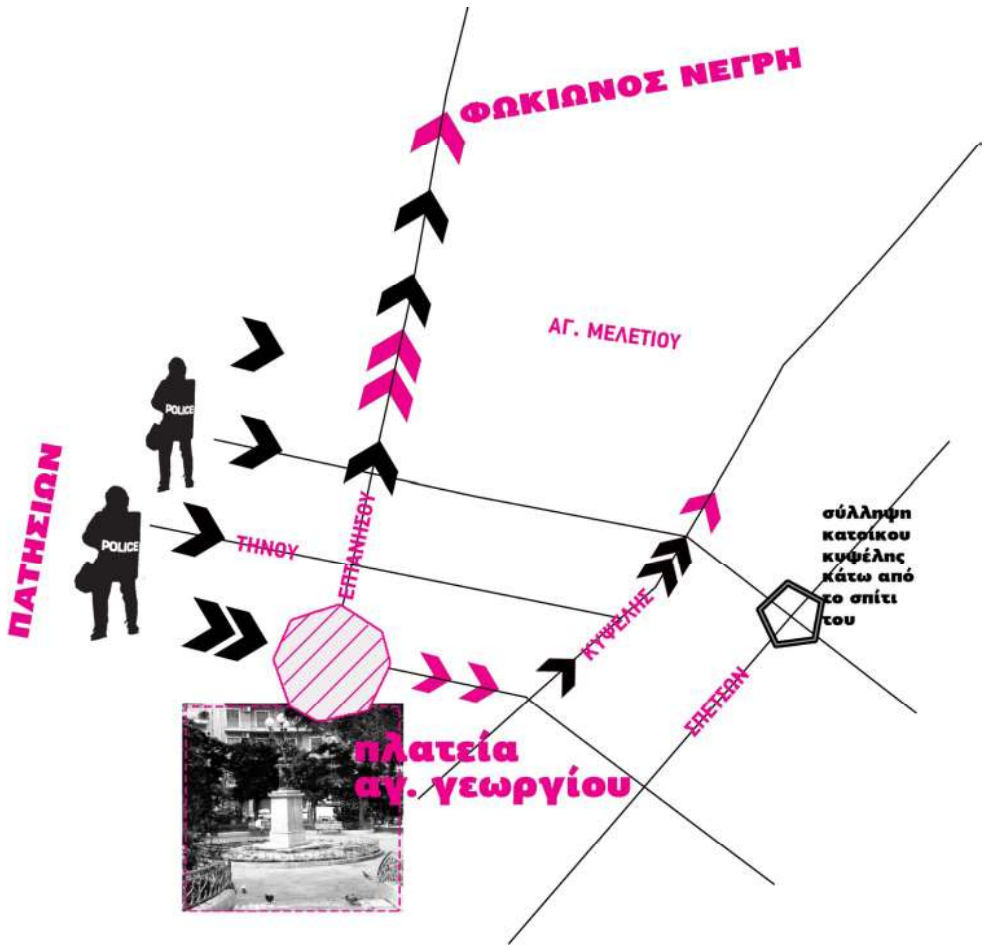
Το «χρονικό της Κυψέλης» ξεκινάει από την συνύπαρξη μερικών δεκάδων νέων στην πλατεία, οι οποίοι/ες κάθονταν σε παρέες και κυμαίνονταν ηλικιακά γύρω στα 20-25. Οι παρευρισκόμενοι/ες αυξάνονταν ελαφρώς μέχρι τις 11μμ, με το νούμερο τους να σταθεροποιείται λίγο πριν τα μεσάνυχτα. Παράλληλα με την αύξηση των παρευρισκόμενων, αυξανόταν και η παρουσία αστυνομικών δυνάμεων, περικυκλώνοντας την πλατεία, κάτι που δεν προκάλεσε αντιδράσεις από τη «μεριά της πλατείας». Το πρώτο αξιοπερίεργο συμβάν –εκτός από την ύπαρξη διμοιριών γύρω από μια πλατεία- ήταν η διακοπή ρεύματος που έγινε στις 00.00, κάτι που επίσης δεν προκάλεσε καχυποψία ή αντίδραση από τους/ις παρευρισκόμενους/ες. Όταν έγινε όμως η δεύτερη διακοπή ρεύματος και η ταυτόχρονη «έφοδος» των αστυνομικών δυνάμεων πάνω στο πλήθος της πλατείας, ο πανικός και ο φόβος μεταδόθηκε αμέσως και το πλήθος διαλύθηκε προς όλες τις κατευθύνσεις, με κύριες οδούς διαφυγής την οδό Κυψέλης και την οδό Επτανήσου. Οι διμοιρίες τοποθετημένες σε όλες τις κάθετες οδούς της Πατησίων, ακολουθούσαν κατά πόδας τους/ις συγκεντρωμένους/ες, προβαίνοντας σε 37 προσαγωγές, εκ των οποίων οι 5 μετατράπηκαν σε συλλήψεις.¹²⁷

Η ερμηνεία των γεγονότων είναι αναγκαίο να ξεκινήσει από το λόγο που υπήρχαν εξ αρχής άνθρωποι στην πλατεία στην Κυψέλη. Μετά τους δύο μήνες κοινωνικής αποστασιοποίησης, στους

οποίους ο δημόσιος χώρος της πόλης είχε «παγώσει», η μετάβαση από τον ιδιωτικό στο δημόσιο χώρο και η επανακατάληψη του ήταν σίγουρο ότι θα είχε διαφορετικά χαρακτηριστικά. Οι κοινωνικές σχέσεις που είχαν μπει σε «παύση» ήρθαν να αποτυπωθούν στις κενές για δύο μήνες πλατείες και τα κενά πάρκα. Η εσωτερική αντίφαση στις ψυχές και τα μυαλά των ανθρώπων άρχισε να εκτονώνεται, λοιπόν, αμέσως μετά την κατάργηση της απαγόρευσης κυκλοφορίας και οι πλατείες γέμισαν σε όλη την Αθήνα. Η εκτόνωση αυτή παρότι δεν είχε κάποιο συνειδητό χαρακτήρα είχε κάποια κοινά χαρακτηριστικά: αξιοποίηση και οικειοποίηση κάθε δυνατού δημόσιου χώρου, έκφραση στην παρέα, τη συντροφιά, τη συλλογικότητα και ελλείψει της δυνατότητας κατανάλωσης με τον συστηματικό και ολοκληρωτικό τρόπο της pre-covid εποχής, δωρεάν διασκέδαση.

Ο συνωστισμός¹²⁸ –από τις συχνότερες λέξεις του κυρίαρχου λόγου- αφήνει πλέον μια αίσθηση «παρανομίας». Αυτό βέβαια αφορούσε κατά βάση τους δημόσιους ανοιχτούς χώρους και όχι τα ΜΜΜ ή τους εργασιακούς χώρους.¹²⁹ Στο κοινωνικό ασυνείδητο, η λέξη συνωστισμός προηγείται της λέξης μετάδοσης, η οποία με τη σειρά της προηγείται της φράσης: κίνδυνος για τη δημόσια υγεία. Έτσι, παρόλο που το να βρίσκεται κανείς σε μια πλατεία ή ένα πάρκο δεν απαγορευόταν δια νόμου, εξ ονόματος της προστασίας αυτού, εκείνη τη μέρα, δεκάδες άτομα τραυματίστηκαν, κυνηγήθηκαν και συνελήφθησαν. Η εικόνα, που παρουσιάστηκε από την «κυρίαρχη» μεριά του δίπολου, εστίαζε κυρίως στην έγκληση στην ατομική ευθύνη, ώστε να διασφαλιστεί η κοινωνική αποδοχή για την χρήση φυσικής βίας, σε συνδυασμό με την στοχοποίηση και τον στιγματισμό που είχε ήδη εμπεδωθεί στο κοινωνικό ασυνείδητο. Η πλατεία μετατρέπεται σε αντικείμενο κεντρικής πολιτικής αντιπαράθεσης, και οι παρευρισκόμενοι/ες σε αυτήν χαρακτηρίζονται «ομάδα αντιεξουσιαστών» οι οποίοι/ες επέδειξαν «αντικοινωνική συμπεριφορά».¹³⁰

Εικ. 30: Αναπαραστατικός χάρτης των γεγονότων της Κυφέλλης. Τα βελάκια με μαύρο χρώμα αντιπροσωπεύουν τις κινήσεις των αστυνομικών δυνάμεων την ημέρα εκείνη, ενώ αυτά με φούξια τις κινήσεις των παρευρισκόμενων.

“παράθεμα

[Αποσπάσματα από δημοσιεύματα που αφορούν τα γεγονότα στην πλατεία Αγίου Γεωργίου]

_9/5/20 όταν έγινε η επιχείρηση στην Αγίου Γεωργίου

Πηγή: <https://www.news247.gr/koinonia/kypseli-epemvasi-ton-mat-stin-plateia-agioy-georgioy.7638414.html>

Ένταση και μικρής έκτασης επεισόδια σημειώθηκαν λίγο μετά τις 2.00 τα ξημερώματα στην πλατεία Αγίου Γεωργίου. Οι αστυνομικές δυνάμεις προχώρησαν σε χρήση χημικών στην προσπάθειά τους να απωθήσουν τους συγκεντρωμένους. Στο σημείο έφτασαν αστυνομικοί που δέχθηκαν επίθεση από άτομα που είχαν συγκεντρωθεί στην πλατεία Αγίου Γεωργίου. Στη συνέχεια, έσπευσαν στο σημείο διμοιρίες των ΜΑΤ, οι οποίες, σύμφωνα με την Αστυνομία, δέχθηκαν επίθεση, με πέτρες και μπουκάλια, από περίπου 250 άτομα. Οι αστυνομικές δυνάμεις προχώρησαν σε χρήση χημικών στην προσπάθειά τους να απωθήσουν τους συγκεντρωμένους.

_10/5/20 μετά τις επιχειρήσεις της ΕΛΑΣ στην Αγίου Γεωργίου

Πηγή: <https://www.tovima.gr/2020/05/10/society/apokentrosi-ton-eksarxeion-vlepei-i-el-as-piso-apo-ta-vradina-episodes-plateies/>

«ορισμένες από αυτές τις συγκεντρώσεις ελάχιστα έχουν να κάνουν τελικά με εκτόνωση μετά την καραντίνα για τον κο-

ρωνοϊό και με ζητήματα της επιδημίας». Ενα μεγάλο μέρος φαίνεται ότι αφορούν τη «μεταφορά» των Εξαρχείων σε άλλα σημεία της πρωτεύουσας,

Ομως τώρα, πιθανόν, αυτός ο σχεδιασμός αναθεωρηθεί αφού σε μερικές περιοχές φαίνεται να αφορά τις συγκρούσεις αντιεξουσιαστών με αστυνομικές δυνάμεις και αιφνιδιαστικές επιθέσεις την εποχή της «κανονικότητας».

Με ενδείξεις ότι ορισμένες από αυτές τις μεταμεσονύκτιες κινητοποιήσεις θα συνεχισθούν ενώ όλο και πιο πολύ θα είναι άσχετες με το ζήτημα του κορωνοϊού, και τη βραδινή αναψυχή νεαρών κατοίκων όπως εκτιμήθηκε αρχικά.

Ανακοίνωση ΕΛΑΣ για την Κυψέλη

<https://parallaximag.gr/epikairotitita/anakoinosi-tis-el-as-schetika-me-ta-gegonota-stin-plateia-agiou-georgiou-stin-kypseli>

Η αστυνομία δεν επενέβη, λόγω της συγκέντρωσης περίπου 200 ατόμων. Δεν επενέβη, βάσει σχεδίου, για να «διαλύσει» την συγκέντρωση, εφαρμόζοντας τα μέτρα αποφυγής συνωστισμού για τον περιορισμό διάδοσης του κορωνοϊού. Οι αστυνομικές δυνάμεις δέχθηκαν επίθεση μόλις εισήλθαν στην πλατεία με μπουκάλια, ξύλα, πέτρες κλπ. Ο ιδιώτης δεν απαντούσε πλέον στις επανειλημμένες κλήσεις των αστυνομικών. Έτσι άρχισαν τα επεισόδια.

<https://www.skai.gr/news/greece/elas-gia-tin-enedra-stous-astynomikous-stin-kypseli-pigame-na-sosoume-zoi>

Το «χρονικό» της ενέδρας που έστησαν αντιεξουσιαστές στους αστυνομικούς στην Κυψέλη το Σάββατο

_ 11/5/20

<https://www.cnn.gr/politiki/story/218849/korono-ios-oi-proteraiotites-tis-kyvernisis-sxoleia-plateies-toyris-mos>

Η μάχη της πλατείας

Με την κυβέρνηση να επιχειρεί να μην αναγνωρίσει πολιτικά κίνητρα στις συγκεντρώσεις των διαφόρων πλατειών, που τείνουν σε μερικές από αυτές να πάρουν και χαρακτήρα διαδηλώσεων, η προσπάθεια των Αρχών επικεντρώνεται στην αποτροπή με κάθε τρόπο του κινδύνου μετάδοσης του ιού.

_ **συνέντευξη** από παρευρισκόμενο στην πλατεία Αγίου Γεωργίου στις 9.05.20

Φοιτητής, 23 χρ. , κάτοικος Κυψέλης.

Γιατί ήσουν στην πλατεία; Είχα κανονίσει με τους φίλους μου και ένιωθα πιο ασφαλής σε εξωτερικό χώρο (λόγω covid)

Δεν απαγορευόταν ο συνωστισμός; Ο καθένας είχε την ευθύνη του εαυτού του και των γύρω του και εγώ μπορούσα να επιλέξω να μη συνωστίζομαι.

Φόραγες μάσκα; Όχι, δεν ήταν υποχρεωτικό τότε.

Πώς εξελίχτηκε το βράδυ; Ήμουν με τους φίλους μου κρατώντας αποστάσεις γιατί όλοι φοβόμασταν. Μετά κάποια στιγμή, ήρθε η αστυνομία, αλλά κανείς δεν έδωσε σημασία. Μετά έσβησαν τα φώτα, εμείς γελάγαμε. Τότε ήρθαν πάρα πολλές διμοιρίες από ΜΑΤ, διέλυσαν το πλήθος, κυνήγησαν

κόσμο. Χαώδης κατάσταση.

Εσύ τι έκανες; Τρέξαμε με τη φίλη μου προς το σπίτι. Ήταν σαν πόλεμος.

Από ποια μεριά έφυγες; Όλοι έφυγαν προς τη Φωκίωνος, από την Επτανήσου. Τα MAT ήρθαν από την Ιθάκης. Όλες οι κάθετοι προς Πατησίων ήταν γεμάτες με διμοιρίες. Προς Κυψέλης είχε επίσης MAT. Μέχρι και τη Φωκίωνος είχε MAT, που μάζευαν κόσμο.

Εσύ αφού έφτασες Φωκίωνος τι έκανες; Την ανεβήκαμε και στρίψαμε στη Σκοπέλου.

Σε όλη τη διαδρομή τρέχατε; Ναι. Λίγο ηρεμήσαμε στη Σκοπέλου, αλλά είχε μηχανάκια μέχρι και εκεί.

Την επόμενη μέρα πώς το αντιμετώπισες; Τι ένιωθες; Ένιωθα πολύ θυμό και έντονο φόβο. Έκανα κάποιες βδομάδες να ξαναβγώ στην πλατεία.

Αν βγεις τώρα στην Κυψέλη και δεις αστυνομία, η αντίδραση σου θα είναι διαφορετική από πριν; Θα φοβάμαι περισσότερο σίγουρα. Όπου και να δω αστυνομία ισχύει αυτό.

Όταν ξαναπήγες στην πλατεία, πως ένιωσες; Πήγα μετά από δύο βδομάδες και έτυχε να γίνει ένας τσακωμός εκείνη τη μέρα. Κάποια στιγμή κάποιος (δεν ξέρω γιατί) φώναξε «Μπάτσοι!». Όλοι λειτούργησαν με τον ίδιο τρόπο με πριν, παρόλο που τώρα δεν υπήρχε αστυνομία. Έφυγαν από τους ίδιους δρόμους, τρόμαξαν αμέσως. Ήταν πολύ πρόσφατη και τραυματική η προηγούμενη εμπειρία.

”

δ.4_ η πλατεία ως ετεροτοπία

Αφήνοντας, για λίγο, την ανάλυση της πραγματικότητας, εγείρεται το ερώτημα του αν μπορεί να υπάρξει εκείνος ο χώρος στον οποίο ο ολοκληρωτικός έλεγχος δε θα συνεπάγεται υποταγή, στον οποίο το υπόκειμενο δεν θα εμφανίζεται ως σύγχρονος homo sacer και οι κοινωνικές αντιστάσεις θα μπορούν να ανθίσουν. Κατά τον Φουκώ, η πειθαρχία ως σχέση εξουσίας εξασφαλίζει τη δράση πάνω στη δράση ατόμων προσδιορίζοντάς τα ως υποκείμενα-σώματα πάνω στα οποία ασκείται μια «μικροφυσική της εξουσίας». Ο Φουκώ αναφέρει ότι «ο χώρος είναι βασικός σε κάθε άσκηση εξουσίας»¹³¹, κάτι που ο Σταυρίδης αναφέρει, διαπιστώνοντας ότι ο Γάλλος φιλόσοφος ελάχιστα καταπιάστηκε με το εν λόγω ζήτημα. Σε μια διάλεξη «περί αλλοτινών χώρων»¹³², που παρουσίασε ο Φουκώ το 1967 σε μια ομάδα αρχιτεκτόνων, εξηγεί ότι στην εποχή μας ο χώρος ορίζεται ως χωροθεσίες¹³³, που σημαίνει διακριτές τοποθεσίες με μεταξύ τους σχέσεις, αναγνωρίζοντας ότι τον χώρο της σύγχρονης ζωής διαπερνά μια θεμελιώδης ετερογένεια.¹³⁴ Ο Φουκώ στο ίδιο κείμενο εισάγει την έννοια των ετεροτοπιών: «οι υπαρκτοί και πραγματικοί τόποι που έχουν σκιαγραφηθεί στην ίδια τη συγκρότηση της κοινωνίας και οι οποίοι είναι ένα είδος αντί-τοποθεσιών, ένα είδος ουτοπιών που έχουν υλοποιηθεί, όπου όλες οι άλλες υπαρκτές τοποθεσίες που μπορούμε να βρούμε στο εσωτερικό του πολιτισμού ταυτόχρονα αναπαρίστανται, αμφισβητούνται και αντιστρέφονται».

Ο Foucault, μιλώντας για ένα «είδος ουτοπιών που έχει γίνει πράξη», ονομάζει αυτούς τους χώρους «ετεροτοπίες», δηλαδή τόπους του «έτερου». Είναι πραγματικοί χώροι που ξεφεύγοντας απ' το «κανονικό» προσεγγίζουν το «άλλο». Παρόλο που η έννοια της ετεροτοπίας ήταν άγνωστη και ανεξερεύνητη πριν ο Φουκώ παραδώσει αυτή τη διάλεξη το 1967, έγινε αμέσως εμφανές, από το πλήθος τοποθετήσεων από μια σειρά θεωρητικούς, ότι η εννοιολογική προσέγγιση του «έτερου» τύπου θα κατακτούσε κεντρική θέση σε φιλοσοφικές αναζητήσεις των σύγχρονων του Φουκώ και όχι μόνο. Ένα ερώτημα, που απασχόλησε σε μεγάλο βαθμό τους «φιλοσόφους του χώρου», ήταν το κατά πόσο οι

ετεροτοπίες είναι υπαρκτοί χώροι, χωρικά αποκρυσταλλωμένες ουτοπίες -με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τη σημασία τους για τις κοινωνικές αντιστάσεις που μπορούν εκεί να αναπτυχθούν. Για τον Genocchio, στο «the order of things», η ετεροτοπία σαν έννοια πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μια ιδέα για το χώρο (παρά ως υλικός χώρος), που μέσα απ' τα ίδια του τα στοιχεία, τις ίδιες του τις προϋποθέσεις, προκαλεί ερωτήματα (αλλόκοτες διατάξεις) που θέτουν υπό αμφισβήτηση την ίδια την ορθολογικότητα του πραγματικού, χωρίς να το αντικαθιστούν a priori με το «ιδανικό». ¹³⁵ Από την άλλη μεριά, ο Lefebvre υποστήριζε ότι οι ετεροτοπίες είναι εκείνα τα θραύσματα του διαφορετικού (differential space), αποτελέσματα της όσο το δυνατόν ομοιογενέστερης και ολοκληρωτικής διαδικασίας παραγωγής καπιταλιστικού χώρου. Σε αυτούς του χώρους, κατά τον Lefebvre, εντοπίζονται διαφορετικές μορφές κοινωνικών σχέσεων μακριά από τις κυρίαρχες λογικές της εμπορευματοποίησης, της εκμετάλλευσης κλπ. ¹³⁶

Ο Hetherington τοποθετείται, προσπαθώντας να βρει μια ισορροπία μεταξύ των διάφορων μονόπλευρων προσεγγίσεων. Οι ετεροτοπίες μπορεί να ανήκουν στην μία κατηγορία (ετεροτοπία καταναγκασμού) ή στην άλλη (ετεροτοπία αντίστασης) ή και στις δύο. Εισάγοντας το κριτήριο των κοινωνικών τακτοποιήσεων, θεωρεί ότι αυτό πρέπει να εκτιμάται στην οποιαδήποτε εξέταση περί των ετεροτοπιών. «Μια σχετική ουδετερότητα πρέπει να εισάγεται όταν ορίζεται η ετεροτοπία. Γι' αυτό την ορίζω, ως τόπους των εναλλακτικών τακτοποιήσεων. Χρησιμοποιώ τη λέξη εναλλακτικών, για να δείξω, πως κάποια μορφή διαφοράς υπάρχει, μιας διαφοράς που εμπεριέχει το ξεδίπλωμα μια ουτοπικής εναλλακτικής.» ¹³⁷ Στην προσπάθεια διερεύνησης των διαφορετικών τοποθετήσεων περί της παραγωγής του χώρου στο σύγχρονο καπιταλισμό, ο Σταυρίδης εισάγει την έννοια αυτού που ονομάζει κατώφλι (threshold), αναδεικνύοντας τη λογική του περάσματος από μια κατάσταση σε μια άλλη. ¹³⁸ Δεν αναφέρεται στο κατώφλι ως μια πραγματοποιημένη ουτοπία, αλλά ούτε απλά σαν δυνατότητα για το διαφορετικό. Είναι τόποι, (υλικοί, αναπαραστατικοί κλπ) που ανοίγουν νέα πεδία δράσης, σκέψης και ενδεχομενικότητας, τόποι που αναδιατάσσουν και επηρεάζουν την τάξη που ορίζει την κοινωνική πραγματικότητα.

Θεωρώντας ότι η θέση του Hetherington εξυπηρετεί πληρέστερα την συλλογιστική αυτής της εργασίας, η πλατεία θα αναλυθεί ως ετεροτοπία που ανήκει και στις δύο κατηγορίες: καταναγκασμού και αντίστασης. Σε ό,τι αφορά την πρώτη κατηγορία, θα χρησιμοποιηθεί η έννοια του Στρατοπέδου που έχει παρουσιαστεί στο Κεφάλαιο Β και σε ό,τι αφορά τη δεύτερη κατηγορία θα χρησιμοποιηθεί η ανάλυση του Σταυρίδη για τους κοινούς χώρους και τη διαδικασία μοιράσματος. Σε αυτή τη διαδικασία, θα αποτελέσει ζητούμενο η τεκμηρίωση του ισχυρισμού που διατρέχει ολόκληρη την εργασία: *η πανδημία του COVID-19 αποτέλεσε πυκνωτή και αυτή θα ορίσει ένα πριν και ένα μετά στο ιστορικό συνεχές.*

8.4.1 _ η πλατεία ως στρατόπεδο

Το παράδειγμα, που επιλέχθηκε και περιγράφηκε, σκιαγραφεί την κρατική αντιμετώπιση και διαχείριση στο πεδίο του χώρου, μετά το πέρας των καθολικών περιοριστικών μέτρων, περίοδος στην οποία η κοινωνική αποστασιοποίηση επιβαλλόταν. Η αστυνομία και οι κυβερνητικοί εκπρόσωποι διακήρυτταν, ότι η επιχείρηση στην Κυψέλη κινούταν σε πλήρη σύμπλευση με το νόμο για την προστασία της δημόσιας υγείας. Η άρση, όμως, του lockdown σήμαινε ότι η υποχρεωτική απομάκρυνση από την κοινωνικοποίηση δεν είχε πλέον ισχύ. Ο Σταυρίδης ερμηνεύοντας τον Agamben αναφέρει: «Η ζώνη της μη διάκρισης νόμου-ανομίας, καθώς η αναστολή του νόμου εμφανίζεται ως πράξη που περιλαμβάνεται στο νόμο, είναι η βασική κατασκευή της κατάστασης έκτακτης ανάγκης: νόμιμη άρση του νόμου, νομιμοποιημένη εξαίρεση από το νόμο. Επομένως, η βία που εμπεριέχεται στην αναστολή του νόμου είναι δικαιολογημένη: είναι ο νόμος που παραμένει ο μόνος εγγυητής της χρήσης βίας. Στο όνομα του νόμου και μόνο μπορεί να ασκείται η βία.»¹³⁹ Σύμφωνα με την θεώρηση του Σταυρίδη, «τούτη η αναστολή δεν μπορεί να παρουσιαστεί σαν ωμή ισχύς, οφείλει να ενδυθεί μια δίκαιη προέλευση (στο όνομα της κοινότητας) και έναν δίκαιο στόχο (προστασία της κοινότητας).»¹⁴⁰

Με βάση το παραπάνω θεωρητικό σχήμα μπορούμε να πούμε ότι η αναστολή του νόμου στην προκειμένη περίπτωση σημαίνει, ότι η ωμή ισχύς της κρατικής βίας ενδύεται με τη δίκαιη προέλευση

[στο όνομα της κοινωνίας] και με έναν δίκαιο στόχο [προστασία της δημόσιας υγείας]. Το δίπολο, λοιπόν, στήνεται πάνω σε αυτόν τον δίκαιο στόχο: νόμιμοι-παράνομοι, υγιείς-ασθενείς, νέοι-ηλικιωμένοι, αλλά και συνωστισμός-κοινωνική αποστασιοποίηση, ευθύνη-ανευθυνότητα, «ειδικοί»-μη ειδικοί, προστασία της δημόσιας υγείας-κίνδυνος για τη δημόσια υγεία. Αυτά τα δίπολα αποκτούν κεντρική θέση στο λόγο και εμφανίζονται δυναμικά συγκεκριμένα «τις μέρες των πλατειών». Όπως αναφέρουν η Βαΐου και ο Καλαντίδης, «αυτός ο λόγος χαρακτηρίζει όχι μόνο υλικές πλευρές του αστικού χώρου αλλά και θεσμικές ρυθμίσεις συμβολικούς κώδικες και κοινωνικές πρακτικές που τοποθετούν τους ανθρώπους στη θέση τους».¹⁴¹ Εν πολλοίς, αναγνωρίζουμε την αντίφαση: από τη μία η επίκληση στην νομιμότητα για την προστασία της δημόσιας υγείας και από την άλλη η αναστολή του νόμου για να επιτευχθεί αυτό. Αυτή η συνθήκη εξαίρεσης διαπέρασε τους δημόσιους χώρους και την πόλη κάθετα και οριζόντια, φέρνοντας στο φως τον βιοπολιτικό μηχανισμό της επιτήρησης και της ασφάλειας, με καθοριστικό το ρόλο της αστυνομίας, σε πλήρη σύμπλευση με την φουκωική ανάλυση.

Όπως παρουσιάστηκε και αναλύθηκε στο Κεφάλαιο Β, για τον Agamben «το στρατόπεδο συγκέντρωσης και όχι η πόλη αποτελεί σήμερα το βιοπολιτικό παράδειγμα της Δύσης».¹⁴² Σε συνέχεια του ισχυρισμού στο εν λόγω κεφάλαιο, περί πρόσκαιρης φύσης του Στρατοπέδου σε χωρικό και χρονικό επίπεδο, γίνεται αντιληπτή η ανάλυση του παραδείγματος της πλατείας ως Στρατοπέδου, με την έννοια της συμπύκνωσης συνθηκών εξαίρεσης εντός των χώρο-χρονικών ορίων της. Η πλατεία αποτέλεσε πεδίο εφαρμογής συνθηκών εξαίρεσης από πλευράς κράτους και μηχανισμών καταστολής, σε μια προσπάθεια να περιοριστεί η εξάπλωση και η δραστηριότητα κινήσεων κόντρα στην σύγχρονα ορισμένη «τάξη». Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η τάξη στον καιρό της πανδημίας εμφανίζεται –με σχεδόν ταυτοτικούς όρους– ως συνθήκη τήρησης των περιοριστικών μέτρων. Με αυτήν την έννοια, εντοπίζονται τα όρια της ανεσταλμένης ισχύς του νόμου, που αφορά την τήρηση αυτής της τάξης. Οι ειδικοί όροι στη διαχείριση του δημόσιου χώρου, συγκλίνουν σε ένα μοτίβο δημιουργίας και διάλυσης χωρικών συνθηκών εξαίρεσης, με

άλλα λόγια σε ένα μοτίβο δημιουργίας και διάλυσης ενός Στρατοπέδου. Όπως αναφέρει ο Agamben:

«Αν η ουσία του Στρατοπέδου συνίσταται στην υλοποίηση της κατάστασης εξαίρεσης και στην επακόλουθη δημιουργία ενός χώρου όπου η γυμνή ζωή και ο κανόνας εισέρχονται σε ένα κατώφλι αδιακρίσιας, τότε οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι βρισκόμαστε δυνητικώς παρουσία ενός Στρατοπέδου κάθε φορά που δημιουργείται μια ανάλογη δομή, ανεξαρτήτως της σπουδαιότητας των εγκλημάτων που διαπράττονται και οποιαδήποτε αν είναι η ονομασία και η ειδική τοπογραφία. [...] Ένας τόπος φαινομενικώς ανώδυνος οριοθετεί στην πραγματικότητα έναν χώρο όπου η κανονική τάξη αναστέλλεται εκ των πραγμάτων και όπου το γεγονός πως διαπράττονται η όχι φρικαλεότητες δεν εξαρτάται από το δίκαιο, αλλά μόνο από τον πολιτισμό και το ηθικό αίσθημα της αστυνομίας, η οποία ενεργεί προσωρινά ως Κυρίαρχη».¹⁴³

Το Στρατόπεδο δημιουργείται σε κάθε εμφάνιση της κατασταλτικής ισχύς του νόμου εξ ονόματος της προστασίας της δημόσιας υγείας, τουλάχιστον στην τρέχουσα συγκυρία. Γίνεται αντιληπτό, ότι παρόλο που δεν υπάρχει αστυνομική «περιφρούρηση» των πλατειών, της Αθήνας για παράδειγμα, σε μόνιμη βάση, η μόνιμη αίσθηση της επιτήρησης, εσωτερικεύει πολύ αποτελεσματικά τον ίδιο τον μηχανισμό. Τα ασαφή όρια του Στρατοπέδου, λοιπόν, διασαφηνίζονται σε κάθε συγκυρία που ισχύουν οι συνθήκες που προαναφέρθηκαν: *μέλη της εκάστοτε δαιμονοποιημένης κοινωνικής ομάδας βρίσκονται στον ποινικοποιημένο δημόσιο χώρο*. Η «γυμνή ζωή που, με αυξανόμενο ρυθμό, δεν μπορεί πλέον να εγγράφεται στην τάξη» εντοπίζεται στις κοινωνικές ομάδες, οι οποίες με έντεχνο τρόπο περιθωριοποιούνται και στιγματίζονται από τον κυρίαρχο λόγο, καθ' όλη τη διάρκεια της πανδημίας. Η ευελιξία, η μεταβλητότητα και η δυνατότητα αναδιαμόρφωσης, στοιχεία που χαρακτηρίζουν το Στρατόπεδο, γίνονται αντιληπτά αν παρατηρηθεί το αντίκτυπο των γεγονότων στην πλατεία Αγίου Γεωργίου στο σύνολο του πληθυσμού. Στην συνέντευξη που παρατίθεται παραπάνω, ειπώνεται ότι «Έκανα κάποιες βδομάδες να ξαναβγώ στην πλατεία. [...] Θα φοβάμαι περισσότερο σίγουρα. Όπου και να δω αστυνομία ισχύει αυτό». Δεν είναι απαραίτητη λοιπόν η συνεχής

παρουσία και επέμβαση για να εμπεδωθεί η τήρηση της τάξης από τα εκάστοτε μη-νόμιμα υποκείμενα, αλλά και η περαιτέρω εμπέδωσή της από τα (μέχρι στιγμής) νόμιμα. Ο φόβος εδώ αναλαμβάνει διττό ρόλο: από τη μία αποτροπή με όρους πρόληψης της εξ αρχής παρουσίας σε δημόσιο χώρο και από την άλλη της αποδοχής και εδραίωσης της κρατικής επιλογής για κατασταλτική αντιμετώπιση αυτής της παρουσίας.

Τα γεγονότα που εξελίχθηκαν στην Κυψέλη προηγήθηκαν από αντίστοιχες υφής κρατικών επιλογών σε άλλες περιοχές της Αθήνας, αυξάνοντας έτσι την εμβέλεια επιρροής αυτών των ειδικών όρων διαχείρισης. Η περίσφιξη σαν κεντρική πολιτική επιλογή και ενδεικτικό χαρακτηριστικό της Βιοεξουσίας, καθόρισε εν πολλοίς τόσο αυτά καθ' αυτά τα γεγονότα που περιγράφηκαν, αλλά και την από εκεί και μετά εξέλιξη της χωρικής κοινωνικής έκφρασης.

δ.4.2 _ η πλατεία ως κοινός χώρος

«Κάθε φορά που δημιουργούνται συνθήκες αναστολής του δικαίου, υπάρχει μια αντίστροφη κοινωνική κίνηση πλήρωσης του κενού στο δημόσιο χώρο. Η αντικατάσταση του «αποφασίζω» με το «αποκλείω» δημιουργεί μια ζώνη απροσδιοριστίας που πρέπει να καλυφτεί κοινωνικά».¹⁴⁴

Με βάση αυτό το σκεπτικό, ερμηνεύεται η παράλληλη, με το παραπάνω, μετατροπή του πεδίου του χώρου, τις ημέρες των πλατειών, σε πεδίο έκφρασης κοινωνικών σχέσεων αντιπαραθετικών με το πρότυπο, δημιουργώντας, τελικά, ένα πλέγμα ζωής και ύπαρξης. Για τον Σταυρίδη, «το κοινό αναδύεται ταυτόχρονα ως η μορφή και το περιεχόμενο άλλων κοινωνικών σχέσεων, σχέσεων που υπερβαίνουν τους περιορισμούς και τον κυνισμό της λατρευτικής εξύμνησης της αγοράς που αναπτύσσει ο σύγχρονος καπιταλισμός».¹⁴⁵

Στο πλαίσιο των κατευθύνσεων-εκτιμήσεων που παρουσιάστηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, - επαναπροσδιορισμός των κριτηρίων σχεδιασμού και του αρχιτεκτονικού λεξιλογίου- για το μέλλον των δημόσιων χώρων και των πόλεων, όχι σαν ένα απλό χαλί ή φόντο, πάνω στο οποίο εξελίσσεται η κοινωνική ζωή,

αλλά σαν καθοριστικός παράγοντας της πορείας και της ουσίας της,¹⁴⁶ εντάσσεται η έννοια της *διαφορετικής κοινωνικότητας*. Η κοινωνικότητα που περιγράφηκε για το παράδειγμα της Κυψέλης –που αφορούσε και μία σειρά άλλων πλατειών και αντίστοιχων γειτονιών¹⁴⁷- έρχεται σε αντιπαράθεση με τα «σχέδια» για το δημόσιο χώρο. Αν γίνει η παραδοχή ότι η περίοδος που διανύουμε είναι ένα μεταίχμιο και ένα πέρασμα από ένα πριν σε ένα μετά, η χρήση του δημόσιου χώρου –παρά (και ίσως ενάντια σ)τις απαγορεύσεις- αποτυπώνει την ανάπτυξη σχέσεων μοιράσματος και τη δημιουργία ενός κοινού χώρου. Σύμφωνα με τον Σταυρίδη οι κοινόι χώροι νοούνται «ως χώροι διακριτοί, τόσο έναντι των δημόσιων όσο και των ιδιωτικών χώρων, οι «κοινόι χώροι» («common spaces») αναδύονται στη σύγχρονη μεγαλούπολη ως χώροι ανοικτοί στη δημόσια χρήση· στους χώρους αυτούς οι κανόνες και οι τρόποι χρήσης δεν εξαρτώνται και δεν ελέγχονται από κάποια υπερισχύουσα αρχή, αλλά μέσα από πρακτικές του μοιράσματος, πρακτικές που ορίζουν και παράγουν αγαθά και υπηρεσίες που μοιράζονται. Όμως οι πρακτικές του μοιράσματος δεν παράγουν και δεν διανέμουν απλώς αγαθά: ενθαρρύνουν δημιουργικές συναντήσεις, αναδεικνύουν αξίες που μοιράζονται όσοι και όσες συμμετέχουν σε διαδικασίες του μοιράσματος και δημιουργούν νέες μορφές κοινωνικής ζωής, μορφές ζωής-από-κοινού, εγκαθιδρύοντας κοινωνικές σχέσεις που ξεπερνούν όρια επιβεβλημένα από τα κυρίαρχα πρότυπα κοινωνικότητας.»¹⁴⁸

Η πλατεία, εν προκειμένω, αποτέλεσε σημείο συνάντησης των «αοράτων», αυτών που για δύο μήνες είχαν αποτραβηχτεί στο «μέσα» του ιδιωτικού χώρου. Αποτέλεσε πεδίο έκφρασης μιας ποινικοποιημένης ύπαρξης, επικοινωνίας και κοινωνικότητας εντοπισμένης στο «έξω», γεγονός που δημιούργησε διαφορετικές χωρικές ποιότητες και νέους τρόπους ψυχαγωγίας, εξασφαλίζοντας, παράλληλα, οριζόντια πρόσβαση στο χώρο, χωρίς οικονομικά κριτήρια. Στην πλατεία Αγίου Γεωργίου έγιναν συνελύσεις για το δικαίωμα πρόσβασης στους ελεύθερους χώρους, συγκεντρώσεις, μικροφωνικές, συλλογικές κουζίνες για τους «χτυπημένους» από την πανδημία, φεμινιστικές παρεμβάσεις για περιστατικά παρενοχλήσεων. Οι κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες ήταν μέχρι πρότινος διαμεσολαβημένες από μια οθόνη, βρήκαν χώρο στην πλα-

τεία, αποτυπώνοντας την μοναξιά, την ασφυξία, την επιθυμία για «ζωή». Οι κοινοί χώροι «προσφέρονται ως χώροι που ευνοούν διαπραγματεύσεις μεταξύ ανθρώπων γύρω από τη σημασία και τη χρήση του χώρου που μοιράζονται».¹⁴⁹

Πριν τα γεγονότα της 9^{ης} Μαΐου, η επανακατάληψη των πλατειών και εν γένει των δημόσιων χώρων, ήταν, λοιπόν, μια αυθόρμητη κίνηση που αντανάκλουσε την μέχρι πρότινος καταπιεσμένη επιθυμία για συναναστροφή, με την έννοια ότι δεν υπήρχε κάποια συνειδητή και σχεδιασμένη πρόθεση. *Οι παρευρισκόμενοι/ες δεν βρίσκονταν εκεί με σκοπό να βρίσκονται εκεί, αλλά βρίσκονταν εκεί με σκοπό να συναντήσουν φίλους και φίλες, να κοινωνικοποιηθούν κλπ.* Παρόλα αυτά, τα γεγονότα εκείνης της μέρας λειτούργησαν ως καταλύτης, που επηρέασε όχι μόνο την συγκεκριμένη πλατεία αλλά τον τρόπο σκέψης και αντίληψης για μία μεγαλύτερη μερίδα του κόσμου. Έγινε πιο ξεκάθαρο ότι η διεκδίκηση του δημόσιου χώρου και η επανακατοίκηση του ήταν αναγκαία στην περίοδο της πανδημίας και ότι η παρουσία σε αυτόν δεν θα γινόταν χωρίς προσπάθεια. Μετά τα γεγονότα της 9^{ης} Μαΐου, και με αφορμή αυτά, ξετυλίχτηκε ένα κουβάρι δραστηριοτήτων και σχέσεων που αποτυπώθηκαν στη γειτονιά και τους κατοίκους της. Αυτό το κουβάρι ήταν, πάλι, αντιφατικό και ανομοιογενές, αλλά απογυμνωμένο κατάφερε να αντιπαρεταθεί σε ένα πρωτογενές επίπεδο με τις χωρικές πολιτικές εκείνης της περιόδου και ίσως και της περιόδου που μένει να διανύσουμε.

Endnotes

108. Για μια μαρξιστική θεώρηση του σύγχρονου καπιταλισμού ως «ολοκληρωτικού καπιταλισμού» βλ. ενδεικτικά: Liidakis G., *Totalitarian Capitalism and Beyond*, Surrey, Farnham 2010.

109. Foucault M., “La naissance de la médecine sociale”, στο *Επιλογή από τα Dits et écrits*, παράγραφος 124.

110. Η σύγχυση φυσικής καταστροφής και καπιταλιστικής κρίσης είναι μια ένδειξη ότι το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον συγχέονται και συνδέονται με όλο και βαθύτερους όλο και πιο οργανικούς δεσμούς. Οργανικούς με την έννοια ότι η κάθε κίνηση κάποιου κοινωνικού παράγοντα επηρεάζει ευθέως και πολύ περισσότερο το σύνολο. Η συνθήκη αυτή μπορεί να περιγραφεί με όρους οικοσυστήματος ή περιβάλλοντος. Σε αντίθεση με την περιγραφή δύο χωριστών κόσμων του φυσικού και του ανθρώπινου βλέπουμε μια όλο και πιο εξανθρωπισμένη φύση και μια όλο και πιο φυσικοποιημένη κοινωνική διεργασία. Τα οικοσυστήματα από περιγραφές φυσικών συνόλων γίνονται σχετικά για την περιγραφή κοινωνικών συνόλων, όχι με την έννοια της αναγωγής των νόμων της βιολογίας στην κοινωνία αλλά με την έννοια της θεμελιώδους παραδοχής της αλληλεξάρτησης των μερών και των δυναμικών σχέσεων μεταξύ τους. Η σημασία αυτών των αλληλεπιδράσεων και η ύπαρξή τους έγινε περισσότερο από ποτέ ορατή μέσα στην περίοδο της καραντίνας Ακριβώς όπως σε ένα περιβάλλον ζωής δεν υπάρχουν κενά ούτε και στην κοινωνία σε περίοδο κρίσης.

111. Πηγή: <https://gehlpeople.com/announcement/public-space-public-life-during-covid-19/>

112. Δημόπουλος Γ., Η αρχιτεκτονική του Έξω, διπλωματική εργασία στα πλαίσια του μεταπτυχιακού Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Φεβρουάριος 2020, σελ.63

113. Δημόπουλος Γ., ο.π. σελ. 64

114. Δημόπουλος Γ., ο.π. σελ. 65

115. Το Βήμα, 23.03.2020

116. Η Καθημερινή, 29.03.20

117. Μπιστοτάκης Κ. στο διάγγελμα στις 17.03.20 «Με αξίες μιας νέας κοινωνικής ταυτότητας, που γεννήθηκαν από έκτακτες συνθήκες, αλλά θα μετατραπούν γρήγορα σε κινητήριους μοχλούς της επόμενης μέρας».

118. Σταυρίδης Στ., Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2010, σελ. 16

119. Ενδεικτικές είναι οι δηλώσεις του Στ. Πέτσα, κυβερνητικού εκπροσώπου στις 16.11.2020 «Συγκεντρώσεις και πορείες θα έδιναν το λάθος μήνυμα και θα προκαλούσαν ρήγμα στην ομοψυχία που είναι απαραίτητη για να τηρηθούν τα μέτρα, ώστε να βγούμε από το lockdown όπως έχει προγραμματιστεί». Πηγή: <https://www.naftemporiki.gr/story/1658879/st-petsas-o-monos-pou-tha-giortasei-se-poreia-einai-o-koronoios>

120. Esposito 2020a, 2020b

121. Πηγή: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23748834.2020.1780074#>

122. Whyte W., Redescoving the Center, University of Pennsylvania Press, 2012

123. Η αντίστοιχη έρευνα καταγράφεται από το National Geographic. Πηγή: <https://www.nationalgeographic.com/science/2020/09/coronavirus-will-we-ever-trust-crowds-again-cvd/>

124. Martin Luisa 2014, Özgen 2014

125. Φιλιππίδης Χ., Είμαστε σε πόλεμο με έναν αόρατο εχθρό, Futura, 2020

126. Μιφρ «κλεφτή ματιά»

127. Πηγή: <https://www.news247.gr/koinonia/kypseli-epemvasi-ton-mat-stin-plateia-agiou-georgiou.7638414.html>

128. Ανακοίνωση ΕΛΑΣ για τα γεγονότα στην Κυψέλη. Πηγή: <https://parallaximag.gr/epikairota/anakoinosi-tis-el-as-scheti-ka-me-ta-gegonota-stin-plateia-agiou-georgiou-stin-kypseli>

129. Είναι χαρακτηριστικό, ότι τα κυρίαρχα ΜΜΕ αναφέρονταν σπάνια –έως και καθόλου- στον πραγματικό συνωστισμό στους παραπάνω χώρους, παρά τον προφανή κίνδυνο που

αποτελούσαν για τη δημόσια υγεία.

130. Δηλώσεις του Μάκη Βορίδη, υπουργού Αγροτικής Ανάπτυξης. Πηγή: <https://www.cnn.gr/politiki/story/218849/koronoios-oi-proteraiotites-tis-kyvernisis-sxoleia-plateies-toy-rismos>

131. Foucault, M. «Χώρος, γνώση και εξουσία» στο Εξουσία, γνώση και ηθική, Αθήνα: Ύψιλον, 1987, σελ.65

132. Foucault, M. 1984. «Περί αλλοτινών χώρων (des espaces autres), Ετεροτοπίες» (σελ. 1) Το κείμενο γράφτηκε στην Τυνησία το 1967 και δημοσιεύτηκε την άνοιξη του 1984. Μισέλ Φουκώ, Ομιλίες και Γραπτά, Περί αλλοτινών χώρων (διάλεξη στη λέσχη αρχιτεκτονικών μελετών, 14 Μαρτίου 1967). Architecture, Mouvement, Continuité, τ. 5, σελ. 46-49

133. Υιοθετούμε εδώ την μετάφραση του Τάσου Μπέτζελο, στο βιβλίο ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΕΣ, Πλέθρον, Αθήνα 2012, σελ. 259. «ζούμε στο εσωτερικό ενός συνόλου σχέσεων που ορίζουν χωροθεσίες, οι οποίες είναι μη αναγώγιμες οι μιν προς τις δε και απολύτως μη υπερθέσιμες».

134. Foucault M., «ΕΤΕΡΟΤΟΠΙΕΣ», μτφρ Τάσος Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα 2012, σελ. 259. «Ο χώρος στον οποίο ζούμε [...] είναι επίσης καθεαυτός ένας ετερογενής χώρος»

135. Genocchio, B. 1995. «Discourse, Discontinuity, Difference: The Question of “Other spaces”» στο Postmodern Cities and Spaces, Watson S. και Gibson C. (επιμ.), Λονδίνο: Blackwell

136. Lefebvre H., The Production of Space, Blackwell, 1991.

137. Hetherington, K. 1997. The Badlands of Modernity. Heterotopia and Social Ordering, Λονδίνο: Routledge

138. Βλ. ενδεικτικά: Σταυρίδης Σ., Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, Νήσος, Αθήνα 2018, κεφάλαιο: «Το κατώφλι προς την ετερότητα»

139. Σταυρίδης Στ., Σύγχρονη πόλη και κατάσταση έκτακτης ανάγκης, σελ. 152

140. Σταυρίδης Στ., ο.π.

141. Βαϊού Ντ. Και Καλαντίδης Α., Πόλεις των «Άλλων»: Καθημερινές πρακτικές και συγκρότηση του δημόσιου χώρου,

περιλαμβάνεται στο συλλογικό τόμο Μ. Σπυριδάκης (επιμ.) 2009, Χωρικοί Μετασχηματισμοί και Κοινωνική Έρευνα, Αθήνα: νήσος.

142. Agamben G. , Homo sacer - Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, μτφρς Παναγιώτης Τσιαμούρας, Έρμα, Αθήνα 2018, σελ. 276

143. Agamben G. , ο.π., σελ. 267-8

144. Πατσάκης Φ., Επίμετρο - Homo sacer - Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, Έρμα, Αθήνα 2018, σελ. 297.

145. Σταυρίδης Στ., Η ζωή ως κοινό, Απρίλιος 2020, διαθέσιμο στην ιστολόγιο: σφίγγα και άλλες χίμαιρες σε δύσκολους καιρούς

146. Lefebvre H., The Production of Space, Blackwell, 1991.

147. Παρόμοια περιστατικά έχουν συμβεί στην πάνω πλατεία της Αγίας Παρασκευής, στην πλατεία Μερκούρη στα Πετράλωνα, στην πλατεία Βαρνάβα στο Παγκράτι.

148. Σταυρίδης Στ., Κοινός Χώρος, η πόλη ως τόπος των κοινών, angelus novus, 2018.

149. Σταυρίδης Στ., Κοινός Χώρος, η πόλη ως τόπος των κοινών, angelus novus, 2018, σελ. 234

150. Λάγιος Θ. και Λέκκα Β., «Μένουμε σπίτι»: η βιοπολιτική οικο-νομία της υγείας, Αθήνα 2020, δημοσιευμένο στο ηλεκτρονικό περιοδικό Marginalia, σημειώσεις στο περιθώριο, τχ 12. Διαθέσιμο εδώ: <https://marginalia.gr/arthro/menoume-spiti-i-viopolitiki-oiko-nomia-tis-ygeias/>

151. Απόσπασμα από το πρωθυπουργικό διάγγελμα του Κ. Μητσοτάκη στις 17.03.20

152. Απόσπασμα από το βιβλίο του Ξενοφώντα Κοντιάδη, Πανδημία, βιοπολιτική και δικαιώματα - Ο κόσμος μετά τον Covid-19, Εκδόσεις Καστανιώτη 2020

“ συμπεράσματα

Στην πορεία αυτής της εργασίας κατασκευάστηκε ένα επιχειρήμα ώστε να τεκμηριωθεί η αρχική διαπίστωση: η πανδημία λειτούργησε σαν πυκνωτής και επιταχυντής κοινωνικών και χωρικών πολιτικών. Η κατασκευή του επιχειρήματος ξεκίνησε από την περιολόγηση των μορφών εξουσίας, τοποθετώντας την Βιοπολιτική ως σύγχρονη μορφή εξουσίας στην τωρινή συγκυρία. Τα στοιχεία συγκρότησης της Βιοπολιτικής, όπως αναλύθηκαν από τον Φουκώ και ανακατασκευάζονται από σύγχρονους θεωρητικούς, τοποθετούν τον πληθυσμό στο επίκεντρο άσκησης της πολιτικής, δημιουργώντας παράλληλα τη δυνατότητα πολλαπλότητας στο εσωτερικό του. Ο πληθυσμός δεν ισοπεδώνεται, δεν ομογενοποιείται καθολικά ούτε κονσερβοποιείται: η δυνατότητα ατομικής και εξατομικευμένης έκφρασης, με ταυτόχρονη σκλήρυνση και περαιτέρω εμπέδωση των παγκόσμιων τάσεων που αφορούν το υποκείμενο, εμφανίζεται ως επιβεβαίωση ότι η σύγχρονη πραγματικότητα δίνει τη δυνατότητα ελευθερίας και προσωπικής έκφρασης. Αυτή η δυνατότητα όμως επιβάλλεται να μπορεί να γίνει πεδίο εκμετάλλευσης και άσκησης εξουσίας, ώστε να εξασφαλίζεται η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αύξηση της παραγωγικότητας και της υπακοής της κοινωνίας. Για να καταστήσει η εξουσία χρήσιμη την πολλαπλότητα, οφείλει να την κυβερνά.

Η Βιοπολιτική, χρησιμοποιώντας και τελειοποιώντας τους μηχανισμούς και τις τεχνολογίες διακυβέρνησης των προηγούμενων

μορφών εξουσίας, καταφέρνει να κυβερνά ως ένα απρόσωπο προσωπείο: τα social media και τα παγκόσμια trends προσφέρουν ένα απεριόριστο πεδίο προσωπικής έκφρασης και ταύτισης, αρκεί μόνο οι δημοσιεύσεις να συνοδεύονται από τα ανάλογα hashtags, κατηγοριοποιώντας έτσι τις εκάστοτε δημοσιεύσεις. Η εκάστοτε κυβέρνηση μπορεί να παίρνει πολιτικές αποφάσεις επικαλούμενη τις συμβουλές και οδηγίες των «ειδικών», αποποιούμενη τις ανάλογες ευθύνες των συνεπειών αυτών των αποφάσεων. Σύμφωνα με τους Λάγιο και Λέκκα «Μέσα από τη συναρμογή τεχνολογιών πειθάρχησης του υποκειμένου (ανατομικο-πολιτική του ανθρώπινου σώματος) και ρύθμισης του πληθυσμού (βιοπολιτική του πληθυσμού), το σώμα και ο πληθυσμός μετατράπηκαν σε κατ' εξοχήν αντικείμενα μίας συστηματικής επιστημονικής γνώσης και βρέθηκαν στο στόχαστρο ενός πλέγματος σχέσεων εξουσίας που ταυτοχρόνως στηριζόταν από, και παρήγαγαν αυτήν την επιστημονική γνώση».¹⁵⁰

Σε μια περίοδο που «η πρώτη μας προτεραιότητα είναι να σώσουμε ζωές: ο άνθρωπος και η δημόσια υγεία»,¹⁵¹ η ανθρώπινη ζωή έχει αξία μόνο υπό την οπτική της καθαρής βιολογικής αξίας της. Σημασία έχει η εξομάλυνση της επιδημιολογικής καμπύλης, τα νούμερα κρουσμάτων και θανάτων από COVID-19 και όχι η ανθρώπινη ζωή ενταγμένη στο κοινωνικό σύνολο, οι ανθρώπινες σχέσεις, η σχέση με το περιβάλλον κλπ. Στην Κορέα η κατάθλιψη που προκαλείται από την καραντίνα και την πανδημία απέκτησε ονομασία: «corona blues». Η απομόνωση και η αποξένωση δεν λαμβάνεται υπόψιν όταν γίνεται αναφορά στην υγεία. Η Βιοπολιτική δεν ασχολείται με την ίδια τη ζωή παρά μόνο με την θνησιμότητα του πληθυσμού.

Ακολουθώντας τη ροή της εργασίας, η μονιμοποίηση της κατάστασης εξαίρεσης σαν κανονικοποιημένο μοντέλο διακυβέρνησης αναδεικνύεται σαν κεντρικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης Βιοπολιτικής. Η έκτακτη συνθήκη της πανδημίας αποτέλεσε πεδίο άντλησης κέρδους και εμπέδωσης της πειθαρχίας και της επιτήρησης, σε μια περίοδο που ο αυτό-περιορισμός παρουσιάζεται σαν το μέγιστο κοινωνικό καθήκον. Η υποχώρηση στον ιδιωτικό χώρο και η ταυτόχρονη ποινικοποίηση της ύπαρξης στο δημόσιο

δημιουργεί γενικευμένες συνθήκες εξαίρεσης στο χώρο. Εισάγεται έτσι το Στρατόπεδο, ως μονιμοποίηση της αναστολής της έννομης τάξης στην πόλη, που είναι ένα μοτίβο χωρικής εξαίρεσης και εμφανίζεται στις σύγχρονες συνθήκες όλο και πιο συχνά και με όλο πιο ρευστά και ασαφή όρια. Η διάλυση και η δημιουργία Στρατοπέδων στο δημόσιο χώρο της πόλης διαμορφώνει τους όρους για μια νέα κανονικότητα. Η παρουσία και παραμονή έξω από το σπίτι συνδέεται με μια διάχυτη αίσθηση παρανομίας. Αυτή η αίσθηση δεν υπάρχει σε συνθήκες συνωστισμού σε ΜΜΜ ή σε εργασιακούς χώρους. Η αντίληψη, λοιπόν για το δημόσιο μεταβάλλεται και προσαρμόζεται στις βιοπολιτικές επιταγές, με τόσο γρήγορους ρυθμούς που μοιάζει δύσκολο να θυμηθεί κανείς μια συναυλία ή ένα πάρτι χωρίς τον μόνιμο φόβο της μετάδοσης του ιού. Ο φόβος για τη ζωή έθεσε και τη βάση για την εμπέδωση μηχανισμών που διασφάλισαν την τήρηση της έννομης τάξης: η έννοια της ατομικής ευθύνης, η αποδοχή μέτρων ψηφιακής επιτήρησης και η ταύτιση κοινωνικών ομάδων με ποινικοποιημένες συμπεριφορές.

Η πλατεία, σε αυτή τη φάση που η παρουσία στον δημόσιο χώρο ήταν ποινικοποιημένη, το να αμφισβητούνται τα περιοριστικά μέτρα και οι νόμοι που αφορούσαν την πανδημία, αποσταθεροποιούσε το πολιτικό σκηνικό. Ήταν παράγοντας που μπορούσε να καθορίσει την ομαλότητα και τη συνέχιση της κυβερνητικής πολιτικής. Έτσι, η παρουσία σε μια σειρά από πλατείες θεωρήθηκε από μεριάς κρατικού μηχανισμού και κυβέρνησης ότι είναι χρήσιμο να δαιμονοποιηθεί, μιας που αν η απαγόρευση πρόσβασης στο δημόσιο χώρο αμφισβητούνταν θα δημιουργούνταν ρήγματα, που μπορεί να οδηγούσαν ή να συνέβαλαν σε συνολική αμφισβήτηση και αποσταθεροποίηση του πολιτικού σώματος. Ο χώρος και οι κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται εντός του προϋποθέτουν το συνωστισμό και με αυτή την έννοια η διεκδίκηση του δημόσιου χώρου μπορεί να είναι η αρχή και το έναυσμα για το μετά.

Η εμπλοκή του Στρατού και της Αστυνομίας και ο παραλληλισμός του ιού με μια εξέγερση, στην πραγματικότητα σκιαγραφεί την τωρινή διαχείριση της πανδημίας αλλά και την προετοιμασία των συνθηκών για το μετά. Για να γίνει αυτό, φαίνεται αναγκαία

η εμπέδωση της εμπλοκής αυτής στην κοινωνική συνείδηση, με την έννοια της ενσωμάτωσης και της προσπάθειας άμβλυσης αντιδράσεων. Εκτός από αυτό, με βάση την οικονομική κρίση που έπεται του τέλους της πανδημίας, η αυταρχική θωράκιση των κρατών και η ενίσχυση των μηχανισμών καταστολής, τόσο σε επίπεδο εξοπλισμού αλλά και σε ό,τι αφορά το ρόλο και τη δικαιοδοσία τους, αποτελεί πρώτη προτεραιότητα.

Το ερώτημα παραμένει και απάντηση σε αυτό μπορεί να δοθεί μόνο μέσα από προβλέψεις και εκτιμήσεις. Όπως προειδοποίησε ο επικεφαλής του Παγκοσμίου Οργανισμού Υγείας, Τέντρος Γεμπρεγεσούς Ατχανόμ, «στο εγγύς, προβλεπτό μέλλον δεν φαίνεται να υπάρχει επιστροφή στην παλαιά κανονικότητα». Η κλιματική αλλαγή, η διατροφική κρίση, οι μετακινήσεις πληθυσμών και ο ελλειμματικός συντονισμός των συστημάτων δημόσιας υγείας σε πλανητικό επίπεδο καθιστούν τις πανδημίες από ιούς υψηλής μεταδοτικότητας τη μεγαλύτερη απειλή τον 21ο αιώνα.¹⁵² Με τα παραπάνω σαν δεδομένο, πως προβλέπεται η επόμενη μέρα της πανδημίας; Ο σύγχρονος καπιταλισμός και τα συστήματα εξουσίας κατάφεραν να προσαρμοστούν σε αυτή την έκτακτη συνθήκη, εξελίσσοντας τον τρόπο διακυβέρνησης με κομβικό ρόλο σε αυτό να αναλαμβάνει η τεχνολογία. Αν η καταστροφή του περιβάλλοντος από το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής ευθύνεται για την πανδημία του COVID-19, δε σημαίνει ότι η πιθανότητα κάποιας επόμενης νοσογόνου πανδημίας είναι αρκετά μεγάλη; Δεν σημαίνει αυτό ότι η προσαρμογή, που επιτεύχθηκε το 2020 σε όλο τον κόσμο, ήρθε για να μείνει;

Πηγές

Βιβλιογραφία

1. Agamben Giorgio, Κατάσταση Εξαίρεσης – Όταν η «έκτακτη ανάγκη» μετατρέπει την εξαίρεση σε κανόνα, μτφρ Μαρία Οικονομίδου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα Νοέμβριος 2017.
2. Bashford Alison, Global Biopolitics and the History of World Health. *History of the Human Sciences* 19 (1), 2006.
3. Bell Colleen, Hybrid Warfare and Its Metaphors, *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development* 3 (2), 2012(α);
4. Bell Colleen, War and the Allegory of Medical Intervention: Why Metaphors Matter, *International Political Sociology* 6 (3), 2012(β).
5. Cabanes Bruno, «Nous ne sommes pas en guerre» [«Δεν βρισκόμαστε σε πόλεμο»], *L'Histoire*, αριθ. 475, Σεπτέμβριος 2020
6. Crawford Robert, “Healthism and the medicalization of everyday life”, 1980, *International Journal of Health Services*, 10
7. Deleuze Gilles, *Η Κοινωνία του Ελέγχου*, Ελευθεριακή Κουλτούρα, 2001
8. Deleuze Gilles, Φουκώ, μτφρ Τάσος Μπέτζελος, ΠΛΕΘΡΟΝ, 2005.
9. Esposito Roberto, *Bios: Biopolitics and Philosophy*, Μινεάπολη και Λονδίνο: University of Minnesota Press, 2008(α).
10. Esposito Roberto, *Terms of the Political: Community, Immunity, Biopolitics*, Νέα Υόρκη: Fordham University Press, 2013.
11. Foucault Michel, “L’ extension sociale de la norme”, μτφρ Θ. Λάγιος, Αθήνα: Στιγμή
12. Foucault Michel, “La naissance de la medicine sociale”, στο *Επιλογή από τα Dits et ecrits*
13. Foucault Michel, «La genealogie politique des individus» *DE*, τ. IV

14. Foucault Michel, «Ετεροτοπίες», μτφρ Τάσος Μπέτζελος, Πλέθρον, Αθήνα 2012
15. Foucault Michel, «Περί αλλοτινών χώρων (des espaces autres), Ετεροτοπίες», 1984.
16. Foucault Michel, «Χώρος, γνώση και εξουσία» στο Εξουσία, γνώση και ηθική, Αθήνα: Ύψιλον, 1987
17. Foucault Michel, 1980, «Η σεξουαλικότητα και η μοναξιά» («Sexuality and Solitude») δημοσιευμένο στον τόμο *On Signs: A Semiotics Reader* — Foucault, 1985.
18. Foucault Michel, *Abnormal, Lectures at the College de France, 1974-1975*, Verso, 2003
19. Foucault Michel, *Ετεροτοπίες και άλλα κείμενα*, μτφρ Τάσος Μπέτζελος, ΠΛΕΘΡΟΝ, 2012.
20. Foucault Michel, *Για την Υπεράσπιση της Κοινωνίας*, μτφ. Τιτίκα Δημητρούλια, Ψυχογιός, Αθήνα, 2002.
21. Foucault Michel, *Η γέννηση της βιοπολιτικής-παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*, μετάφραση Βασίλης Πατσογιάννης, Πλέθρον, Αθήνα, 2012.
22. Genocchio Benjamin, 1995. «Discourse, Discontinuity, Difference: The Question of "Other spaces"» στο *Postmodern Cities and Spaces*, Watson S. και Gibson C. (επιμ.), Λονδίνο: Blackwell
23. Hetherington Kevin, *The Badlands of Modernity. Heterotopia and Social Ordering*, 1997, Λονδίνο: Routledge
24. Khalil Lydia, *DIGITAL AUTHORITARIANISM, CHINA AND COVID*, lowy institute, 2020
25. Lefebvre H., *The Production of Space*, Blackwell, 1991.
26. Leibovici Martin, *Βιοπολιτική και κατανόηση του ολοκληρωτισμού: Φουκώ, Αγκάμπεν, Άρεντ*, μτφρ Αργύρης Φασούλας.
27. Liodakis George, *Totalitarian Capitalism and Beyond*, Surrey, Farnham 2010.
28. Mason Paul, *Μετακαπιταλισμός: Ένας οδηγός για το μέλλον μας*, Καστανιώτης, Αθήνα 2016.
29. Owens Patricia, *Economy of Force: Counterisurgency and the Historical Rise of the Social*, Κέιμπριτζ: Cambridge University Press.
30. Owens Patricia, *From Bismarck to Petraeus: The Question*

- of the Social and the Social Question in Counterinsurgency, *European Journal of International Relations* 19 (1), 2012.
31. Schmitt Carl, Πολιτική Θεολογία, τέσσερα κεφάλαια γύρω από τη διδασκαλία περί Κυριαρχίας, μτφρς Παναγιώτης Κονδύλης, Κουκκίδα, Αθήνα 2016.
  32. Sontag Susan, Η νόσος ως μεταφορά/ Το AIDS και οι μεταφορές του, μτφρ Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος και Στέφανος Ροζάνης, Αθήνα: Ύψιλον, 1993.
  33. The Invisible Committee, To Our Friends, Νότια Πασαντένα: Semiotext(e), 2015.
  34. Tsekeris, C., & Zeri, P. (2020). Κράτος, κοινωνία και μέσα επικοινωνίας στην εποχή του κορωνοϊού. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών
  35. U.S. Army and Marine Corps, Counterinsurgency: Field Manual 3-24 & MCWP 3-33.5, Ουάσινγκτον: Headquarters Department of the Army, 2006.
  36. U.S. Army and Marine Corps, Insurgencies and Countering Insurgencies: Field Manual 3-24 & MCWP 3-33.5, Ουάσινγκτον: Headquarters Department of the Army, 2014.
  37. U.S. Government, Counterinsurgency Guide, United States Government interagency Counterinsurgency Initiative, Bureau of Political-Military Affairs, Printed January 2009.
  38. Whyte William, Redesccovering the Center, University of Pennsylvania Press, 2012
  39. Βαϊου Ντίνα Και Καλαντίδης Άρης, Πόλεις των «Άλλων»: Καθημερινές πρακτικές και συγκρότηση του δημόσιου χώρου, περιλαμβάνεται στο συλλογικό τόμο Μ. Σπυριδάκης (επιμ.) 2009, Χωρικοί Μετασχηματισμοί και Κοινωνική Έρευνα, Αθήνα: νήσος.
  40. Δοξιάδης Κύρκος, Foucault, Ιδεολογία, Επικοινωνία, 1982, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών.
  41. Κοντιάδης Ξενοφώντας, Πανδημία, βιοπολιτική και δικαιώματα - Ο κόσμος μετά τον Covid-19, Εκδόσεις Καστανιώτη 2020.
  42. Μηνακάκης Βασίλης, μετά την πανδημία covid-19/τι είδους κόσμο θέλουμε, ΚΨΜ, Αθήνα 2020
  43. Σταυρίδης Σταύρος , Μετέωροι Χώροι της Ετερότητας, Αλε-

Ξάνδρεια, Αθήνα 2010

44. Σταυρίδης Σταύρος, “Σύγχρονες μητροπόλεις και κατάσταση έκτακτης ανάγκης”, 2005, Σύγχρονοι μηχανισμοί βίας και καταπίεσης, έκδοση της Εταιρείας Σπουδών (Ιδρυμα Σχολής Μωραΐτη)
45. Σταυρίδης Σταύρος, Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, Νήσος, Αθήνα 2018
46. Σταυρίδης Σταύρος, Κοινός Χώρος, η πόλη ως τόπος των κοινών, angelus novus, 2018.
47. Φιλιππίδης Χρήστος, Είμαστε σε πόλεμο με έναν αόρατο εχθρό, futura, Αθήνα 2020.

Άρθρα

1. Agamben Giorgio, «Η επινόηση μιας πανδημίας», μτφρ. Δ. Πουλιοπούλου, Βαβυλωνία, 6 Μαρτίου 2020.
1. Agamben Giorgio, «Σκέψεις πάνω στην επιδημία», μτφρ. Ιρ. Γραμμένου, σφίγγα και άλλες χίμαιρες σε δύσκολους καιρούς, 28 Μαρτίου 2020.
2. Agamben Giorgio, Homo sacer Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή, μτφρ Παναγιώτης Τσιαμούρας, Έρμα, Αθήνα 2018
3. Boyer Anne, Αναγνώστης ιών (The Virus Reader), από το βιβλίο Garments Against Women, μτφρ Ιωάννα Χ.
4. Esposito Roberto, Totalitarianism or Biopolitics? Concerning a Philosophical Interpretation of the Twentieth Century, Critical Inquiry 34 (4), 2008(β).
5. Fisher Mark, Καπιταλιστικός ρεαλισμός: Υπάρχει άραγε εναλλακτική; Futura, Αθήνα 2015
6. Hendrix Thomas και Jay Long (2020), “Military Experts: We Need to Fight Coronavirus like We Fight Insurgents on the Battlefield”, Fortune magazine, 16 Απριλίου 2020.
7. Ian Alan Paul, 10 θέσεις για την πανδημία, 2020
8. Preciado Paul, learning from the virus, 2020
9. Van Stratten Guy, Η «φροντίδα εαυτού» στους καιρούς του κορωνοϊού. Επανεκκινώντας από τον Foucault (και από τους αρχαίους), Δημοσιεύτηκε στις 4/4/2020 στο Codice Rosso. Μετάφραση: Ευδοκία Ελευθερίου
10. Wacquant Loic, Three steps to a historical anthropology of

actually existing noeliberalism, debate section.

11. Zibechi Raul, Ο ιός και η στρατιωτικοποίηση της κρίσης, Alterthess, Φεβρουάριος 2020.
12. Zibechi Raúl, Ο κόσμος μετά την πανδημία, Μάρτιος 2020
13. Διεθνής Αμνηστία, Ιούνιος 2020, Αστυνομούνται της πανδημία: Παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά την επιβολή μέτρων για τον κορονοϊό στην Ευρώπη.
14. Ευσταθίου Γιάννης, «Βιοπολιτική Επιστήμη και Καπιταλιστικό Κράτος, Άμυνα/Ασφάλεια, Ανταγωνιστικότητα», εργασία δημοσιευμένη στα Τετράδια Μαρξισμού, τεύχος 11, χειμώνας 2019.
15. **Ευσταθίου Γιάννης, «Ο Foucault και τα 4+1 διαγράμματα εξουσίας»,** εργασία δημοσιευμένη και διαθέσιμη για ελεύθερη χρήση στο ιστολόγιο Ταξικές Μηχανές: <https://bestimmung.blogspot.com/2018/08/Foucault-41.html>
16. Καθημερινή (2020), «Μητσοτάκης: Είμαστε σε πόλεμο, ο εχθρός δεν είναι ανίκητος», 17 Μαρτίου 2020.
17. Καλαντζοπούλου Μαρία - Κουτρολίκου Πένυ - Πολυχρονιάδη Κατερίνα, Ο κυρίαρχος λόγος για το κέντρο της Αθήνας, 2011.
18. Λάγιος Θανάσης και Λέκκα Βάσια, «Μένουμε σπίτι»: η βιοπολιτική οικο-νομία της υγείας, Αθήνα 2020, δημοσιευμένο στο ηλεκτρονικό περιοδικό Marginalia, σημειώσεις στο περιθώριο, τχ 12.
19. Σταυρίδης Σταύρος, Η ζωή ως κοινό, Απρίλιος 2020, διαθεσιμότητα στην ιστολόγιο: σφίγγα και άλλες χίμαιρες σε δύσκολους καιρούς.
20. Σταυρίδης Σταύρος, Ο χώρος της τάξης και οι ετεροτοπίες. Ο Φουκώ ως γεωγράφος της ετερότητας, 2006 [Ουτοπία, τχ. 72]
21. Σωτήρης Παναγιώτης, «Πολιτικές της αρρώστιας και του φόβου», δημοσιευμένο στο περιοδικό Θέσεις. Τεύχος 109, Φθινόπωρο 2009
22. Τσίρος Νικόλαος, Η έννοια της κατάστασης εξαίρεσης στο έργο του Giorgio Agamben: Μια κριτική αποτίμηση, Περιοδικό Θέσεις τχ 137, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2016.

Εργασίες

1. Αντωνάτου Αικατερίνα, Χώρος_δημόσιος: έκλειψη ή ανασυγκρότηση, ερευνητική εργασία στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Μάιος 2014.
2. Αργύρης Μάνος, Ο Foucault, ο χώρος και το έτερο, ερευνητική εργασία στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Ιούλιος 2012.
3. Δημόπουλος Γιάννης, Η αρχιτεκτονική του Έξω, διπλωματική στα πλαίσια των μεταπτυχιακών σπουδών στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Φλεβάρης 2020.
4. Κοριδάκη Δήμητρα – Παπαδοκωνσταντάκη Δήμητρα, Απομαγμένα συστήματα: μια γενεαλογία της εξουσίας του βλέμματος στο χώρο, ερευνητική εργασία στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Ιούλιος 2018.
5. Πανουτσοπούλου Βασιλική, Σύγχρονος δημόσιος χώρος: από την κοινότητα στην προσωρινή συλλογικότητα, ερευνητική εργασία στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Μάιος 2014.
6. Ψαλλιδάκη Τιμόκλεια, Μετοικώντας στην πόλη της εξαίρεσης- υλικές και συμβολικές χωρικές οριοθετήσεις των σωματών μέσα από το παράδειγμα της Αμυγδαλέζας, διπλωματική εργασία στα πλαίσια των μεταπτυχιακών σπουδών στην Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, Φλεβάρης 2015.

Ιστοσελίδες

<http://www.cityofathens.gr/node/35464>

<https://2009-2017.state.gov/documents/organization/119629.pdf>

<https://dunnpelliermedia.com/>

https://en.wikipedia.org/wiki/Social_Credit_System

<https://fortune.com/2020/04/16/coronavirus-counter-insurgency-military-strategy/>

<https://gehlpeople.com/announcement/public-space-public-life-during-covid-19/>

<https://parallaximag.gr/epikairota/anakoinosi-tis-el-as-scheti-ka-me-ta-gegonota-stin-plateia-agiou-georgiou-stin-kypseli>

<https://sensortower.com/blog/health-and-fitness-app-record-download-growth>

https://www.alfavita.gr/koinonia/328606_th-dimopoylos-teras-tios-kindynos-ta-parti-kai-o-synostismos-nearon-atomon

<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/04/covid-19-surveillance-threat-to-your-rights/>

<https://www.bbc.com/news/world-asia-49608459>

<https://www.bbc.com/news/world-asia-49608459>

<https://www.brooklynbridgepark.org/covid-19-updates/>

<https://www.businessinsider.com/12-ways-pandemic-has-changed-fitness-as-we-know-it-2020-8#fitness-app-use-has-never-been-higher-particularly-for-companies-like-strava-7>

<https://www.cnn.gr/politiki/story/218849/korono-ios-oi-proteraiotites-tis-kyvernisis-sxoleia-plateies-toyrismos>

<https://www.eea.gr/epikairota-eea/koronoios-ekkli-si-sti-neolea-erchonte-nea-metra/>

<https://www.efsyn.gr/themata/fantasma-tis-istorias/262630-oi-nees-ygeionomikes-bombes>

<https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/03/16/adresse-aux-francais-covid19>

<https://www.forbes.com/sites/alineholzwarth/2020/05/11/quarantine-well-being/?sh=51c08c577157>

<https://www.forbes.com/sites/alineholzwarth/2020/05/11/quarantine-well-being/?sh=51c08c577157>

<https://www.forbes.com/sites/forbesbusinesscouncil/2020/09/28/how-the-wellness-industry-has-changed-during-the-pandemic/?sh=125447469386>

<https://www.forbes.com/sites/petersuciu/2020/03/19/fitness-goes-to-social-media-during-covid-19-outbreak/?sh=71f303d38ea7>

<https://www.ft.com/content/2d7dc42d-4c88-4e17-89d3-9bf604fe88b1>

<https://www.google.com/covid19/exposurenotifications/>
https://www.marketwatch.com/story/peloton-is-clearly-benefiting-from-global-quarantines-new-data-show-2020-03-26?mod=article_inline

https://www.marketwatch.com/story/peloton-is-clearly-benefiting-from-global-quarantines-new-data-show-2020-03-26?mod=article_inline

https://www.marketwatch.com/story/peloton-is-clearly-benefiting-from-global-quarantines-new-data-show-2020-03-26?mod=article_inline

<https://www.naftemporiki.gr/story/1658879/st-petsas-o>

[monos-pou-tha-giortasei-se-poreia-einai-o-koronoios](#)

<https://www.nationalgeographic.com/science/2020/09/coronavirus-will-we-ever-trust-crowds-again-cvd/>

<https://www.news247.gr/koinonia/kypseli-epemvasi-ton-matstin-plateia-agioy-georgioy.7638414.html>

<https://www.news247.gr/koinonia/kypseli-epemvasi-ton-matstin-plateia-agioy-georgioy.7638414.html>

<https://www.newsbreak.gr/ellada/129452/yeigionomiki-vomva-oi-metanastes-se-kara-tepe-kai-athina/>

<https://www.newstatesman.com/politics/economy/2020/03/coronavirus-crisis-economic-collapse-capitalism>

<https://www.nytimes.com/2020/11/26/us/un-panel-technology-in-policing-can-reinforce-racial-bias.html>

<https://www.nytimes.com/2020/11/26/us/un-panel-technology-in-policing-can-reinforce-racial-bias.html>

https://en.wikipedia.org/wiki/Predictive_policing#Criticisms

<https://www.protothema.gr/greece/article/1074459/elas-exoplistiko-programma-mamouth-me-nea-peripolika-kai-alexisfaira-de-ite-fotografies/>

<https://www.psychologynow.gr/arthra-psyxologias/koinonia/koinoniki-symperifora/8544-karantina-sto-spiti-10-idees-gia-na-perasete-kalytera-aftes-tis-imeres.html>

https://www.researchgate.net/publication/281442052_Urban_Conflicts

<https://www.skai.gr/news/greece/elas-gia-tin-enedra-stous-astynomikous-stin-kypseli-pigame-na-sosoume-zoi>

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23748834.2020.1780074#>

<https://www.tanea.gr/2020/11/30/world/gallia-h-kyvernisi-pire-piso-to-arthro-gia-tin-fotografisi-astynomikon/>

<https://www.technologyreview.com/2020/07/17/1005396/predictive-policing-algorithms-racist-dismantled-machine-learning-bias-criminal-justice/>

